ayçöreği ve denizyıldızı

sunay akın

3. Basım

"Ağaçların konuştuklarını bilir misiniz?..
Evet konuşurlar!
Ama siz beyazlar birbirinizi bile dinlemiyorsunuz ki;
Ağaçların konuştuklarını nereden bileceksiniz."

Tatanga Mani

Çınar Yayınları
Ayçöreği ve Denizyıldızı / Sunay Akın

ISBN 975 - 348 - 126 - 8

1. Basım İstanbul, Ekim 1998
2. Basım İstanbul, Kasım 1998
3. Basım İstanbul, Şubat 1999

Kapak Tasarımı: *Cem Günübek*
Baskı: *Zafer Matbaası 512 16 88*

©Çınar Yayınları, 1999
Tüm yayın hakları saklıdır.

Çınar Yayınları;
Rıfat Ilgaz Kültür Merkezi
Sıralselviler Cad. No: 90 / 3
80060 Taksim/İstanbul
Telefon: 0.212. 293 23 98 - 99
Fax: 0. 212. 293 28 96

Ayçöreği ve Denizyıldızı

Sunay Akın

Çınar

İçindekiler

Bir Ölü İle Yaşamak **9**
Kızların Hayatında İlk Öpüştükleri Gün **12**
Çeyiz Sandığındaki Şair!.. **18**
Ayakkabısı Yokmuş **22**
Moritz **27**
Savaştan Sonra Mutlaka Evlen!.. **31**
Heykellere Pisleyen Adam!.. **35**
Hart Harta Kafiye **38**
Rosenbergler Unutulmamalı... **42**
Ben Annemin Tabancasıyım!... **48**
Heykelle Sevişmek **52**
Le Pen'in Gözü **55**
Eyfel'e Şaşakalan Chagall **58**
Cadının Uçan Süpürgesi **63**
Çocuğa Söylenen Kuyruklu Yalan **67**
Şapkasız Çıkan İmza!.. **70**
Cemal Süreya ve Atatürk **73**
Cadı Parmağı **77**
Colla **80**
Mahya Babaları **85**
Bizdeki Kayda Göre... **90**
Degüstasyon **94**
Taksim Meydanı'ndaki Gülen Kadın!.. **97**
40 Paralık Öğrenci Kimliği... **100**
Nirde?.. Nirde?.. **105**
Bırakın Çocuk Oynasın **108**
Mitingdeki Korkuluk **111**

Bisiklet Ne Garip!.. **114**
Nâzım Hikmet'in 10. Yaşgünü **118**
Limon Kabuğu **121**
Al Capone ve Şiir **125**
Al Kupon Savaşları... **128**
Kumaşları Bayrak Yapan Terziler **132**
Vexillology **136**
Bayrağa Sahip Çıkmak!.. **140**
Olimpiyat Ateşi Sönmesin!.. **143**
Ayçöreği ve Denizyıldızı **146**
Bayrak Öyküleri **150**
Kitap Okuyan Şair Heykelleri **154**
Hacı Şakir ve Mösyö Giyotin **158**
Gülsüm'ün Komşusu!.. **162**
Kırmızı Elbiseli Adam!.. **166**
İstanbul'dan Uludağ Görünür mü? **171**
Gaye Sokağı **175**
Kötü Türkü Söyleyen Şair **179**
Zihni Derin **182**
Işık Dostluğu **185**
Trene Bakan Mamut!.. **189**
Dar Yaptılar Kaldırımları... **192**
Ah! Onlar Tutunacak Birer El Arıyorlar... **195**
Başı Ağrıyan Boksör!.. **198**
Sarhoş Gecenin Hatırası... **201**
Kelebek Hafifliği... **205**
Suud Makinesi **209**
Bit Yeniği **212**

Bir Ölü İle Yaşamak

İrlandalı yazar Bernard Shaw "Pygmalion" adlı oyununun galasına davet ettiği Whinston Churchill'e şu notu iletir: "Pygmalion'un ilk gecesi için size iki bilet ayrıldı. Bir dostunuzu da getirin, eğer varsa..."

Churchill, böylesine iğneli bir davetin altında kalmaz: "İlk gece gelemiyorum. İkinci gösteriye gelebilirim, eğer olacaksa..."

Bernard Shaw, cezaevleri varoldukça, hangimizin içinde bulunduğunun önemli olmadığını söylese de, Ludger Sylbaris'in öyküsünün bir ayrıcalığı vardır!.. Karaiblerin en güzel kenti olan San Pedro, eteklerinde kurulduğu yanardağın püskürttüğü alevlerin altında kalarak yok olur. 30.000 insanın korkunç bir şekilde öldüğü bu felaketten kurtulan tek kişi Ludger Sylbaris'dir. Kurtuluş nedeni ise, kentteki tüm evleri yutan ateş ırmağının, Sylbaris'in tutsak olduğu hücrenin kalın duvarlarını aşamamasıdır!

Phineas Taylor Barnum'un, kendi adıyla anılan ünlü sirkini dolduran izleyiciler, yapılan duyuru ile nefeslerini tutarlar: "Bayan-

lar, baylar! İşte o, tek kurtulan! Cehennemden kaçan adam! Tanrının bir mucizesi! Ama fazla hassas olanlar gözlerini kapasın."

Sahnenin ortasında, kollarını iki yana açarak dönen ve yanık bedenini sergileyen adam, San Pedro felaketinden kurtulan Ludger Sylbaris'dir.

Sirk dünyasının unutulmaz ikilisi hiç şüphesiz ki, Chang ve Eng kardeşlerdir. 1811 yılında, Siyam'da doğan kardeşler "Siyam İkizleri" olarak ünlenirler. Chang ve Eng kardeşlerin gösterileri çok pahalı olsa da, günler öncesinden biletler tükeniyordu. Bunun nedeni, yaptıkları akrobasi hareketlerinin zorluğu değil, bedenlerinin birbirine yapışık oluşudur!.

Mark Twain'in yaşantılarından etkilenerek "Sıradışı İkizler" adlı romanını yazdığı Chang ve Eng kardeşlerin bacakları ayrıydı ama gövdeleri birbirine yapışıktı. Trene bindiklerinde iki bilet almayı reddediyorlardı. Ama en çok da, Chang'in hakaret edip saldırdığı bir adamın şikayeti üzerine karşısına çıktıkları hakimi şaşırtmışlardı. Hakim, Chang'in tutuklanmasının Eng'e haksızlık olacağını düşünerek beraat kararı vermişti.

Siyam İkizleri, gösterilerde topladıkları paralar ile Kuzey Carolania'da, arazi satın alırlar. Ameliyat ile birbirlerinden ayrılma düşünceleri Sara ve Adelaide Yates adlı kız kadeşler ile evlendiklerinde daha da artar. O yıllarda, insanların röntgenleri çekilemediğinden, hayati organların durumunu bilemeyen doktorlar ameliyatı riskli bulurlar. Yates kardeşler, Chang ve Eng'i ameliyattan vazgeçirirler. Böylelikle de, hayatlarını kurtarmış olurlar. Çünkü, Siyam İkizlerinin ölümlerinin ardından yapılan otopside tek kan dolaşımı olduğu anlaşılır.

Yıllar geçtikçe bir eve sığmaz olur iki aile. 21 çocuk ile bir arada yaşamak herkes için sorun yaratır. Siyam İkizleri evlerini ayırmaya karar verirler. Bir kaç sokak ötede ikinci bir ev tutulur... Ve kimin evinde yaşanılıyorsa onun kurallarının geçerli olması kararlaştırılarak, Chang ve Eng kardeşler birbirlerinde üçer gün

kalmaya başlarlar. Üç günlük süre evinden uzak kardeş için gerçek anlamıyla bir eziyetti. Çünkü, Siyam İkizleri iyi geçinemiyorlardı. Chang içkiyi çok severken, Eng, ağzına bir yudum alkol bile koymazdı!..

1874 yılının Ocak ayında Chang bronşit olur. Kısa bir süre önce de kalp krizi geçirmiştir. Chang'in sağlığı bozulsa da, Eng hiç etkilenmez bu durumdan... Ve, bir gece uyandığında Chang'in nefes alamadığını görür. Bağırışına uyanan büyük oğullarından biri yatak odalarına gelir. Amcasının öldüğünü söyleyince de, Eng, gözyaşlarına boğulur. Oğlu, doktor çağırmak için odadan çıkarken şu sözleri duyar: "Ben de gidiyorum."

Doktor geldiğinde yatakta iki ceset bulur. Otopsi sonucunda Chang'in ölüm nedeninin fiziksel olduğu anlaşılır. Eng'in raporuna ise ölüm nedeni olarak şu yazılır: "Korkudan!.."

Kızların Hayatında İlk Öpüştükleri Gün

Doğum gününüzde saat kaçta uyanırsınız? Benim, doğum günümde erken kalkmak gibi bir huyum yoktur. En son, 1980 yılında, 18 yaşına girdiğim gün, sabahın 5'inde uyanmıştım. Daha doğrusu, uyandırılmıştım!.. 18 yaşından gün alanlar idam ile yargılanabilirler... Ve devletin, bana armağan olarak bu hakkı verdiği doğum günümde kahramanlık türküleri çalıyordu radyoda. Aralarında, 17 yaşında olduğu halde yaşı büyütülerek asılan Erdal Eren'in de bulunduğu nice insana darağacı yolunu açan 12 Eylül, doğum günümdür benim!..

Anne Frank, 13 yaşına girdiği 1942 yılının 12 Haziran günü, saat 6'da uyanır. Anne ve babasının kızacağından korktuğu için bir saat yatağın içinde oyalanır. Sonra da, yemek odasında kendisini bekleyen armağan paketlerini açmaya koyulur. Gözüne ilk çarpan bir hatıra defteri olur. Sanki bir insanmış gibi sayfalarında "Kitty" diye sesleneceği, yaşantısının geride kalan iki yılını

günü gününe yazacağı, pembe kaplı, sırdaş bir hatıra defteri. Hasan Hüseyin'in "Büyük Sürü" şiirinde bu defter ile karşılaşırız:

Sen her gün Hitler'sin
Ben her gün Yahudi
Oturur ağlarsın utancından
Anne Frank'ın hatıra defterine

Amsterdam'da yaşayan Frank ailesi, gamalı haçların bu kentin sokaklarına da asılmaya başlanmasıyla ölüm korkusunu enselerinde duyar. Yahudi oldukları için her an toplama kampına gönderilme olasılıkları vardır. Bir kurnazlık gelir Otto Frank'ın aklına. Kaçar gibi yapacaklar, geride öyle bir hava estirecekler ama kentten ayrılmayıp, bir evin çatı katında gizleneceklerdir. Kendisi için toplama kamplarına gönderilme çağrısı gelince de plan uygulamaya konulur.

Anne Frank, gizlendikleri evde ilk kez 9 Ağustos günü seslenir Kitty'e. Prinsengracht 263 adresinde bulunan ev gizlenmek için ideal bir yerdir. Otto Frank'ın eşi ve iki kızıyla birlikte sokağa hiç çıkmadan, gündüz yüksek sesle konuşmadan, gürültü yapmadan, perdeleri kımıldatmadan Barış dolu günleri beklemeye koyulduğu yer, iş yerinin üst katlarıdır. Peter adlı bir oğulları bulunan Van Daan ailesinin de gelmesiyle gizlenenlerin sayısı yediye yükselir. Kısa bir süre sonra da, Albert Dussel adlı yaşlı bir diş doktoru katılır aralarına. Sekiz insan, yakalanıp, öldürülme pahasına, dostlarının getirdikleri yiyecekler ile doyururlar karınlarını. Kendilerine yardım edenlerden biri olan Bay Kraler, gizli bölmeye açılan kapının önüne bir dolap koymayı da unutmaz. Bundan sonrası umut ve korkunun bir sarmaşık gibi birbirine dolandığı günlerdir. Anne Frank'ın ablası Margot'un, babasına doğum günü armağanı olarak yazdığı şiir, gizli bölmenin nabzını tutar:

Gece yarısı duyuldu ilk top sesi.
Ne oldu, ne var? Kapı mı gıcırdıyor ne?

Bir kızcağız görünür, sapsarı beti benzi,
Bir yastık bastırmış sıskacık göğsüne.

25 Eylül 1942'de, Anne Frank şunları yazar Kitty'e: "Dün gece yukarı çıkıp Van Daan'ları ziyaret ettim. Arada bir sohbet etmek için böyle yukarı çıktığım oluyor. Sonra birkaç güve bisküvitiyle (Bisküvit kutusu güveyle dolu gardıropta duruyor da ondan öyle diyorum) limonata içtik. Peter'den söz ettik. Peter'in ikide bir yanağımı okşadığını anlattım şikayet yollu. Sevmiyorum oğlan çocukların böyle üstüme varmasını."

Yanağının, kendisinden yaşça büyük olan Peter tarafından okşanılması hoşuna gitmeyen Anne Frank, 1944 yılının 16 Nisan günü "Dünkü tarihi aklından çıkarma" diye seslendiği Kitty'e en önemli sırlarından birini verir: "Kızların hayatında ilk öpüştükleri gün dönüm noktasıdır, biliyorsun. Benim başıma geldi de bu. Artık Bram'ın sol yanağıma, Walker'in sağ yanağıma oturttuğu öpücüklerin pabucu dama atıldı."

15 Nisan 1944'de, faşistlerin çok korktuğu bir şey olur. Amsterdam'daki ahşap bir evin çatı katında bir aşk doğar, Peter ve Anne Frank arasında: "Dün akşam saat sekizde Peter ile divanın üstünde oturuyorduk, çok geçmeden elini belime attı. 'Biraz bu tarafa gidelim' dedi, 'başım dolaba dayanıyor'. Benden yana geldi, ben de kolumu onun beline attım, iyice sokulduk, kolunu omzuma götürdü. Böyle oturduğumuz olmuştu ama hiç bu kadar yakınlaşmamıştık. Beni sıkı sıkı tutuyordu, sol omzum göğsüne dayanıyordu, ama bununla bitmedi ki iş."

Amsterdam'a yolum düştüğünde, mutlaka ziyaret ederim Anne Frank'ın evini. Büyüdüğünde ünlü bir yazar olmak isteyen bu küçük kız, gazete ve dergilerden kestiği fotoğraflarla kaplamış, Bay Dussel ile birlikte kaldığı odanın duvarlarını. Leonardo da Vinci ve Rembrant'ın resimleri, çay içen dört şempanzenin görüldüğü kartpostal, Tenten'in resmi ve Norma Shearer, Ginger Rogers, Rudy Vallee, Ray Milland gibi o yılların sinema oyuncu-

larının yanı sıra Deanne Durbin'in "İlk Aşk" adlı filminden de bir sahne bulunmaktadır, duvara yapıştırılan fotoğraflar arasında. Anne Frank, bu fotoğrafı Peter ile öpüştükten sonra gazeteden kesmiş olabilir mi?.. Bu sorunun yanıtını veremem ama evi ziyaret eden ilk şairin ben olmadığımı biliyorum:

Eski ve mağrur bir ev Amsterdam'da
Üstüne bastıkça gıcırdıyor tahtalar
Pencereler mahzun, kapılar yaslı
"Bir Anne Frank vardı" diyor tahtalar

Bir Anne Frank vardı duyuyor musunuz,
Bir Anne Frank vardı duygulu, ince
Dolaşırdı ürkek adımlarla bu odalarda
Şu dolap, şu sedirde gülerdi o gülünce

Sonra savaş. Tanklar, mitralyözler, süngüler
Anne Frank üşüyor, Anne Frank korkuyor
Çocuk dudaklarında yarım kaldı türküler

Kaçmak, saklanmak boşuna, er geç bulacaklar
Çökecek üstümüze utancı rezil bir anın
Ve Anne Frank ölecek, değeri kalmayacak dünyanın

Ümit Yaşar Oğuzcan'dan yıllar önce, 4 Ağustos 1944'de, Gestapo'nun çizmeleri gıcırdatır tahtaları. Anne Frank'ın, Goethe'nin "Gökler katında ya da umutsuzluğun derinliklerinde" dizesiyle tanımladığı evde gizlenen sekiz insan çok korktukları toplama kamplarına gönderilirler. Nasıl yakalandıklarını, kendilerini kimin ihbar ettiğini öğrenemezler. Bu soruların yanıtı günümüzde de verilememektedir.

Savaş sonrasında geriye ilk dönen Otto Frank olur. Bombalarla harabeye dönen bir kentte ailesinden, arkadaşlarından bir haber almak için uğraşırken, gizlendikleri günlerde yardım eden Bayan

Miep, götürülmelerinin ardından yerde bulduğu bir defter uzatır kendisine. Otto Frank, küçük kızının elyazısıyla dolu olan sayfaları okurken, bekleyişinin bir kez daha boşuna olduğunu öğrenir. Geceleri tuvalete kalktığında gürültü yapan Bay Dussel, durmadan kavga eden Van Daanlar, eşi, kızları Margot, Peter ve Anne... Hepsi de, toplama kamplarında öldürülürler!.. Kurtulan yalnızca Otto Frank'tır... Bir de, Kitty!

Gizlendikleri için suçluluk duygusuna kapılan Anne Frank, 13 Aralık 1942'de Kitty'e döker içini: "Dün perde arasından iki yahudi gördüm. Gözlerime inanamadım. Öyle bir tuhaf oldum ki, onlara ihanet ettiğim yetmiyormuş gibi, şimdi de onların çektiği çileleri açıktan seyrediyorum diye bir üzüntüdür bastı içime." Naziler, Hollanda'yı işgal ettiklerinde direnişçilere katılanlardan biri de, Hannie Schaft'tır. "Kızıl Saçlı Kız" diye tanınan Hannie Schaft, yürekliliğiyle kısa zamanda aranılanlar listesinin ilk sırasında yer alır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine az bir süre kala faşistler, gözaltına aldıkları bir genç kızın siyah saçlarının dibindeki kızıl rengin ayrımına varırlar. Savaş sona erer ama Kızıl Saçlı Kız bulunamaz. Bir gün, balıkçılar, bir kadın cesetiyle karşılaşırlar kumsalda. Tanınmaz haldeki cesetin, 17 Nisan 1945'de kurşuna dizilen Hannie Schaft olduğu anlaşılır. Kızıl Saçlı Kızın, Haarlem Overven'deki mezarlığa defnedildiği gün olan 27 Kasım'da, "Direnişçi Kadın" heykeline kadar bir saygı yürüyüşü yapılır her yıl.

Amsterdam'daki hatıra defterlerinin bir diğeri de, Thuys ailesinin evindeki bir çekmecede durmaktadır. Bu defter, Antropoloji öğrenimi gören Carina Thuys'un elyazısını taşır. Deftere en son 2 Temmuz 1993 tarihinde, Sivas'da yazılır. Yer, Madımak Oteli'nin merdivenleridir: "Şimdi durum kritik. Bir süreden beri oteldeyiz. Dışarda büyük bir güruh bağırıyor. Bu otelde özgür düşünür, laik yazar Aziz Nesin kalıyor. O, şeytan ayetlerini yayımlamayı düşünüyor. Durum hiç de hoş değil. Kendimi gergin hissediyorum. Çünkü ne olacağını hiç bilmiyorum. Bu durum aşırı dincilerin bir

oyunudur. Slogan atıyor ve tahribat yapıyorlar. Oldukça polis var. Ama ben ne yapabilirim ki? Bağırılıyor, çağırılıyor ama ben anlayamıyorum..."

Sıvas'ta yakılan 37 insandan biri olan Carina Thuys, tezine konu olarak seçtiği Alevi kültürünü daha yakından tanımak, çalışmalar yapmak üzere Pir Sultan Abdal şenliklerine katılır. Ailesine gönderilen eşyaları arasından çıkan günlüğe, 22 Haziran 1993'de, Amsterdam havaalanında şunları yazar genç kız: "Türkiye'ye giden uçakta adım yoktu. Bir kaç dakika korktum: Gidemiyecek miydim?.."

Çeyiz Sandığındaki Şair!..

Bırakacağı bir yer olmadığı için çocuğunu da yanında getirmişti, temizlikçi kadın. Kapıdan içeriye girer girmez, binbir özür dileyerek, eltisine güvenemediğini, bu yüzden, hastalıktan yeni kalkan çocuğu ona emanet edemediğini anlatmaya başladı. Ben, orta-da özür dileyecek bir sorun göremediğimi, yaptığının son derece doğal olduğunu söylerken, cin gibi bakışlarıyla çalışma odama yöneldi, beş-altı yaşlarındaki oğlan çocuğu.

Onu çeken kitaplar değildi şüphesiz. Raflarda, kitap sırtlarının önüne dizili, gezilerim sırasında aldığım hediyelik eşyalar, deniz kabukları ve oyuncaklar ile büyülü bir dünyaya açılıyordu odamın kapısı onun için. Eline ilk aldığı Eyfel Kulesi oldu. Etrafı karıştırmamasını söyleyen annesini yatıştırırken, kuleyi bırakıp, Kızılderililerin Barış çubuğunu keşfetmişti çoktan. Gemi maketlerinin yanına gittiğinde, ben, bir Macar şairi düşünüyordum ona bakarak. Gemilerde miço olarak çalışan Atilla Jozsef, onun küçük elini annesinin temizlik malzemelerinden çatlayan avuçlarında gördüğümden beri aklımdaydı!..

Annesini on dört yaşında kaybeden Attila Jozsef, gemilerde çalışırken, dışardan sınavlara girip, okuluna da devam eder. Odamda, raflara ulaşmak için parmak uçlarına basan çocuk ile ortak yanları ise, onun da annesinin, evlere temizliğe giden bir kadın oluşudur. Bir sabun fabrikasında işçi olan babası, Atilla Jozsef daha üç yaşındayken, ailesini bırakarak göç eder Amerika'ya. İki kızını ve bir oğlunu geçindirmek için Borbala Pöcze, evlere temizliğe gitmeye başlar. Yaşamına, 3 Aralık 1937'de, bir trenin altına kendini atarak son verecek olan Attila Jozsef, yazdığı şiirlerde hiç unutmaz annesini:

Annemdi, ufak tefek, öldü erkenden,
erken ölür, çamaşırcı kadınlar çünkü.
titrer ayakları taşıdığı yükten
ve ağrır ütü yapmaktan başları

İş aradığı sırada kaleme aldığı yaşam öyküsünde, kendisini şöyle anlatır şair: Lise 6. sınıfı 'pekiyi' ile geçtim. Oysa ergenlik çağı bunalımları yüzünden birkaç kez kendimi öldürmeyi denemiştim. Çünkü, ne o sıralar, ne de daha önceleri çevremde beni aydınlatacak bir dost yoktu. 17 yaşında yazdığım şiirleri Nyugat dergisi yayınladı. Harika çocuk saydılar beni, oysa ancak öksüzün biriydim."

1982'de, yolu Budapeşte'ye düşen Kemal Özer, Kerepesi mezarlığında alır soluğu. Şair, Attila Jozsef'in mezarını ararken, yoluna çıkan her insan bir başka yönü gösterir. Arayışından bir şiir damıtan Kemal Özer, "başka bir Attila Jozsef'i var / demek ki önüme çıkan herkesin" dizelerine yansıtır her biri, mezarlığın bir başka köşesini gösteren parmak uçlarını. Metin Demirtaş da, Attila Jozsef ile tanışmasına bir şiirinde yer verir:

İstanbul'da
"Militan"ın basıldığı matbaada

tanıştım bir şairle
Çağımın, fırtınalı, seçkin bir şairiyle.
Attila Jozsef,
Canından damıttığı mısralarıyla
Yatıyordu orda,
Kurşun harflerle dizilmiş bir kalıpta.

Kitaplar, dergiler kurşun harflerin dizili olduğu kalıplar ile hazırlanmıyor artık İstanbul'da. Bilgisayar yayılıyor her yana ama, hakkında bilgi sahibi olduğumuz şairlerin sayısı giderek azalıyor. Boğaz'a yapılan ikinci asma köprünün gölgesi düşüyor, Orhan Veli'nin mezarı üstüne. Ah, Orhan Veli, kızkardeşini bir köşeye çeken babasına "evladım, ağabeyine söyle, fakirim, param yok diye şiirler yazmasın, komşular acıyarak bakıyor bana, alışveriş yaptığımda esnaf 'abi sonra verirsin' diyor" dedirten Orhan Veli!..

Birinci Boğaz Köprüsü'nün yapılması için istimlak edilen Altunizadedeki evlerin birinde, ilk kez bir şair ile tanışan çocuk şöyle anlatır o anı: "Tanıştığım ilk şair Puşkin, annemin çeyizlerinin içinde saklıydı. İpek mendiller, dantelli elbiseler ve aşk mektuplarının arasında duruyordu. Kitabı açtığımda, lavanta kokuları geliyordu burnuma."

Kitabı her okuyuşundan sonra, sanki hiç dokunulmamış gibi yerine bırakan, kendisini ancak bir benzerinin öldürebileceğini söyleyen şair Cezmi Ersöz'dür.

1829'da, Rus ordusuyla birlikte Erzurum'a gelen Puşkin'in, işgal sırasında tanık olduğu şu olay oldukça ilginçtir: "Aynı anda, dünden beri kentte görüşmeler yapan Prens Bekoviç dörtnala Top tağına geldi. Seraskerin ve halkın kenti teslim etmeye çoktan razı olduklarını; fakat Topçu Paşa komutasında birkaç dikkafalı Arnavut'un bataryaları ele geçirerek ayaklandıklarını bildirdi. Generaller atları sürüp Kont'a yaklaştılar. Türk bataryalarını sustur-

mak için izin istediler. Kendi toplarının ateşi altında kalan Erzurum ileri gelenleri de aynı şeyi rica ettiler."

Kont, ricaları kırmaz ve "artık fazla oldular" diyerek, ateş emrini verir. Böylelikle, direnişçilerin topçu ateşi yavaş yavaş diner ve 27 Haziran 1829'da, Erzurum kalesinde Rus bayrağı dalgalanır. Puşkin'in, "Erzurum Yolculuğu" adlı öyküsünden, tarihe kafatasçı, ırkçı gözlüklerle bakanların alacağı büyük bir ders vardır. Osmanlı askerleri, halk ve Erzurum ileri gelenleri kenti teslim etmeye hazırlarken, direnen yalnızca bir avuç Arnavuttur!..

Amsterdam'dan aldığım tuzluğu çok seviyordum. Bir ev biçiminde olan tuzluk, Anne Frank'ın evine çok benziyordu. Tuzluğu, Anne Frank'ın hatıra defterinin sayfaları arasına döküyor ve ırkçılığın yaşamın tadını, tuzunu kaçırdığını söylüyordum.

Sokak kapısı kapanırken, göz göze gelip, gülümsediğim temizlikçi kadının çocuğuyla bir sır var artık aramızda. Tuzluğu düşürüp kırdığını annesine söylememiştim. O da, söylemeyecekti!..

Ayakkabısı Yokmuş

İngiliz tarihçi David Irving, bir laboratuvar raporuna dayanarak Anne Frank'ın hatıra defterinde tahribat yapıldığı iddiasını ortaya atar. Raporda, günlüğün bir kısmının yazıldığı kalemin 1951 yılında piyasaya sürüldüğü belirtilir. Irving, rapora dayanarak, günlüğün büyük bir kısmının "bir Yahudi tarafından" Anne Frank'ın ölümünden sonra yazıldığını söyler. Bu iddianın üstüne de, balıklama atlar, Roger Garaudy!

Fransız Komünist Partisi'nde yöneticiyken ayrılan ve müslüman olduktan sonra da, Siyonizme karşı yazdığı "İsrail, Mitler ve Terör" adlı kitabında Irving'in iddiasına yer veren Garaudy, Anne Frank'ın hatıra defterini "Harikulade heyecan verici roman" olarak tanımlar. Ama, Garaudy, kitabında yalnızca bir sayfa ayırdığı Irving'in iddiasının tek dayanağı olan laboratuvarın adını verirken, bunun, normal insan beyninde yaratacağı şüpheyi unutur: Weisbaden'deki, Alman Polis Kriminal Laboratuvarı...

Anne Frank Vakfı, bu tür saldırılara karşı, hatıra defterinin her sayfasının İkinci Dünya Savaşı sırasında yazıldığını ve kağıtla-

rın, kalemlerin o döneme ait olduklarını belgeleyen bir kitap hazırlar. Bilim adamlarının imzasını taşıyan kitap, Garaudy'nin kitabının yanında sayfa sayısı bakımından "dev" gibi durmaktadır. Ne gariptir ki, Garaudy, kitabının Türkçe çevirisinde "çağımızın yetiştirdiği dev düşünürlerden biri" olarak sunulur okura. Ve Fransız yazar, her nedense, Anne Frank Vakfı tarafından hazırlanan "dev" kitaptan hiç söz etmez bir sayfalık iddiasında!

Bergen-Belsen toplama kampında, annesini ve ablasını gözünün önünde kaybettikten sonra yakalanmış olduğu tifo hastalığından kurtulamayan Anne Frank'ın hatıra defterine neden saldırıyorlar? Bu sorunun yanıtını vermek üzere, hatıra defterinin 25 Mayıs 1944 tarihli sayfasını açalım ve Alman Polis Kriminal Laboratuvarı'nın (!) sahte raporu verdiği Anne Frank'ın elyazısını okuyalım: "Dünya tersine döndü, iyi insanlar toplama kamplarını, cezaevlerini, daracık hücreleri boylayadursun, geride kalan süprüntüler ortalığı haraca kesiyor. Kimi karaborsa bahanesiyle, kimi de Yahudilerle savaşçılara yardım ettiği için temizlene temizlene, insana benzer kimse kalmayacak ortada. Nazilerden olmadıkça her an tehlikedesin."

Roger Garaudy, Auschwitz toplama kampında öldürülen insan sayısının abartıldığını söyleyerek Siyonizme dikkat çekmek isterken, Neonazizmin ekmeğine yağ sürer. Öldürülen insan sayısı olarak, altı milyona neden saplanıldığını soran Garaudy, Johannes Robert Becher'in "Depo-Auschwitz" şiirindeki soruların yanıtını vermelidir ilk önce:

Ey kadın saçları -ne çabuk unutulmuş!
Ah, yeterdi bir tel kadın saçı,
Kanıtlamaya ne kıyamlar olmuş,
Bir zamanlar, usalmaz, acı.

Ey çocuk kunduraları -kimin umurunda!
Ah, yeterdi bir çocuk kundurası,

Bu görünümden kaçmaya,
Bir çocuk kundurası -yiten erincin görünümü...

Çocuk kunduraları tavana değin yığılı,
Ve depoda balyalanacak kadın saçı
Bir balya duruyor bir köşede bağlı
Söyleyin, kimin düşüne girer hâlâ böyle çatı?
Söyleyin, kime böyle bir depo hâlâ ihtar anıtı?

Böyle sorar dururum: Usanmaz bir sorucu.

Auschwitz toplama kampındaki müzede, öldürülen insanların gaz odalarına gönderilmeden önce kesilen saçları ve ayakkabıları sergilenmektedir. Katledilen insanlardan geriye kalan ayakkabıların karşısında, dudak dudağa öpüşen ilk çifti düşünmek nasıl bir duygudur?..

Milattan Önce Roma'da yaşayan bir ayakkabıcının çok geveze bir karısı vardır. Günün birinde, sabrı taşan adam yerinden fırlar ve susturmak için karısının dudaklarını kendi dudaklarıyla kapatır. Hoşlarına gider keşfettikleri bu yakınlaşma. Ama, yalancı tanrılara taptıkları gerekçesiyle tutuklanırlar çok geçmeden. Ayakkabıcı, yargılandığı mahkemede hayatın tadını anlamak için insanın mutlaka dudak dudağa öpüşmesi gerektiğini söyler. Hakim, kendisi gibi yaşlı olan karısını öpse de, bir tat alamaz ve ayakkabıcıyı yalancılıkla suçlar. Öpüşmenin mucidi, genç bir kızın dudaklarını önerince hakimin karısının öfkesiyle karşılaşır ve en karanlık zindana atılır.

Sırp ordusunun saldırısı altındaki Saraybosna'da, arkadaşları uzun süre haber alamazlar şairden. Sonunda, keskin bir nişancının tüfeğinden çıkan mermiyle öldürülmeyi göze alarak şairin evine ulaşırlar. Kapıyı açan olmayınca kırmaya karar verirler. İçeri girdiklerinde, yakacak ve pencerelerde cam olmadığından buzhaneye dönen salonun ortasında, şairin bir iskemleye otur-

muş haldeki donmuş bedeniyle karşılaşırlar. Küller vardır çıplak ayaklarının yanıbaşında. Soğuk dayanılmaz olunca ayakkabılarını yaktığı anlaşılır şairin. Sonra, herkesin gözü, raflarından bir tek kitabın bile eksilmediği kütüphaneye yönelir!..

Fırınlarda yakılan insanlardan geriye kalan ayakkabı yığınının ve kitaplarına el sürmeyen şairin donmamak için yakmak zorunda kaldığı ayakkabılarının sorumlusu faşizmdir. Ona karşı, insanlığın gerçek yasalarını şairler koymuşlardır. İşte, Paul Eluard'dan, sevgi düşmanlarının korkacağı dizeler:

İnsanlarda tek sıcak kanun
Üzümden şarap yapmaları
Kömürden ateş yapmaları
Öpücüklerden insan yapmalarıdır.

Deniz Gezmiş, idam sehpasına çıkmadan önce zincirlerini çözen adama şunları söyler: "Postallarımın bağını bile bağlamaya vakit bırakmadan beni apar topar buraya getirdiler. Sehpada bu haliyle postallarım ayaklarımdan düşecekler. Onları bağla..."

Yusuf Aslan'ı asarlar Deniz Gezmiş'in ardından... Ve Hüseyin İnan'a gelir sıra... Beyaz idam gömleği giydirilmeden önce avukatlarına seslenir, idam sehpasında "Ben şahsi hiçbir çıkar gözetmeden, halkımın mutluluğu ve bağımsızlığı için savaştım" diye haykıracak olan Hüseyin İnan: "Ayağımda bu beyaz lastik pabuçlar var, ayakkabılarımı giymeme fırsat vermediler, çullanırcasına, adeta havalandırarak apar topar getirdiler, babama söyleyin. Bu lastikleri gördüğü zaman, ayakkabısı yokmuş diye üzülmesin. Hücrede kalan ayakkabılarım, Askeri Cezaevi'ne hediyem olsun."

Ben anımsamıyorum, halam anlatır: Beş, altı yaşlarındaymışım. Bir bayram günü, ayağımda yeni alınan ayakkabılarla sokak kapısının eşiğine oturmuş, mahalledeki çocukları da, önümde sıraya dizmişim. Bayramlaşmak için bize gelmekte olan halam, su-

luboya ile çocukların ayakkabılarını boyamakta olduğumu görünce fırçayı elimden almış ve yaptığımın doğru olmadığını söylemiş. Yanıtım hazırmış: "Benim ayakkabılarım yeni ve rengarenk. Onların ki ise eski. Neden onların da, güzel ayakkabıları olmasın?"

Moritz

Okulda yapılan Noel kutlamasında şiir okuması için sahneye çıkarılan çocuğa seslenirler: "Emniyet Müdürü de gelmiş"... Tüm neşesi kaçar altı yaşındaki çocuğun ve 15 Temmuz günü işlenen cinayetler gelir gözünün önüne:

Olaylar 1927 yılının Ocak ayında başlar... Avusturya'nın küçük bir kasabasında sol görüşlü işçilere saldıran milliyetçiler, sekiz yaşında bir çocuğun ve bir savaş gazisinin ölümüne neden olurlar. Üç katil yakalanıp yargılansa da, mahkeme, 14 Temmuz günü beraat kararı verir. Katillerin, ellerini kollarını sallaya sallaya dolaşmasına karşı çıkanlar tarafından, Viyana'da, 15 Temmuz günü bir protesto yürüyüşü düzenlenir. Yürüyüşü engellemek isteyen, "Büyük Almanya"nın yandaşı olan dönemin hükümeti orduya ait silahların polise verilmesini emreder. Emniyet Müdürü Dr. Schober'de bu kararı gözünü bile kırpmadan uygular. Sonuç: 87 ölü, birçok yaralı...

Noel kutlamasında, şiir okuması beklenilen sahnedeki çocuk, "Kanlı Cuma" diye bilinen olaylara annesiyle birlikte tanık

olmuştur. Salonu dolduran insanları başıyla selamlayan çocuk, kararlı bir ses tonuyla konuşur: "Sayın bayanlar, baylar, ne yazık ki Noel şiirimi okuyamayacağım. Çünkü Emniyet Müdürü Dr. Schober de dinleyiciler arasında. Kanlı Cuma gününde kent merkezindeydim. Ölü ve yaralı taşıyan sedyeleri gördükten sonra Bay Schober'in huzurunda şiir okuyamam."

Sözlerini tamamlayan çocuk, salonu bir kez daha başıyla selamlayarak sahneden iner. Emniyet Müdürü, iki yandaşıyla birlikte uğultuların kapladığı salonu öfkeli adımlarla terkederken, çocuğun sesi duyulur yeniden: "Şimdi şiirimi okuyabilirim."

O gün, sahnedeki çocuğu büyük bir coşkuyla alkışlayanlar, onun, gelecekte kendinden söz ettirecek biri olduğunu anlarlar. Yahudi bir ailenin çocuğu olan Erich Fried'in babası, "faşizme, ırkçılığa, baskı ve masum insanların sürgün edilmesine karşı" bir yazar olmayı düşlese de, 24 Nisan 1934'de tutuklanır ve işkencede öldürülür. Babasının düşlerini gerçekleştirmek üzere kaleme sarılan Erich Fried, bir yandan şiirler yazarken, 1938'de Hitler'in Avusturya'yı işgal etmesiyle de, okul arkadaşlarıyla birlikte bir direniş örgütü kurar... Ve yaşantısı boyunca ne şiirden vazgeçer ne de, ırkçılığa karşı direnmekten.

1967'de Auschwitz toplama kampını ziyaret eden Erich Fried, öldürülen çocuklardan geriye kalan oyuncaklar arasında tanıdık bir yüzle karşılaşır: "Çaresizce baktım kimi kırık, kimi gayet iyi korunmuş olan oyuncak yığınlarına. Birden Moritz'i gördüm. Moritz, yirmibeş santim boyunda, kızıl saçlı, yeşil ceket ve pantolonlu bir bebekti. Tekerlekli olduğundan ipinden çekildiğinde öne arkaya eğilirdi. Aynı zamanda kollarını ve bacaklarını sallardı. Bu bir kavuşmaydı. Moritz, benim dört yaşındaki bebeğimdi, o zaman kırılmıştı, ama şimdi sapasağlamdı. Çocukken onu kuşkusuz bir seri üretim oyuncağı olarak düşünemezdim, ama oynadığım parkta ikinci bir Moritz olduğunu da hatırlamıyorum. Bebeğim kırıldıktan kırk yıl sonra onun ikizini bir daha ancak Auschwitz'de gördüm."

Filistin halkına yapılan saldırıları kınayan bir çok şiir okuyabiliriz. Ama, bunların arasında en çarpıcı olanı Salim Jabran'ın dizeleridir. Filistinli şair "Ezilmek İstenen Halk" adlı şiirin başına şu bilgiyi koyar: "İsrail'de, pazarlarda, ipe asılı Araplardan oluşan oyuncaklar satarlar."

Asılı bir adamı
oyuncak diye satıyorlar
pazar yerinde.
Hayır, hiç koşma
boşuna arama,
söyle yavruna
satılıp bitti oyuncaklar.

Ah siz ölüler
Nazi kamplarında ölenler
asılı olan
Berlin'de bir yahudi değil!
Asılı olan
bir Arap
halkımdan biri -benim gibi-
sizin kardeşlerinizin astığı

Ah siz ölüler
Nazi kamplarında yatanlar
bir bilseydiniz
bir bilseydiniz...

Oyuncakların ülkesi yoktur. Barış içinde yaşarlar bir rafta ya da aynı sepetin içinde. Cepheler kurup onları karşı karşıya getiren de, kıran da, insanlardır. İsrail'de, düşmanlığı körüklemek isteyenler tarafından yapılan asılı Arap oyuncağından Erich Fried'in haberi var mıydı, bilemeyiz. Ama şair, asılanın Moritz olduğunun bilincindedir. Filistinlilere yapılanları kınadığı "Dinle İsrail" şiirinde şöyle seslenir Erich Fried:

Vahşice peşimize düştüklerinde o zamanlar
Sizden biriydim
Siz başkalarının peşine düştüğünde
Nasıl sizden olayım ben?

İkinci Dünya Savaşı'nda kurulan toplama kamplarında, birbirlerine aşk mektubu yazarlardı, ayrı barakalarda kalan sevgililer. Mektupları ulaştırmanın da bir yolu vardı: Bir çocuğun elindeki oyuncak bebeğin içine gizlemek!..

Savaştan Sonra Mutlaka Evlen!..

Fransa'nın eski kentlerinden biri olan Chateaubriant'da, 22 Ekim 1941'de, 27 tutuklu bir Alman subayının öldürülmesine misilleme olarak kurşuna dizilir. İşte, o insanlardan biri olan Desîre Granet, eşi Yvonne'a şunları yazar: "Zavallı sevgilim, seni hep sevdim ve birkaç dakikaya kadar varlığım sona erecek. Son düşüncelerim hep sizinle. Titremiyorum; bu mektup kötü yazıldı, çünkü kağıdı duvara dayadım öyle yazıyorum."

Tüfek namlularının karşısına çıkarılmadan önce yazılan son mektupların pek çoğunda, yazının titrekliğinin yanlış anlaşılmasının kaygısı öne çıkıyor. 22 Ekim'de, işgalci Nazi askerleri tarafından öldürülen Jean Poulmarh'ın "Benim sevgili Lolo'cuğum" diyerek başladığı mektubunda da, aynı kaygıya tanık oluruz: "Kusura bakma, dizlerimin üstünde yazıyorum; titrediğimi sanma."

İkinci Dünya Savaşı sırasında sevgilisine veda mektubu yazanlardan biri de, Missak Manouchian'dır. Savaşın ilk gününde tutuklanan Manouchian "Çaba" adlı edebiyat dergisini çıkaran bir şairdir. Hitler'in orduları Fransa'ya saldırdığında o da, özgür-

lük için çabalayanların yanında yer alır. Serbest bırakılınca hiç tereddüt etmeden direnişçilere katılan Manouchian, bu hareketiyle kimseyi şaşırtmaz. Çünkü, 1936'da, André Malraux'un örgütlediği, İspanyol Cumhuriyetçilerine Yardım Komitesi'nde de çalıştığı herkes tarafından bilinmektedir.

Manouchian'ın başına geçtiği örgütün bir tek görevi vardır: Nazilere yardım gelmemesi için tren yollarını havaya uçurmak. Kısa sürede Fransız halkının sevgilisi olan 23 insan nice yürekte özgürlük ateşini tutuştursa da, 1943 yılının sonlarına doğru yakalanırlar. Gestapo'nun adamları tarafından çok ağır işkencelerden geçen şair ve arkadaşları göstermelik bir mahkemede yargılanırlar. Bu arada, kendileriyle alay eden bir afiş yapıştırılır Paris sokaklarına. Manouchian'ın dokuz arkadaşıyla birlikte görüldüğü afişte, Fransa halkına şu sorulur: "Bunlar mı kurtarıcı?.." Louis Aragon, "Kızıl Afiş" adlı şiirinde bu olayı anlatır:

İstediğiniz ne zaferdi ne gözyaşı
Ne hüzünlü org ne papazın son duası
On bir yıl nedir ki on bir yıl
Yaptığınız kullanmaktı silahlarınızı
Ölüm gözünü kamaştırmaz partizanın
Asıldı yüzleriniz tüm duvarlara
Gece ve sabah karasıydınız, korkutucu, süzgün
Bir afiştiniz, kızıl bir kan lekesi gibi
Adlarınızı bile söylemek öylesine güçtü ki
Gelip geçende dehşet etkisi yaratın istediler
Sizi kimse Fransız olarak görmez gibiydi
Gün boyu bakmadan geçti gitti insanlar
Kimi parmaklar durmadı ama karartmada
"Fransa için öldüler" yazdı afişe

1944 yılının 21 Şubat günü Manouchian, bir mektup bırakır sevgilisi Malinee'ye. Şairin kurşuna dizilmeden önce yazdığı son mektubunda, faşizme karşı direnen bir insanın gerçek yüzü

vardır. Cellatın karşısına çıkmadan önce yazılan mektuplar da hile, hurda, süslemecilik olmaz. Firesiz, katkısız yazılır böylesi satırlar. Aragon'un şiirine geri dönelim ve "Sizlerden biri konuştu sessiz sakin", dizesinden sonra gelen, Manouchian'ın mektubundaki son sözlerini okuyalım.

Bambaşka bir sabaha o gün başlayan
Tekdüze rengi vardı bir şeyde kırağının
Şubat sonuydu, son anlarınızdı
Sizlerden biri konuştu sessiz sakin:
Herkese mutluluk, kalanlara sevgi
Ölürken kin yok içimde ey Alman halkı
Elveda güller elveda zevk ve acı
Elveda hayat rüzgar aydınlık
Ve sen evlen mutlu ol durmadan düşün beni
Bir gün bütün güzelliklerin ortasında olacaksın
Her şey bittiğinde Erivan'da
Güzel kış güneşi tepeyi aydınlatıyor
Yüreğim yanıyor doğanın güzelliğine
Ey aşkım, öksüzüm benim, geride kalanım
Mutlu ol, evlen, çocuk doğur

21 Şubat 1944 tarihinde, öğleden sonra saat 15.00'te kurşuna dizilen Manouchian'ın son mektubunda bir insanlık dersi vardır. Irkçılığa karşı direnen şair "Ölürken kin yok içimde ey Alman halkı" diyerek, yüreğindeki kardeşlik duygularını miras bırakır tüm insanlara. Manouchian, Aragon'un çok etkilenerek anısına şiir yazdığı mektubunda sevgilisine şöyle seslenir: "Seni mutlu etmemiş olmanın derin üzüntüsünü duyuyorum, senden bir çocuğum olmasını çok isterdim, senin hep istediğin gibi. Onun için savaştan sonra mutlaka evlenmeni ve benim hatırım için bir çocuğunun olmasını senden diliyorum, benim son isteğimi yerine getirmek için, seni mutlu edebilecek birisiyle evlen."

Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatan olmuyor. Kore için vata-

nımız diyebilir miyiz? Toprak, ona emek verenlerin, ekip biçenlerin vatanıdır. Manouchian ve arkadaşları bunun en güzel örneğidir. Fransa'nın özgürlüğü için kurşuna dizilen yirmi üç insandan hiçbiri Fransız değildi!.. Onlar, göçmen işçi olarak Fransa'da çalışan emekçilerdi. Yabancı düşmanlığını körükleyerek oylarını yükselten Le Pen'in faşist partisini destekleyen Fransızlar, Aragon'un şiirini okuyup utanmalıdırlar. Manouchian, 1906 yılında, Adıyaman'da doğan bir Ermeni'dir!..

Yolum ne zaman Paris'e düşse Pere Lachaise mezarlığına gider, İkinci Dünya Savaşı'nda kurşuna dizilenler için yaptırılan anıta bir gül bırakırım. Yılmaz Güney'e ve Fransa ihtilalinde Komünarların kurşuna dizildiği duvarın dibine karanfil bırakırım ama, Manouchian'a ille de gül getiririm. Ne demişti şair son mektubunda: "Elveda güller..."

Anıtın önünde yaşlı bir kadınla karşılaşmıştım bir gün. Birçok kez mezarlığa geldiği belli oluyordu halinden. Yüzündeki çizgiler, mezarlık yolunun bir uzantısı gibiydi. Acaba, son mektuplardan hangisi ona yazılmıştı?..

Ve Aragon şiirini tamamlar:

Tüfekler çiçek açtığında yirmi üç kişiydiler
Yirmi üç yürek kendini tümden veren
Uğruna ölecek kadar yaşama tutkun yirmi üç insan
Fransa tek sözcüktü ağızlarında
Ve yıkıldılar yere birbirleri ardına...

Heykellere Pisleyen Adam!..

İkinci Dünya Savaşı sırasında, işgal altındaki Paris'te dükkanlara Hitler ve Mussolini'nin resimlerinin asılması zorunlu kılınır. Bir kitapçı, vitrinine her iki diktatörün de resmini özenle yerleştirir. Dükkanda ne satıldığını belirtmek amacıyla da resimlerin arasına bir kitap koyar. Kitabın kapağında şu yazılıdır: "Sefiller."

Pierre ve Henri Alekan kardeşler 15-16 yaşlarındayken çocuklara kukla oynatırlar. İlk denemeleri başarılı olunca birkaç oyun yazarak hazırladıkları seyyar oyun sahnesiyle okullarda ya da evlerde gösteriler gerçekleştirirler. Sinema ile uğraşmaya başlayan Henri Alekan, Fransa'nın Naziler tarafından işgal edilmesiyle kardeşiyle birlikte "14 Temmuz" adında bir direniş örgütü kurar. Yaptıkları iş, faşizmden kaçmak isteyen insanlara yardımcı olmak, barınak, sahte evrak ve yemek karneleri hazırlamaktır. Bu arada Henri, demiryolları üzerine bir belgesel hazırlarken kamerasıyla Alman mevzilerini filme çeker ve direnişçilere ulaştırır.

Gestapo tarafından yakalanan Pierre, çok ağır işkence görür.

Ama, Almanların karakol olarak kullandığı otelin penceresinden kaçmayı başarır. Bir okulun bahçesine sığınan Pierre, devriyelere yakalanmamanın çok zor olduğunu bildiğinden umutsuzluğa kapılır. Çocuklar yetişir yardımına... Bir öğretmenmiş gibi etrafını çeviren öğrencilerin sayesinde nöbet tutan askerlerin arasından geçerek özgürlüğüne kavuşur. Henri Alekan, adını sinema dünyasına usta bir aydınlatmacı olarak yazdıracaktır!..

Heykeltraş Krippel, Alekan kardeşler kadar şanslı değildir. İkinci Dünya Savaşı'nda bir hava bombardımanında ölen Krippel ilk Atatürk heykelini yapan sanatçıdır ve bu heykel Sarayburnu'ndaki parkın içinde bulunmaktadır. O ki, dönüp dolaşıp heykele geldik, 15. yüzyıla doğru bir yolculuk yapalım: Almanya'nın Köln kentindeyiz. Halk, sorunlarına sırt çeviren belediye başkanından oldukça şikayetçidir. Dertlerini anlatmak üzere her gün meydanda toplanan kalabalığa kulak asmaması bir yana, her saat başı pencerede görünen başkan halka dil çıkarmaktadır!..

Belediye binasının tam karşısındaki evde oturan bir adam da kiraladığı bir tuvaleti olmamasından şikayetçidir. Ev sahibinin kapısını aşındıran adamcağız bir sonuç alamaması üzerine başkanın karşısına çıkar... Çıkar ama nafile! Başkan, zavallı adamın şikayetini dinlemez bile. Sıkıştığında, komşularının kapısını mahçup bir yüz ifadesiyle çalan adamcağız, işin böyle yürümeyeceğini kısa zamanda anlayınca evin çatısına tırmanmaya başlar. Tuvaletini yağmur oluklarına yaparken kıçını tam da belediye başkanının penceresine döner!

Bu durum aylarca sürer gider... Saçaklara pisleyen adam, bir gün düşüp öleceğini düşünerek heykelini yaptırmaya karar verir. Aradan yıllar geçer. Söz konusu ev defalarca yıkılıp yerine yenisi yapılır. Ama, değişmeyen bir şey vardır: Kıçını belediye başkanının penceresine doğru dönerek tuvaletini yapan adamın heykeli. Yolunuz bir gün Köln'e düşerse eski belediye binasını bulun. Tam karşısındaki evin çatısında pantolonunu sıyırıp, tuvaletini yapan bir adamın heykelini göreceksiniz!..

Nice belediye başkanı gelip geçmiş Köln'den. Hiçbiri de heykeli kaldırmayı düşünmemiş. Tam tersi, korumuşlar. Hitler dönemindeki başkan bile yerinden oynatmamış heykeli. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek ise Hitit Güneşi heykelini yok etmek ister. "Tükürürüm böyle heykelin içine" sözüyle saldırılarını düzeysiz şekilde sürdürür. İşte, Köln belediyesinde 1940'lı yıllarda görev yapmış faşist belediye Başkanı ile 1990'lı yıllarının Ankarası'nda koltuğa oturan başkan arasında böylesi bir ayrım vardır!..

Michael Jackson'un da, Moskova konseri sırasında kente bir heykeli dikilir. Heykelin konulduğu yerde bir zamanlar Lenin'in heykeli yükseliyordu.

Eczacıbaşı Genel Müdürlüğü'nün bahçesine "üretim" adlı bir heykel yapmak isteyen Meriç Hızal hurda bronz aramaya koyulur. Tuzla'daki bir hangarda istediği malzemenin bulunduğunu öğrenince koşarak gider. Hangarın dev kapısı açıldığında güneş bir Lenin heykelinin üstüne düşer. Hurda bronz diye satılmak üzere İstanbul'a getirilen Lenin'in bir heykeliymiş meğer! Roma döneminde heykeller eritilerek silah yapılıyordu. Meriç Hızal ise Lenin heykelini eriterek heykele dönüştürür yeniden.

Ressam İbrahim Çiftçioğlu'nun atölyesine hırsız girer. Tablolara dokunmayan adam bir köşede duran Lenin heykelini çalar yalnızca!..

Hart Harta Kafiye

İkinci Dünya Savaşı'ndan kaçmak isteyenler için Lizbon Limanı Amerika'ya açılan bir kapıydı. Ama, Lizbon'a doğrudan gitme olanağı olmadığından Paris'den Marsilya'ya ve oradan da, deniz yoluyla Kuzey Afrika kıyılarına ulaşan bir sığınmacı yolunu aşmak gerekiyordu. Bu yolculuğun son durağı olan kentte parası olanlar vize alıp Lizbon'a ulaşıyor diğerleri ise umutlarını yitirmeden bekliyorlardı. Biz de Hüseyin Avni Cinozoğlu'nun dizeleri arasındaki kaçış yolundan o kente varalım.

uzun ince bir tüneldeyim
tünelin ucu meyhane
ne olur Kazablankaya gidelim
püromuzu yakalım
hafif eğik fötr şapkamızla

Casablanca filmi sığınmacıların, casusların ve askerlerin cirit attığı bu kentteki bir barda geçer. Barın tabelasında "Rick's Cafe American" yazmaktadır. Casablanca'da Rick Blaine rolünü on-

yayan Humphrey Bogart'ın filmlerini gösteren sinemaların gişeleri önünde şairlerimiz çokça görülürdü. Neden mi? Bu sorunun yanıtını Hilmi Yavuz versin: "Bir de şapkayı şööyle bir arkaya doğru atmak vardı. Bunun için de elin şehadet parmağı kullanılırdı vizyerinden yukarı hafifçe itebilmek için... Bu çok cakalı şapka atma eylemini, bizim kuşak biraz Bogart'tan, özellikle de Robert Taylor'dan öğrenmiştir."

Cinozoğlu, Casablanca'ya tünel kazdığı şiirinde fötr şapkayı bir dizeye asmakta haklı ama puro konusunda yanılıyor. Çünkü, Casablanca filminde hemen hemen her erkeğin elinde görülen puro değil sigaradır. Filmin sahnelerinde sigarasını ağzına götüren bir kadın görülmemesinin nedeni, 1942 yılında Hollywood yönetmenlerinin tutuculuğudur.

O yıllarda yönetmenler, sigara içen bir kadını çekmek istemezlerdi. Casablanca'da, başrol oyuncusu Humphrey Bogart'ın yüzünden önce sigarasını görürüz. Rick'in barındaki dumanlar arasında ilerleyen kamera, patronun masasına geldiğinde, bir el sigarayı kristal kültablasına bıraktıktan sonra garsonun uzattığı çek defterini "O.K. Rick" diye imzalar. Seyirci kendi kendine satranç oynayan Bogart'ın yüzünü ilk kez sigarasını kültablasından alıp dudaklarına getirirken görür.

Humphrey Bogart, gerçek yaşamında da usta bir satranç oyuncusudur. Ama, kamera ile tanışması satranç öğrenmesinden çok daha eskidir. Reklam işinde çalışan annesi sayesinde bir bebek maması reklamına çıkan Bogart, okumak yerine Birinci Dünya Savaşı'na katılmayı tercih edecektir. Savaş sonrası oynadığı filmlerde başarılı olamayacak ve ne gariptir ki, ününü İkinci Dünya Savaşı sırasında çevrilen Casablanca'ya borçlu olacaktır. Gangster, maceraperest ve hafiye rollerinde görülen Bogart, şiirimizde ise kafiye rolü oynar!.. Bu şiir "Bir Ülkü Tamer Şiiri"dir.

Sinemanın içi pireyle dolu
Virgül kuyruğuyla kaşınır hart hart

Belki localarda kedi de vardır,
Hart harta, kafiye Humphrey Bogart,

Bogart'ın filmde başparmağı ile işaret parmağı arasında tuttuğu sigarayı Annie Leolerc "Humphrey Bogart Sigarası" olarak adlandırır ve şöyle tanımlar: "Polisin, gazetecinin, kötü adamın, tetik duran, bir şeyleri önceden sezen birinin içtiği sigara." Casablanca'da içilen sigaralar neredeyse filmden daha çok tartışılır. "Sigaranın Saltanatı"nı yazan Richard Klein'de dumanları tüm kareleri saran sigaraları "korkak erkeklerin kuşkularını, ödleklik-lerini, bocalamalarını ve iktidarsızlıklarını gözden gizleyen maskeler" diye yorumlar.

Casablanca filmi birbirleriyle yıllar sonra yeniden karşılaşan iki sevgili üstüne kuruludur. Film çekilirken Humphrey Bogart'ın karısı kıskançlık krizleri geçirir. Mayo, filmin kadın oyuncusu Ingrad Bergman ile kocası arasında bir aşk yaşandığına inanır. Oysa Bogart, Lauren Bacall ile evlenebilmek için kendisinden ayrılacak ve Mayo girdiği alkol denizinde boğulacaktır.

Devlet dairelerindeki üst düzey bürokratların görünce aldıkları ama birkaç sayfasını okuduktan sonra aradığını bulamamış olmanın hayal kırıklığıyla çöpe attıkları bir kitap vardır: "Tekrar Çal Sam"... Casablanca'nın renkli simalarından biri de, barın bir köşesinde piyano çalan Sam'dir. Nazilerin Paris'e girdikleri gün birbirlerine aşık olan iki sevgili, İlsa ve Rick (Bergman ve Bogart), Sam'in çaldığı şarkılarla yitirdikleri zamana iç geçirirler. Şarkı bittiğinde İlsa şöyle seslenir: "Tekrar Çal Sam"... Ülkemizdeki bürokratların, politikacıların adını yanlış yorumladıkları kitabın yazarı Woody Allen, aynı adı taşıyan filminde Casablanca'yı kendi sinema anlayışına göre ele alır.

Hart hartın kafiyesine 50'li yılların başında sinema dünyasından komünstleri arındırmak isteyen "American Activities Commities"i protesto etmek için Washington'a giden yıldızların arasında da rastlarız. Alman faşizmine karşı olan Casablanca'da Naziler si-

yah, direniş hareketinin kahramanı Lasalo ise tepeden tırnağa beyaz giymektedir. Siyah zorba, beyaz ise özgürlük rolünü üstlenmiştir. Humphrey Bogart, görüldüğü ilk sahnede çeki imzaladıktan sonra satranç tahtasındaki beyaz file dokunur. Biz de, Nâzım Hikmet'in, çağdaş Azerbaycan edebiyatının en güzel örneklerini yansıttığını söylediği Resul Rıza'nın "Ak Fil" adlı şiirini okuyalım:

Rangun'da gördüm ilk kez onu,
hayvanat bahçesinde.
Süslü demir çubuklu kafes içinde.
Tek başına bir ak fil, demir kafes içinde.
Gözleri kara, tırnakları kara,
kendisi ak pak.
İnsana bir bakışı var,
sanki şimdi,
dillenip konuşacak.
Filler içinde akı az bulunur.
Filler içinde tutsağı da az bulunur.
Ormandan onu ayırmışlar geçen yıl.
Yüreği kafes sancısına dayanmıyor.
Durmadan
hortumunu kaldırıp bağırıyor.
Gözlerinden yaş akıyor gürül gürül.
Kafessiz kardeşlerini,
yardıma çağırıyor.
Diyorlar ki filler uzun yaşar.
Ak fil, ak fil...
Ne yapacaksın uzun ömrü,
yerin kafes olacaksa, yüz yıl?
Ak fil, ak fil.

Rosenbergler Unutulmamalı...

Habeşistan İmparatoru II. Menelik, 19. yüzyılın başlarında Amerika'ya üç adet elektrikli sandalye ısmarlar. Sandalyeler gelir ama ülkede elektrik yokturl.. Akıllı İmparator bunun üzerine paraları boş yere harcamış olmamak için sandalyelerin ikisini dostlarına hediye ederken birini de, sarayında kendisine taht yapar.

Ethel ve Julius Rosenberg elektrikli sandalyede öldürülecekleri günü beklerken birbirlerine yazdıkları mektuplarda kara mizahı elden bırakmazlar: "Tatlı kocam, perişan bir kadın seni burada selamlıyor; peki ama neden sen bir yatakta ben başka bir yatakta uyuyoruz? Vah vah, şu Devlet ne büyük savurganlık ediyor, ayıp doğrusu..."

Rosenbergler'in hüzünlü ama hüzünlü olduğu kadar da onurlu yaşam öyküsüne doğru Melih Cevdet Anday'ın onlar için yazdığı "Anı" şiirinden yola çıkalım:

Bir çift güvercin havalansa
Yanık yanık koksa karanfil

Değil bu anılacak şey değil
Apansız geliyor aklıma

1950'de başlayıp üç yıl süren Kore Savaşı süresince, ABD'de, Senatör Mc Carthy önderliğinde büyük bir solcu avı kampanyası başlatılır. 1947'de çıkarılan Taft Hartley Yasası'na göre devrimcilerin sendikalarda görev almaları engelleniyor, memurlara grev hakkı yasaklanıyor, işçilerin grev hakkına ise kısıtlamalar getiriliyordu. Halkın Kore Savaşı'nı sorgulamaması için gözdağı veriliyor, ABD'de güvenliği tehdit eden insan sayısının Mc Carthy'nin ağzından 57.205.081 olduğu açıklanarak polis devletinin gücü rakamı rakamına vurgulanıyordu.

FBI görevlileri, 17 Temmuz 1950 günü Rosenbergler'in kapısını çalar. Rus casusu olmakla suçlanan Julius Rosenberg ölüm cezası ile karşı karşıyadır. 11 Ağustos'ta Ethel Rosenberg'in de tutuklanmasıyla "Bir çift güvercin" demir parmaklıkların ardına kapatılır.

Neredeyse gün doğacaktı
Herkes gibi kalkacaktınız
Belki daha uykunuz vardı
Geceniz geliyor aklıma

Melih Cevdet Anday'ın "Anı" şiirinin ikinci dörtlüğünde, 1953 yılının bir yaz günü elektrikli sandalyede son nefeslerini veren Rosenbergler'in güneş doğmadan, sabaha karşı idam edildikleri anlaşılıyor. Oysa, şair yanılmaktadır. Ülkemizdeki gazetelerin "Rosenbergler İdam Edildi" manşetiyle verdikleri haberin alt başlığı şöyledir: "İdam, Türkiye saatiyle sabaha karşı saat 2'de infaz edildi." Anday'ın şiirindeki ikinci kıta, kıtalar arası saat farkının kurbanı olmuştur!.. Rosenbergler'in öldürüldüğü gün "herkes" kalkmıştı çoktan. Julius Rosenberg ölüm odasına akşam saatiyle 8.04'de girmiş ve iki dakika içinde can vermiştir. Doktorlar, Et-

hel Rosenberg'in öldüğünü bildirdiğinde ise saat 8.16'yı göstermektedir.

Sevdiğim çiçek dalları gibi
Sevdiğim sokak adları gibi
Bütün sevdiklerimin adları gibi
Adınız geliyor aklıma

Mahkeme 1951 yılının 6 Mart'ında başlar. Savcı, Ethel Rosenberg'in erkek kardeşi David Greenglass'ın çalışmakta olduğu Los Atames, New Mexico'daki araştırma merkezinden atom ile ilgili bulgular sağladığını iddia eder. İddiaya göre David, Julius Rosenberg tarafından gönderilen Harry Gold ile bir otelde buluşur ve bilgileri ona verir. Kanıt olarak da, otel kayıt defterinin fotokopisi gösterilir. David Greenglass devlet ile işbirliği yaparak kendisini kurtarır ve Rosenbergler'in de anlaşma yoluna giderek suçu kabulleneceğini, dosyanın da böylelikle kapanacağını sanır. Oysa Rosenbergler, mahkemenin ilk gününde söyledikleri "Biz suçsuzuz" sözünden dönmeyip, devletin yalanlarına karşı direnirler. "Bir Soruşturmaya Çağrı" kitabının yazarı olan Walter ve Miriam Schneir yıllar sonra otel defterindeki imzaların sahte olduğunu kanıtlayıp aslına ulaşırlar. Ama, mahkemeye sunulan "buluşma günü" olduğu iddia edilen sayfanın defterden yırtılarak yok edildiğini görürler!

Rosenbergler'in delilleri Rusların hediye ettiği (!) bir masada sakladıkları da iddia edilir. Jüriye gösterilen delillerden biri de masanın bir fotoğrafıdır. Masanın Rusların hediyesi olmayıp Rosenbergler'in dediği gibi "Maey" mağazasından alındığı da sonradan ortaya çıkan gerçekler arasındadır. Ethel ve Julius Rosenberg'in "Rus casusu" olduklarına karar verdiren en önemli delil ise David Greenglass'dan aldıkları iddia edilen bomba taslağıdır. Nagazaki'ye atılan atom bombasının mühendisi olan Philip Morrison, Rosenbergler'in ölümünden onüç yıl sonra, sular du-

rulduğunda, sözkonusu bomba taslağının bir "karikatür" olduğunu açıklayacaktır.

Rahat döşeklerin utanması bundan
Öpüşürken o dalgınlık bundan
Tel örgünün deliğinde buluşan
Parmaklarınız geliyor aklıma

Mahkemeye sunulan deliller, deli saçması olmaktan ileriye gidemez ama Melih Cevdet Anday'ın şiirindeki gibi Rosenbergler'in parmakları ancak tel örgünün deliğinde buluşur. Karı kocanın idam edilmeden önce çekilen bir fotoğrafı gazetelerde yayınlanır. Fotoğrafta, Rosenbergler'in arasında yalnızca parmaklarının buluşabileceği bir tel örgünün olduğu görülür. Anday'ın dizeleri bu fotoğrafın sözcüklere yansımasıdır.

Dünyanın birçok köşesinde insanların "Rosenbergler Ölmemeli" diye alanları doldurmasıyla Ethel Rosenberg'e çirkin bir teklif sunar Amerika: Bir kadın olarak yaşamı bağışlanacak ama kocası elektrikli sandalyeye oturtulacaktır. Bundaki amaç, "casusluk sırlarını" ilerde açıklama olasılığıdır. Ethel Rosenberg, avukatları Manny Bloch'a 9 Şubat 1953'de yazdığı mektupta kararını açıklar: "Ey yoldan çıkmış para yiyiciler, ey satılmışlar, ey bu güzel dünyamızı kirleten iğrenç, kötü insanlar, işte size yanıt: Sizin lanetlenmiş lütfunuza başım eğik yaşamaktansa kocamla birlikte ölmeyi yeğlerim."

Nice aşklar arkadaşlıklar gördüm
Kahramanlıklar okudum tarihte
Çağımıza yakışan vakur, sade
Davranışınız geliyor aklıma

Rosenbergler'in çağımıza yakışan davranışı nedir? Ethel Rosenberg'in bir mektubunu okuyoruz: "Yarışın sonu nereye vara-

caksa varsın, ister koşucu sayılalım ister kaçıcı, dürüst kişiler dışında hiçbir şey sayılmamıza izin verdiğimiz görülmeyecektir. Dürüstlüğümüzden ödün verdiğimiz asla söylenemeyecektir."

Bir çift güvercin havalansa
Yanık yanık koksa karanfil
Değil, unutulur şey değil
Çaresiz geliyor aklıma

1953 yılının 18 Haziran günü, yani Rosenbergler'in düzmece bir davayla, uydurmaca kanıtlarla elektrikli sandalyeye oturtulacakları an giderek yaklaşır. Devletin pazarlıkları sonuçsuz kalırken, suçu kabullenmeleri karşısında ölüm cezalarının kaldırılacağı teklifini Rosenbergler her seferinde geri çevirirler... Ve can pazarlığının son günü: Sing Sing Hapishanesi'nin ölüm odasında üç gazeteci, ABD hapishaneleri Umum Müdürü Paul D. Mc Ginnis, Müdür Filfred Denne, iki doktor, cellat ve birkaç gardiyan vardır... Bir de Devlet Bakanı William A. Carroll... Rosenbergler'in cansız bedenleri sedye ile taşınırken Devlet Bakanı; Melih Cevdet Anday'a "Değil, unutulur şey değil" dizesini yazdırtacak gerçeği açıklar: Ölümlerinden önce Rosenbergler'e boyun eğip, suçu kabullenmeleri halinde hattın öbür ucunda Washington'un olduğu telefon ile idamın durdurulacağı ve evde kendilerini bekleyen oğulları 6 yaşındaki Robert ile 10 yaşındaki Michael'e kavuşacakları söylenir... Bu son teklif üzerine Rosenbergler suçsuz olduklarını yineleyip şunları söyler: "Peki ya, suçsuzluğumuza inanan onca insan, onlar da bizim çocuklarımız değil mi?. Satar mıyız hiç onları!.."

Rosenbergler sonlarının elektrikli sandalye olduğunu çok iyi biliyorlardı. Yasalar karşısında istedikleri şeyi de elde etmişlerdi!.. İnfaz günü olan 18 Haziran 1953 ondördüncü evlilik yıldönümleriydi. İdamlarını bir gün sonraya, 19 Haziran'a erteletmeyi başararak, korktukları şeyin başlarına gelmesine engel olurlar!

"Ne olur, bir şeyler yap Manny. Evlenme yıldönümümüzde idam edilmek gibi büyük bir acımasızlığı yapabileceklerini aklım almıyor. Çünkü ben ne de olsa, insan gibi görünen, insan gibi konuşan, ama aslında sadist birer şeytandan başka bir şey olmayan kişilerin varlığına inanamayacak kadar yumuşak yürekli bir kişiyim... Sevgilerimle, Ethel"

Ben Annemin Tabancasıyım!...

Annem "tabancam" diyerek severdi beni. Çarşıya ya da bir arkadaşına oturmaya giderken, yolda ikide bir saçlarımı okşar ve "tabancam yanımdayken korkmam" derdi. İlkokula başladığı için bizimle gezemeyen ağabeyime de bir ad bulmuştu: "Tüfek"...

Garip diye adlandırılan şiir hareketinin ortaya çıktığı ilk yıllarda, Orhan Veli ve arkadaşları hakkında olumlu ya da olumsuz pek çok söz söyleniyordu. Yahya Kemal'in Orhan Veli'ye yaptığı şu değerlendirme bunlar arasında en ilgincidir: "Dompsey'in karşısına Browning tabancayla çıkıyorsunuz."

Birinci Yeni karşısında eski şiiri temsil eden "Şairi Azam" Yahya Kemal, kendini kasabanın şerifi görüyor olacak ki, gücünü kanıtlamak için tabanca markalarıyla söz düellosuna başlamış. Orhan Veli ise yanıtını yıllar sonra, 15.2.1950 tarihli Yaprak gazetesinde verir: "Browning tabancasını kullanan aslında biz değiliz. Büsbütün tersine, kurallardan vazgeçmeyenlerin çifte tabancalarla geldiklerini gördüğümüz halde, işe elimizdeki tabancayı bir kenara bırakmakla başlıyoruz."

Orhan Veli 12 yaşındayken, evlerinde çalışan hizmetçi kızı Flober tabancasıyla korkutmak istemiş ve ağır yaralanmasına neden olmuştur. Şairin, tabancayı "bir kenara" bırakmasını çok iyi anlıyoruz. Ne de olsa, tabancayla şaka olmaz!..

Şairlerimizin en çok sevdikleri tabanca Dompsey ya da Browning değil, Nagant'tır. Cahit Külebi dizeleriyle ateş ediyor:

Bir nagant tabancam olsa benim
İnce bilekli yâr!
Dünyaya eyvallah etmem
Altın yürekli yâr!

Bir Nagant tabancası olsa Cahit Külebi'nin yanında ne şekilde taşıyacağını bilemeyiz ama gangsterlerin dünyasını şiirlerinde anlatan Attilâ İlhan'ın tabancayı neresine asacağı bellidir: "inadım nagant gibi koltuğumun altında"... "Şiir benim kekliğim" diyen Salah Birsel'i de, düz ovada gezinirken görüyoruz:

Telefonlar çalacak
sokak başlarında ölüme koşut
I love you ey Nagant

Şiirimizde her ne kadar "tabanca" sözcüğüne çokça rastlanılsa da, şairlerimiz ateş edilmesini istemezler. Ateş edilse ne mi olur?.. Bu sorunun yanıtını Cemal Süreya versin:

Tutalım yanılıp ateş ettiniz
Şeker Ahmet Paşa'nın resimlerini
Eski hececilerin şiirlerini bir de
Ben çok seviyorum siz de seviniz

Şeker Ahmet Paşa, ilklere imzasını atan, önemli bir ressamımızdır. Örneğin, yurtdışında tablosunu sergileyen ilk ressamımız odur. Paris'de öğrenciyken Türkiye'de bir resim sergisi açmayı

düşünmüş ve 27 Nisan 1873'de, ülkemizdeki ilk resim sergisini, Sultanahmet'teki Sanat Mektebi'nin bir salonunda gerçekleştirmiştir. Sergide Guillenetler, Palerbo, Moretti, Tolemaque'ın yanısıra yerli ressamların ve Sanat Mektebi, Tıbbiye, Galatasaray Sultanisi öğrencilerinin yapıtları da sanatseverler tarafından beğenilir. Asıl adı "Ahmet Ali" olan Şeker Ahmet Paşa'nın emeğiyle gerçekleşen bu sergi resim sanatına olan ilgiyi çoğaltmıştır. Öyle ki, gördüğü ilgi karşısında Guillenet, Beyoğlu'nda bulunan Kalyoncu Kulluğu Sokağı'nda resim atölyesi açmıştır.

Türkiye'ye resimde Ekspresyonizm'i getiren ilk ressam Şeker Ahmet Paşa'dır. Güzel Sanatlar Akademisi açılması düşüncesini ortaya atan ve bu konuda büyük çaba gösteren Şeker Ahmet Paşa, aynı zamanda kadın ressamların katıldığı ilk sergiyi açan ve düzenlediği bir karma sergide ilk defa çıplak bir kadın tablosuna (Nü) yer veren ressamdır.

Paris Güzel Sanatlar Akademisi'ni birincilikle bitiren ressam, resimin Nobel'i sayılan "Frix de Rene Ödülü"nü kazanmış ve Fransa devleti tarafından Rönesans dönemi sanatçıların eserlerini incelemek üzere Roma'ya gönderilmiştir. Osmanlı Sarayı'nın Başressamlığı'nı yapan Şeker Ahmet Paşa "uzaktaki bir cismin yakına gelmesi" kuramını keşfeden ve bunu resimde ilk kez uygulayan sanatçıdır. John Berger, "Şiirin Saati" adlı kitabında, kendisinin bu konuda dünyanın en büyük ve tek ressamı olduğunu vurgular. Berger'e göre Şeker Ahmet Paşa, Turner, Rembrandt, Cerat ve Diaz gibi ünlü ressamlardan daha üstündür. Ressamımız "Karaca" adlı tablosunu yapabilmek için yakalattığı bir karacayı atölyesine getirmiş ve yeşil dalların arasına model olarak yerleştirmiştir.

Şeker Ahmet Paşa, bilimle de ilgilendiğinden Yunanistan'ın Colona Körfezi'nde karaya oturan bir gemiyi yüzdürme görevini başarıyla yerine getirir. Halk arasında o denli sevilir ki, fotoğrafları sergilerde satılmaya başlanır!... Resimlerinin çoğu ne yazık ki, Çırağan Sarayı'nın yanması sırasında kül olmuştur. Ama, yolu-

nuz bir gün Beşiktaş'a düşerse Resim ve Heykel Müzesi'ne mutlaka uğrayın. Orada, Vedat Özdemiroğlu'nun deyişiyle en güzel Paşa adına sahip olan Şeker Ahmet Paşa'nın tablolarını görebilirsiniz.

İlhan Berk'in yolu da, 1964'de Paris'e düşer... Ve günlüğüne, 6 Mart'ta şunları yazar: "Louvre ancak bisikletle dolaşılır." Ünlü ressamların tablolarının sergilendiği Louvre Müzesi'ne yapıtı kabul edilen ilk ressamımız Şeker Ahmet Paşa'dır!..

Cemal Süreya gibi İlhan Berk'de Şeker Ahmet Paşa'yı çok sever. "Taşbaşkıları"nın ilk şiiri ressamın "Talim Yapan Erler" adlı tablosunu anlatır: "Duruyorlar. Bir vadi olmak için: Şeker Ahmet Paşa'nın elinde. 1875'lere doğru, bir resimde, bir akşamüstü."

Paris günlüğünü "El Yazılarıma Vuruyor Güneş" adlı kitabında yayınlayan İlhan Berk'in, 27 Şubat 1964'de yazdığı bir gözlemini okuyalım: "Paris pis."

29 Mart günü ise günlüğüne şunları yazar İlhan Berk: "Birdenbire Paris'e geleli iki buçuk ay olduğu halde hiç yıkanmadığım aklıma geldi. Sevmem sık yıkanmayı."

Paris'e pis diyene bakın!..

Heykelle Sevişmek

Paris'deki Pere-Lachaise mezarlığını ne zaman gezsem Trabzon'daki bir dağ köyü gelir aklıma. O köydeki mezarlıkta birçok akrabam yatar ama yaşantısı hakkında bilgi sahibi olduklarımın sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Pere-Lachaise'de ise Edith Piaf'dan Paul Eluard'a, Alfred de Musset'den Yılmaz Güney'e kadar yaşantılarını ince ayrıntılarına kadar bildiğim pek çok sanatçı yatıyor. Bu yüzden, yanında kaldığım ressam Onay Akbaş'ın evine yakın olan mezarlığı Paris'e yolum düştüğünde mutlaka gezer ve her seferinde bir başka akrabamın mezarını keşfederim.

Ahmet Mithat Efendi'de "Avrupa'da Bir Cevelan" adlı kitabında başlı başına bir şehir dediği aynı mezarlıkta gezinir: "Paris'te en ziyade nazar-ı hayretime çarpan şey Per Laşez mezarlığı olmuştur. Mezarlık denildiği zaman hatıra gelebilecek şeklü süret orada asla yoktur. O da başlıca bir şehirdir ki sokaklarının, yollarının intizamı bizim daire-i belediyelere nümüne-i imtisâl olmaya şâyandır." 1996 yılının Kasım ayında üç ressam; Utku Varlık,

İbrahim Çiftçioğlu ve Onay Akbaş ile Pere-Lachaise'deki komünarcıların kurşuna dizildiği duvara doğru yürürken bir mezar ilgimizi çekti. Yerde yatan bir adam heykeli vardı mezarın üstünde. Tabanca ile öldürüldüğü belliydi her halinden. 1890'da Daou adlı bir heykeltraş tarafından yapılan heykelin başucunda mezarda yatanın adı yazılıydı: "Victor Noir... 1848-1870"

Onay Akbaş, kadınların mezarlığa gelip heykel ile seviştiğini söylediğinde çok şaşırdık. Bronz olan heykel yeşil renkteydi ama erkeklik organının olduğu kabartı ve dudakları aşınmıştı!.. Seviştiği kadının kocası tarafından öldürülmüş bir çapkın olduğu yorumunu yapıp mezarlıktan uzaklaşsak da, içimden bir ses orada yatanın bir Kazanova olmadığını söylüyordu. İstanbul'a döndüğümde kütüphanemdeki Fransa ile ilgili olan tüm kitapları devirdim. Sosyalizm Ansiklopedisi'nde buldum aradığımı: "Victor Noir Olayı..."

La Marseillaise yazarlarından biri olan Victor Noir, 10 Ocak 1870'de Ulric de Fonvielle adlı gazeteci arkadaşıyla Prens Pierre Bonaparte'ın kapısını çalar. Ziyaretinin amacı Paschal Grousset adlı gazetecinin düello davetini prense iletmektir. Prens çıkan tartışmada Victor Noir'ı göğsünden vurur. Cumhuriyetçi bir yazarın imparatorun kuzeni tarafından silahsız bir şekilde öldürülmesi ortalığı karıştırır. Halk, Paris sokaklarında protesto gösterileri düzenler. Noir'ın 12 Ocak günü düzenlenen cenaze töreni hükümet karşıtı bir gösteriye dönüşür. İmparator III. Napoleon halkı yatıştırmak amacıyla Pierre Bonaparte'ı tutuklatır, ama mahkeme sonucunda prens beraat eder.

Victor Noir olayından geriye, 1726 yılının Paris'ine gidelim: Sully Dükü'nün konağında verilen bir akşam yemeğinde konuşma sanatındaki hüneri ve konular arasında kurduğu bağlantılarla kendinden söz ettiren bir genç adam konukları etrafına toplamış, düşüncelerini anlatmaktadır. Çağrılılar arasında bulunan Rohan Şövalyesi bir ara söze karışır ama genç adam onun düşüncesini eritir. Bu duruma bozulan şövalye bağırır: "Bu söylediğime

karşı, böylesine yukarıdan konuşan genç de kim?" Bağırır bağırmasına ama hemencecikte alır yanıtını: "Efendimiz, cafcaflı bir ad taşımayan biri, ama taşıdığı adı saydırtmasını da bilen bir kişi!"

Daveti sinirli bir şekilde terk eden Rohan Şövalyesi kendinden daha alt tabakada gördüğü genç adamı düelloya davet etmez. Onun yerine bir gece kıstırılıp dövülmesini emreder adamlarına. Yüzü gözü sargılar içindeki genç adam ertesi akşam tiyatroya gelir ve şövalyenin locasına çıkarak herkesin içinde kendisini düelloya davet eder! Şövalye "Sakın başına vurmayın, daha dişe dokunur şeyler çıkabilecektir bu kafadan" dediği delikanlının davetini soylu olmayan biriyle düello yapmak istemediğinden ve belki de, değerine inandığından ciddiye almaz... Ve, tutuklattığı genci İngiltere'ye gitmesi koşuluyla özgür bıraktırır.

Büyük olasılıkla düelloda ölmekten kurtulan genç adam yaşadığı yüzyıla adını veren ve "Söylediklerinizin hiçbirinde sizinle aynı düşüncede değilim; ancak, onları söyleme hakkınızı ölünceye değin savunacağım" sözüyle düşünce özgürlüğünün temelini atan Voltaire'den başkası değildir!..

Pere-Lachaise'de ayrıca, ölünce yakılmak istenilenlerin vasiyetinin yerine getirildiği bir Krametaryum var. Burada yoksullar çıplak, zenginler ise tabutlarıyla birlikte yakılıyorlar. Neden mi?.. *Herhalde, külleri fazla olsun diye!*

Le Pen'in Gözü

Paris'de, ressam Onay Akbaş'ın atölyesinde kalırken kütüphanenin bir köşesinde "Rüya Yorumları Ansiklopedisi" adlı eski bir kitap buldum. "Gizli Kuvvetler Hazinesi"nin yazarına göre rüyada çoban köpeği sahibi olmak devletten gelecek faydaya işaretmiş. Sokak köpeği görmek ise alçak bir düşmana yorumlanmalıymış. Rüyalardaki köpeklerin özgürlüklerini boyunlarına tasma takarak engellemek isteyen yazar bir general görmenin de, "büyük ve şerefli" bir mevkiye ulaşılacağı anlamına geldiğini belirtiyor!..

Cemal Süreya, "Beni bir kediyle bir odaya koy, beş dakika dayanamam" derdi. Jean Cocteau ise şöyle açıklar kedileri köpeklere tercih etmesinin nedenini: "Aralarında polis yoktur"... Cocteau'nun sözü Fransız halkının dilinde başka bir biçimde kulağımıza çalınır: "Köpekleri insanlardan çok severim. Çünkü, aralarında polis yoktur."

Fransa, 1996 yılında bir müzik topluluğuna verilen ceza ile çalkalanır. Söyledikleri bir şarkının sözlerinin "polise hakaret" anlamına geldiği gerekçesiyle NTM (Nick Ta Mere) müzik topluluğunun iki elemanı hakkında 3 ay ağır hapis cezası verildi. Kendisini dünyaya "Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik" sözcükleriyle tanıtan Fransa'da böylesi bir ceza en son 1832 yılında verilmişti. Türkçe karşılığı "Anneni Becer" olan NTM'yi mahkum eden Toulon Ağır Ceza Mahkemesi müzik topluluğunun konser vermesini 6 ay yasaklar. Rap topluluğunun ceza alan şarkısının sözleri şöyle:

Polis: Kimlik kontrolü, kağıtlarınız;
Alışman gereken klasik formül
Ancak, semtlerimizde aşırıya kaçırıyorlar yetkilerini
Ve bilmelisiniz ki elektrikleniyor hava
Saygı yok, yok acıma
Pişman olacaksınız, çünkü;
Barışı, huzuru asla baskıyla sağlayamazsınız.
İç huzur, insana saygı değerleri
Yokoluveriyor üzerine üniformayı geçirince.

NTM'nin susturulmak istenildiği Toulon kentinde belediye yönetimi ırkçı parti Front National'in (Ulusal Cephe) elinde bulunuyor. Topluluk "Police" adlı şarkısını Toulon yakınlarında bulunan Seyne-Sur-Mer beldesinde düzenlenen faşizm karşıtı bir etkinlikte 1995 yılının 14 Temmuz günü söyler. Dava, ırkçı partiye yakınlığı ile tanınan bir polis sendikasının şikayeti üzerine açılır!

Susurluk'ta Mercedes marka bir otomobil aşırı hız yüzünden bir kamyonun altına girer. Kazada bir milletvekili yaralanırken, üst düzeyde bir emniyet görevlisi ve 7 devrimci öğrencinin katili olarak yıllardır aranan bir sanık ölür. Fransızların kendilerini üç sözcük ile tanıttıklarını yazmıştık. Susurluk'ta gözler önüne serilen gerçekten kendimize şunu biçiyoruz: "Devlet, Polis, Mafya"...

Türkiye bir trafik kazasıyla soru işaretlerinin çengeline asılırken, Fransa'da, bir şarkıda geçen şu sözler yasaklanır:

Yüksek otoriteler tarafından korunan gerçek bir çete
işlediği suçlara rağmen yine de silah taşıması serbest
Kendin aşırı sarhoş ve çoğunlukla geri zekalıyken
Nasıl devleti savunduğunu iddia edebilirsin?

Yaşantısını evsizlerin sorununa çözüm bulmaya adayan Abbe Pierre, müzik topluluğunun ceza alması yönünde tüm gücünü kullanan Front National'ın başkanı Le Pen için, Hitler Fransa'ya geldiğinde kendisine çiçek uzatan çocuk olduğu iddiasını ortaya atarl.. Bu iddianın gerçek olup olmadığını anlamak üzere ırkçı parti liderinin gözlerine değil, gözüne bakılmalı. Çünkü Le Pen, bir gözünü işgal güçleriyle birlikte gönüllü olarak gittiği Cezayir'de kaybetmiştir.

Paris'in Asniere semtinde bir köpek mezarlığı var. Burada, Fransa'da görev yapmış bir "Türk Polis Köpeği"nin de, mezarı bulunmaktadır!

Eyfel'e Şaşakalan Chagall

Avrupa Kupa Galipleri Kupası'nın finalinde, Paris Saint Germain takımının oyuncuları, hakemin bitiş düdüğünü çalmasını sabırsızlıkla bekler. Çünkü, 1996 yılında oynanan maçta, rakipleri olan Rapid Wien karşısında, 29 dakikada atılan gol ile 1-0 öndedirler. Aristokratlar tarafından taşraya tepki olarak 1973'de kurulan Paris Saint Germain'e, tarihinde ilk kez uluslararası bir kupa kazandıran golü Kamerun asıllı Brune N'Gotty adında, karatenli bir oyuncu atar!..

Hakemin düdüğünün ardından elleri kupaya uzanan futbolcuların formalarındaki amblemde boy gösteren Eyfel Kulesi'ni, 1890'da Paris'e giden Ahmet Mithat Efendi yazmış olduğu "Avrupa'da Bir Cevelan" adlı kitabında şöyle anlatır: "Hadi gayret, şunun tepesine kadar çık da, üzerinde yaşayan insanlardan hiçbirinin tamamiyle hoşuna gitmeyen bu dünyadan hiç olmazsa 300 metre uzaklaşmış olmakla övün."

Oysa, Ahmet Mithat Efendi, dünyadan hoşnut olsa gerek, kule-

nin tepesine çıkmayıp, geri döner yarı yoldan. Bu arada, karşısına, kulenin son katına ulaşanlara verilen madalyalardan satmak isteyen uyanık bir Fransız çıksa da, yazar yüz vermez kendisine.

Tepesine çıkıp, Paris'i seyretmek isteyenlerin önünde uzun kuyruklar oluşturduğu Eyfel Kulesi bir para basma makinesidir. Kulenin bu özelliği şiirimize de yansımıştır. İşte, Nihat Ziyalan'ın dizeleri:

Alçakgönüllü Fransız kondurmuş Eyfel Kulesi'ni
parayı vereni çıkarıyor tepesine

Ahmet Mithat Efendi, "Paris'te Bir Türk" adlı kitabında Eyfel Kulesi'ne yer vermez. Bunun nedeni, kitabın 1876'da kaleme alınmış olmasıdır. Kulenin gölgesi ise 1887'de düşmeye başlar Paris'in üstüne. İki yıl sonra ise kule tamamlanır ve gölge, günümüzdeki karaltısına ulaşır. Ama, ne var ki, kitabın yazıldığı yılda Ahmet Mithat Efendi'nin gölgesine de, Paris'in ünlü sokak lambalarının altında rastlanılmaz. Çünkü, Ahmet Mithat Efendi, söz konusu kitabı Paris'i görmeden yazmıştır. Orhan Veli de, sokak, köprü ve kafe adlarını ezbere bilse de, hiç gitmemiştir Paris'e. Ama şair, bu büyülü kenti görme arzusunu yaşantısı boyunca yüreğinde taşır ve "acaip isimleri hiç duyulmamış" zenci arkadaşlarının olmasını istediği "Hoy Lu Lu" şiirinde dışa vurur özlemini:

Ve bir gün ansızın bir tanesine
Rastgelmek isterim
Paris'te...

Paris için şiir yazan şairlerimizden biri de Cahit Külebi'dir. Külebi, Paris adlı şiirini "Ben gitmedim ama Paris'e / Gidenler gördüler" dizeleriyle bitirirken, Fransız şair Apollinaire'e seslendiği şiirinde şu soruyu sorar: "Eyfel Kulesi kaç minare boyu kim bilir?"

Şairlerimiz, yazarlarımız Eyfel Kulesi'nin boyunu ölçmek, gözlerinde canlandırmak için minareleri kullanmışlardır bir dönem. Eyfel Kulesi'nin kaç minare boyu olduğu tartışması, Ahmet Mithat Efendi'nin, Paris'i gördükten sonra yazdığı "Avrupa'da Bir Cevelan" kitabında da, karşımıza çıkar: "Bir gün İstanbul'da, Eminönü'nde Yeni Cami'nin minaresine bakarak kimi arkadaşlarla yüksekliğinin altmış metre olduğunu anımsayıp, yüksekliğini oranlamaya çalışan bakışlarımızı yüksek katlarına doğru yollamış gitmiş idik. Paris'te işte Fontaine Monumentale önündeyim. İşte kule karşımda, ama bakışlarım öyle yüksek katlarına doğru fırlayıp gitmiyor. Hemen hemen, Yeni Cami minaresinin iki katı bir yüksekliği düşündüren bir kule görünüyor."

Titanik'in tersaneden denize indirildiği günlerde, sokaklar, bu dev geminin afişleriyle donatılır. Afişlerde, Titanik'in boyu, dünyadaki yüksekliğiyle ünlü yapılar ile kıyaslanır. Bunlardan birisi de Eyfel Kulesi'dir. Ne gariptir ki, Eyfel Kulesi'yle boy ölçüşen Titanik'in, Atlas Okyanusu'nda battığı yerin derinliğini göstermek için Eyfel Kulesi kullanılır. Gazete ve dergilerde, Titanik'in battığı yerin derinliğini göstermek için gemiyle su yüzeyi arasına 13 Eyfel Kulesi çizilir!..

Champ de Mars meydanında yükselen Eyfel Kulesi'ni aynı zamanda isim babası olan Gustave Eiffel yapmış olsa da, böyle bir kulenin tasarımını ilk kez İngiliz mühendisi Trevithick, 1833 yılında düşünmüştür. Yapımı tamamlandığında bir çok sanatçı kulenin Paris'in göğsüne saplanan bir hançer gibi durduğunu söyler. Chagall ise tam bir Eyfel tutkunudur. Öyle ki, Paris'de ünlü opera binasının tavanına resim yaparken kuleye de yer vermeyi unutmaz. Dönemin ressamları Eyfel Kulesi'ni estetik bulmazlarken, bir çok tablosunda çelik kuleyle karşılaştığımız Chagall'ı nedir onlardan ayıran? Bu sorunun yanıtını belki de, ressamın, pazar yerine getirdiği öğrencilerinin arkasından söylediği şu seslenişte buluruz: "Unutmayın, güzel bir yerin resmini her aptal yapabilir. Önemli olan, çirkin bir yer bulup, onu güzel boyamaktır."

Chagall'ın bazı tablolarında, Ataol Behramoğlu'nun ejderhaya benzettiği Eyfel'in "yumruk kadar ufak bir beyin" diye tanımladığı baş kısmı görülmez. Arthur Cravan'ın "Eyfel Kulesi bir kuzu kulağından daha yumuşak" dizesinin doğru olmadığını da Bedri Rahmi Eyuboğlu'ndan öğrenemeyiz. Çünkü o, Paris'ten Lyon'a ani bir dönüş yapmak zorunda kalırken şunları yazacaktır:

Okşamadan Eyfel'in demir kaburgalarını
Bindik trene

Her ne kadar Chagall, 1928'de "Eyfel Kulesi'nin gelini ve damadı" adlı bir tablo yapmış olsa da, Paris metrosunda yazdığı bir şiirinde "Eyfel Kulesi'ni başımızın üstünde taşıyoruz" diyen Bedri Rahmi Eyuboğlu kuleyi gelinlik içerisinde görmek ister. Bu uzun boylu Fransız kızının yanına da, tanıdık bir kuleyi damat olarak oturtur. Kim midir bu kule? Öncelikle, çöpçatanlık yaptığı dizelerini okuyalım Bedri Reis'in:

İstanbul deyince aklıma kuleler gelir
Ne zaman birinin resmini yapsam öteki kıskanır
Ama şu Kızkulesi'nin aklı olsa
Galata Kulesi'ne varır
Bir sürü çocukları olur

Bedri Rahmi Eyuboğlu, Boğaz'ın birbirine aşık iki kulesini evlendirmek için kolları sıvamışken, saman altından su yürütür ve İstanbul'a Parisli bir gelin önerir:

Ama şu Eyfel Kulesi'nin aklı olsa
Galata Kulesi'ne varırdı...
Bir sürü çocukları olurdu.

Bu iki evlilikten hangisinin gerçekleşeceğini merak eder dururdum. 1990'lı yılların başlarında sona erdi merakım. Kimin kime vardığını öğrendim çünkü!..

Kınalıada ve Çamlıca tepesine bakıldığında radyo istasyonlarının irili ufaklı antenlerini görürüz. Bunların hepsi de, görünüş olarak annelerine, yani Eyfel Kulesi'ne benzerler. Sizin anlayacağınız, Eyfel Kulesi elini çabuk tutup Galata Kulesi'ni varmış ve bu evlilikten bir sürü çocukları olmuştur. Galata Kulesi'de yüzyıllar süren bekarlığından olsa gerek, nüfus planlamasına boş vermiş ve İstanbul'un yüksek yerlerine oynamaları için birer radyo vericisi olan çocuklarını salmıştır.

Ne diyelim, tek tesellimiz, çocukların boylarının annelerine değil, babalarına çekmiş olmasıdır!..

Cadının Uçan Süpürgesi

Her ne kadar, Eyfel Kulesi'nin Galata Kulesi'ne vardığını ve İstanbul'un yüksek yerlerinde görülen radyo verici antenlerinin, bu evlilikten doğan çocuklar olduğunu yazmış olsak da, Kız Kulesi'nin de, Galata Kulesi'yle yaşadığı bir gecelik aşk sonrasında dünyaya gelen bir çocuğu vardır!..

Kız Kulesi, minarelerin baskısından korktuğu için ayrılmak zorunda kalır çocuğundan. İstanbul'u terk ederken, babası olan Galata Kulesi'ne bir anlık dönüp bakan ama sevgi dolu bakışlarına hiç bir karşılık alamayan çocuk Lizbon'a yerleşir... Ve orada, "Belem Kulesi" adıyla bilinir.

1513 yılında, Lizbon limanının savunulması amacıyla yapılan Belem Kulesi, Afrika ve Hindistan'a düzenlenen sömürge seferlerinin başlangıç yeri olur. Bu yapının Galata Kulesi ile Kız Kulesi'nin "gayri meşru" çocuğu olduğu iddiamızı güçlendirmek için biraz daha bilgi verelim: Kırk iki metre yüksekliğinde olan kule altı katlıdır ve girişinde bir sarnıç bulunur. Kız Kulesi'nde de, biri içerde, öbürü dışarda olmak üzere iki sarnıç olduğu bir çok kaynakta yazılıdır. Belem Kulesi de, annesi ve babası gibi hapis-

hane olarak kullanılır. Kulede yaşayan bir prensesin üzüm sepetinden çıkan yılan tarafından sokularak öldüğü söylencesi de Lizbonluların dilinde yıllardır anlatılır. Aynı efsane Kız Kulesi için de söylenir. En önemli delil ise kulenin görünümü ve bulunduğu yerdir. Galata Kulesi'ne benzeyen Belem Kulesi, kıyıya çok yakın olan kayalıklar üstüne kuruludur. Yani, tıpkı annesi olan Kız Kulesi gibi!..

Üç çocuklu bir ailenin en küçüğü olan John, kendisinden yaşça epeyce büyük olan ablalarıyla birlikte mutlu bir çocukluk geçirir. Anne ve babası ise onun ünlü bir sinema oyuncusu olduğunu göremeden ölürler.

John, 1975 yılında çevrilen bir filmde akıl hastası rolünü üstlenir. Gerçek bir hastanede yapılan çekimlerde akıl hastaları da rol alırlar. Öyle ki, film ekibini hastalardan ayırmak için özel kimlikler dağıtılır. Çekimler başlamadan önce rolüne hazırlanmak amacıyla birkaç hafta akıl hastanesinde kalan John, film gösterime girdikten sonra normal yaşama uyum sağlamakta zorluk çeker. Filmin adı "Guguk Kuşu"dur. McMurphy rolüyle en iyi erkek oyuncu Oscar'ını kazanan John ise Jack Nicholson'dan başkası değildir.

Jack Nicholson, anne ve babasından sonra büyük ablası June'u da kaybeder. Deniz kıyısında çektirdikleri fotoğraflar düşmez olur sanatçının elinden. Bu fotoğraflarda Jonn, June ve Loraine mayoludur. June, kendisine sıkıca sarılmış ne de güzel gülmektedir!..

38 yaşına geldiğinde, Jack Nicholson için aile albümündeki fotoğraflar apayrı bir önem kazanır. Bunun nedeni, bir gazetecinin kendisine anlattığı öyküdür. Sanatçı, anlatılanların doğru olup olmadığını öğrenmek için kız kardeşi Loraine'i telefon ile arar. Aldığı yanıt karşısında da, söyleyecek söz bulamaz. Gazeteciden duyduğu öykünün tamamiyle gerçek olduğunu söyler Loraine!..

Time dergisi, Jack Nicholson'ın istediğini kabul eder ve öyküyü yayınlamaktan vazgeçer. Kendisinden gizlenen gerçek şudur: Annesi diye bildiği Ethel May anneannesi, Loraine teyzesi, "abla" diye seslendiği June ise annesidir!..

Ethel May, büyük kızı June'un evlilik dışı doğurduğu çocuğu çevrenin baskısından korkarak, kendisininmiş gibi göstermeyi uzun yıllar başarır... Ve küçük John "abla" olarak tanır öz annesini. June'un, fotoğraflarda kalan dokunuşunun sıcaklığına ise gerçeği öğrendikten sonra varır.

Bu olay, 1980 yılında "National Enquirer"de çıkan bir yazıya kadar sır olarak kalır. Söz konusu yazıda, Don Furcillo Rose adlı eski bir İtalyan şarkıcının, Jack Nicholson'un gerçek babası olduğu iddia edilir. Nicholson, 1992 yılına kadar görüşmez babasıyla. Biraraya geldiklerinde ise Don Furcillo, June ile gizli bir evlilik yaptıklarını ama Ethel May'in kendisini kovduğunu ve karısını görmeyi yasakladığını anlatır. Sanatçı ise fotoğraflara her baktığında, June'a, Ahmet Erhan'ın dizelerindeki gibi seslenemeyişinin acısını duyar:

Toprak bile, gök bile, deniz bile
bir yerde yorulur
Bırak kalsın süpürge duvarda,
sabun kovada
Anne, gel yanıma otur.

Birbirine ne kadar yakın iki sözcüktür "süpürge" ve "anne". Annelerimiz "Saçımı senin için süpürge ettim" diye seslenmezler mi babalarımıza?. Yoksa, süpürgeye otururak uçan cadı imgesi, kadının bir isyanı mıdır köleliğine?

Cadılar "sabbad" adı verilen toplantılarında otlardan yaptıkları bir merhemi ciltlerine sürerler. Uyuşturucu özelliği taşıyan bu merhem, cilttеki yara ve çatlaklardan içeri girerek etkisini gösterir.

Cildinde yara ya da çatlak bulunmayan kadınlar ise merhemin etkili olamamasından dolayı ayine katılamazlar. Böylesi durumlarda, kadınlar, merhemi süpürgenin sapına sürerek vajinalarından içeri sokarlar!..

Süpürgeye oturan cadı imgesini yıkmak istemezdim ama "uçuş" konusundaki gerçek budur!..

Çocuğa Söylenen Kuyruklu Yalan

Jack Nicholson gibi bir Fransız şair de, 20 yaşına kadar "abla" diye seslenir öz annesine!..

Yirmi dört yaşındaki Margueritte Toucas, elli yedi yaşındaki Louis Andrieux'den hamile kalır. Avukat olan adam, babası evi terk ettikten sonra kardeşlerinin ve annesinin geçimini üstlenen genç kızla evlenmeye yanaşmaz. Geleceği "parlak" olan Andrieux, Paris Emniyet Müdürü, İspanya Elçisi ve daha sonra da milletvekili olacaktır.

Louis Andrieux, 1897 yılının 3 Ekim günü gözlerini dünyaya açan çocuğun "vasi"liğini üstlenir. Margueritte Toucas ise kendisini "abla" diye tanıtır öz oğluna. 1917 yılına kadar sürer bu kandırmaca. Tıp Fakültesi birinci sınıfta okuyan çocuk, askere alınıp Val-de-Crace'a yardımcı doktor olarak gönderilmeden önce gerçeği öğrenir. Askerdeyken, kendisi gibi tıp öğrencisi olan Andre Breton ile tanışacak olan şair, Louis Aragon'dan başkası değildir!..

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, eşi Elsa ile birlikte Saint Donat'daki küçük bir köy evine taşınan Aragon, daktiloyla yazılmış küçük bir bülten çıkararak, gizli yayıncılığa başlar. Bültenin dağıtımı, birbirlerinden habersiz olarak çalışan beşer kişilik topluluklar tarafından yapılır. Örgütün her üyesi, eline geçen bülteni beş adet çoğaltarak, yeni okurlara ulaştırmakla görevlidir. Aragon, toplulukların beşer kişiden oluşmasından etkilenerek bültene "Yıldızlar" adını koyar.

1988 yılının 23 Haziran'ında, İstanbul'da bulunan Darphane'de grev yapan 330 işçi kendilerini ziyaret eden adamın arkasından şöyle seslenirler:" Kuyruklu bir yıldız gibi geçti Darphane'den."

Bir yaz yağmurunun altında, gözcü gömleği giyerek, işçilerin sorunlarını dinleyen adam eski bir Darphane müdürüdür. 7 Şubat 1975'de, göreve başlayan adam, Darphane'nin sarrafların bir çeşit baskı atölyesi durumuna düştüğünü ve vergi kaçakçılığına yol açan uygulamaları bir yazı ile Maliye Bakanlığı'na bildirir. Bir yanıt alamayınca da, ikinci bir yazı gönderir. Yanıt olarak, o dönemin Maliye Bakanı olan Yılmaz Ergenekon çıkagelir.

Bakan, Darphane'de sinirli adımlarla dolaşırken, bir yandan da, sürekli olarak "Kapalı yerleri görmek istiyorum, kapalı yerleri gösterin bana!" diye bağırır. Ertesi gün de devam eden teftişin ardından, Bakan gitmek üzere arabasına binerken, müdürün el kaldırdığı görülür: "Beyefendi, bir kapalı yer daha vardı, ama onu size gösteremeyiz."

Yılmaz Ergenekon, şaşkın tavuk gibi orta yerde kalakalır. Müdür, sözlerini tamamlar: "O da bizim gönlümüz..."

İki gün sonra, Darphane'nin Bakan tarafından çok pis bulunduğunu bildiren bir yazı gelir Ankara'dan. Görevden alınan müdür, yanıtına şu maddeyle başlar: "Evet, o gün Darphane gerçekten pisti. Ama tarihinde ilk kez olarak ve bir iki saat..."

Sekiz on maddelik yanıtın altında Darphane'den "kuyruklu bir

yıldız" gibi geçen adamın adı okunur: Cemalettin Seber... Ama, siz onu "Cemal Süreya" olarak tanırsınız!

Selam size büyük durumlar doruk anlar
Dağ görgüsü kazanır Ağrı'yı bir kez görse de kişi
Marmara'dan yirmi yılda çıkaramayacağı gerçeği
Okyanusu beş dakika seyretmekle kavrar

Bu dizeler, Cemal Süreya'nın dillerden düşmeyen "Uçurumda Açan" şiirinden alınmadır. Şiirimizde, eleştirmen diye ortalıkta gezinenler, Milli takım teknik direktörü gibi şair seçmekten ve kimileri de, sabah kahvaltısındaki yumurtalar gibi şairleri tokuşturmaktan zaman bulamıyor olsa gerek, Cemal Süreya'nın dizelerinde, okyanusun kıyısında dalgalardan ders alan adamın kim olduğu düşünülmemiştir. Okyanusu beş dakika seyrederek, Marmara'dan yirmi yılda çıkaramayacağı gerçeği kavrayan kimdir? Böyle biri var mıdır gerçekten?

3 Haziran 1963 tarihinden bir kaç ay önce Tanzanya'ya doğru son yolculuğuna çıkar Nazım Hikmet. Şair, gözlemlerini "Tanganika Röportajı" adlı şiirinde ulaştırır bizlere. Bindiği uçak Anadolu'nun üstünden geçince, şairin, özlemini yüreğinde taşıdığı ülkeye doğru yapılmaya başlanılır yolculuk. Afrika'da gittiği her yeri, gördüğü her köşeyi yıllardır ayrı kaldığı ülkesiyle kıyaslar Nazım Hikmet. Bunun son yolculuğu olduğunu biliyor gibidir... Ve şiirin "Altıncı Mektup"unda şunları yazar:

Hint Okyanusu'nu seyrettim bu sabah.
Okyanuslar üstüne bir çift sözüm var sana:
Kıyısından seyredilen okyanus
farksızdır Marmara açıklarından.
Yani demek istediğim:
Okyanuslar büyük sevdalar gibidir Tulyakova
seyredilmeye gelmez,
Okyanus yaşanılır.

Şapkasız Çıkan İmza!..

Cemal Süreya, 1955 yılında girdiği Maliye Müfettiş Yardımcılığı sınavını kazanınca yanına verildiği müfettiş kendisinden iki şey "rica" eder: "Asık suratlı ol ve hemen bir fötr şapka al!.." Böylelikle, Cemal Süreya'nın başına fötr şapka kondurmasının yolu açılmış olur. Güncesindeki "635. Gün"ü okuyoruz: "Karaköy'de cervo şapkalarla tıkabasa bir mağazadayız. Ben, seçtiğim şapkanın kenarlarını fazla geniş bulduğumu söyledim. Adam, aldı makası, şapkayı elinde şöyle döndürerek on beş yirmi saniye içinde kenarlarını daraltıverdi."

O yıllarda, Cemal Süreya, yelkenini indirmiş bir gemiye benzeyen imzasını ararken, zaman içerisinde, imzasına da, bir şapka oturtur. Cemal Süreya'nın imzasındaki şapka o kadar çok ilgi uyandırır ki, Salah Birsel "Si Bemol Kadın Şapkaları" adlı denemesine şöyle başlar: "Görmüş olanlar bilir, Cemal Süreya'nın imzasında koskoca bir melon şapka yükselir. Bu Cemal'in dünya bilgisini toptan kapatmak ve de şiirinin sultanlığını tek ve ölümsüz kılmak istediğinin işaretidir. Yalnız, bu şapka buraya bi-

raz da Cemal'in Fransız ozanı Apollinaire'e olan sevgisine göz kırpmak için kondurulmuştur. Gerçi ünlü Fransız'ın kavun şapkalara yanıklığı yüzdeyüz saptanamamıştır ama —onu melon şapkayla gösteren resmi umursamayın— günün yirmidört saati başından kellepuşunu çıkarmadığı bir gerçektir."

Cemal Süreya'nın şiirinde Apollinaire etkisini araştıran Erdoğan Alkan da, Salah Birsel'in yazısını kendisine elfeneri yapar. Şapka devrimine karşı olanların Sivas'ta yaktıkları Metin Altıok'a göre ise Cemal Süreya'nın imzasındaki şapka "melon" değil, fötr'dür.

Cemal'in imzasındaki fötr
Bazen başında da olurdu
Yalnız biraz amatör
Biraz da mahçup dururdu

Oysa, işin aslı ne melon ne de, fötr'dür. Daha doğrusu imzada şapka mapka yoktur! Şair Fatin Hazinedar'ın ortaya attığı bir rüzgâr alıp götürür şapkayı: "Cemal Süreya imzasıyla bir insan yüzü çizer!"...

Hocanın imzasını sağ tarafa doğru kaldırıp, "a" harfi altta, "c" harfi üste gelecek şekilde baktığımızda şapkaya benzetilen, denemelere, araştırmalara, şiirlere konu olan çıkıntının aslında "burun" olduğu görülür!.. Cemal sözcüğündeki c kaş, e gözçukuru, m burun, a ve l ise burun ile üst dudak arasındaki kısımdır. Süreya sözcüğü ise şöyle çizilir: s, ü ve r dudak, e ve y çene, a boyun...

Bu arada, "Sıcak Nal" adlı kitabında "Eskiden birinci işimdi sigara içmek / Şimdiyse içmemek birinci işim" dizelerine yer veren Cemal Süreya için imzasındaki en önemli harf hiç şüphesiz ki "ü"dür. Ü harfinin noktalarını çoğu kez çizgi olarak atar Cemal Süreya; daha çok benzesin diye sigaraya!

Cemal Süreya "semioloji"yi severdi. "Üç İstanbul" adlı şiiri bunun en güzel örneğidir. Ayrıca, Hatay Lokantası defterlerinde "26 Eylül 1986" tarihini not düştüğü bir sayfaya İstanbul sözcüğünü cami, Ankara sözcüğünü ise Ankara Kalesi olarak çizer. İmzasında şapka arayanları kırmamak için de, defterin bir başka sayfasında çizdiği bir yüze şapka olarak oturtur imzasını.

Şair, parafında yalnızca Cemal'i kullanır. Ki, burada insan yüzü son derece belirgindir. Parafına bakarak, imzasında profilden bir insan yüzü çizdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Unutmayın ki, Cemal Arapça bir sözcük olup, Türkçe karşılığı şudur: Yüz güzelliği!..

Şairin ne paraftında ne de imzasında kulak çizilidir. Ne gariptir ki, Cemal Süreya, Haliç'in kıyısında bulunan "Kulaksız" mezarlığında yatmaktadır.

Cemal Süreya ve Atatürk

"Üstü Kalsın" adlı son şiirinde "Her ölüm erken ölümdür" diyerek aramızdan ayrılan Cemal Süreya, günlüğündeki 799. Gün'e Edip Cansever, Ece Ayhan ve kendisinin hiç Atatürk şiiri yazmadığını not düşer... Ve, şöyle devam eder: "Ahmed Arif, Can Yücel de öyle, Orhan Veli'de. Oktay Rifat, Metin Eloğlu, İlhan Berk?.. Onlar da mı?"

Adı Atatürk olan ya da, onun kavgasını anlatan bir şiiri olmasa da, Cemal Süreya'nın şiir serüvenini incelediğimizde Atatürk'e çokça rastlarız. Örneğin, "Behçet Necatigil Şiirlerini Nereye Yazardı" adlı şiirinden birkaç dize okuyalım:

Yazısı 1928 yazısı
Atatürk'ün elyazısı
Ama sıkılganlıktan mı neden
Fazlaca bastırılmış bir yazı

Necatigil için yazılmış bir şiirde karşımıza çıkan Atatürk'ü, Cemal Süreya'nın şair ve yazar dostlarını andığı başka bir şiirinde de görürüz:

Şu günlerde içkiye düştüm, ondan mıdır bilmem,
Daha çok seviyorum Cansever'i, Uyar'ı, Can Yücel'i.
Bir de Fethi Naci'yi ve elbet Mustafa Kemal'i.

Şair ve yazar adlarının geçtiği şiirlerinde Cemal Süreya'nın Atatürk'ü de anması ilginçtir. Yalnızca şiirlerinde değil, kendisiyle yapılan bir söyleşide de yaşamöyküsünü anlatan Cemal Süreya şunları söyler: "Sözgelimi Atatürk 1938'de öldü. Ama ondan üç ay önce küçük kalbimdeki kuş ölmüştü. Sürgün oluşumuz, annemin ölüşü de o yıl içinde."

Atatürk'ün öldüğü yıl olan 1938'de Cemal Süreya annesini kaybeder... Ve, aynı yıl bir yük vagonuna hükümet zoruyla bindirilip babası ve kardeşleriyle birlikte sürgüne gönderilir. Cemal Süreya yedi yaşındadır!..

Cemal Süreya'ya göçebelik babasından miras olarak kalır. 1938'den sonra gezgin olan Cemal Süreya en güzel yolculuğunu şiiriyle yapar. Müfettiş olarak Anadolu'nun birçok köşesini gezerken, Atatürk'ün 20. ölüm yıldönümü olan 10 Kasım 1958'de yolu Nazilli'ye düşer. 13 Kasım günü ilçede yayınlanmakta olan "Kervan" gazetesinin ilk sayfasında şu haber yer alır: "10 Kasım günü şehrimizde bulunan değerli sanatçı Cemal Süreya önemli bir konuşma yaptı."

Gazetenin birinci sayfasından başlayıp ikinci sayfada devam eden yazı, Cemal Süreya'nın Atatürk üzerine yaptığı konuşmanın metnini içermektedir. Sözlerine Jean Paul Sartre'ın "Bir entelektüel hiçbir zaman tam bir revolüsyoner" olamaz deyişiyle başlayan Cemal Süreya bakın nasıl bitiriyor konuşmasını: "Mustafa Kemal bir temeldir. Bir yöndür. Yapılmış, her şeyi bitmiş bir bina değildir. Onu ancak devam ettirerek, sürdürerek sevebiliriz. Kendisine yeni şeyler, yeni değerler ekleyerek sevebiliriz. Yalnız yüreğimizle değil, aklımızla da sevelim. Mustafa Kemal en büyük zaferini o zaman kazanmış olacak, işte o zaman..."

Mustafa Kemal'in bir yön olduğunu, yapılmış, her şeyi bitmiş bir

bina olmadığını söyleyen biri daha vardır. Ki, o da ta kendisidir Atatürk'ün: "Bugüne kadar elde ettiğimiz başarılar bize ancak gelişmeye ve uygarlığa doğru bir yol açmıştır. Yoksa gelişmeye ve uygarlığa henüz ulaştırmış değildir."

Günümüzde adına "Kemalizm" denilen devlet mimarisi Pizza Kulesi görünümü veriyorsa bunun temelinde Atatürk'ün mirasçısı olduğunu söyleyen sahtekârlar bulunmaktadır. Göçebeliğin Cemal Süreya'ya babasından miras kaldığını söylemiştik. Atatürk'ün miras olarak ne bıraktığını biliyor muyuz?.. İşte yanıt: "Ben manevi miras olarak, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır."

Demokrasiye karşı yapılan darbelerle zorbaların Mustafa Kemal adına oluşturdukları "dogma", "donmuş" ve "kalıplaşmış" kurallar sisteminin bırakılan manevi miras olmadığı yukarıdaki sözlerde açık değil midir?.. Böylesi bir mirastan hiçbir devrimcinin rahatsız olmayacağı gibi, ayetlere dayalı bir düzen kurmak isteyenlerin ve kalıplaşmanın en çirkini olan ırkçıların, saklandıkları Atatürkçülük paravanı arkasında sobelenmeleri gerekir!..

Cemal Süreya, politikacıların ikiyüzlülüğünü 904. Gün'de yazdığı bir devlet töreninde gözler önüne serer: "İçişleri Bakanı kürsüye çıktı ve yaptığı konuşmada Atatürk'ün yurdu düşmanlardan kurtardığını, 23 Nisan Bayramı'nın buradan kaynaklandığını söyledi. O anda Meclis salonunda düşmanların çocuk temsilcileri de vardı. Hem kardeşlik şölenine çağırıyorsun, hem de sizin gibi düşmanlardan kurtulduk diyorsun!..."

"Kısa Türkiye Tarihi" adlı şiirde ise 12 Eylül öncesi ve sonrasını şöyle tanımlar:

1970'li yıllarda Atatürkiye
1980'li yıllarda Adıtürkiye

Halkın boğazına takılan birer kılçık gibi duran işgal ülkelerinin

savaş gemileri arasından yol alan Bandırma Vapuru'yla, 16 Mayıs 1919'da, İstanbul'dan ayrılan Atatürk, sekiz yıllık bir aradan sonra 1 Temmuz 1927'de geri döner ve Dolmabahçe Sarayı'nda yaptığı konuşmada şunları söyler: "Bu saray zıllullahların değil, zıl olmayan, hakikat olan milletin sarayıdır"... Oysa 90'lı yıllarda kapitalizmin zincirlerinden biri olan özelleştirme yasasıyla tarihi yapılar dönemin "zıllullahlarına", yani sermayeye peşkeş çekilmiştir. Dolmabahçe Sarayı'nın yakınındaki Çırağan Sarayı ve Kız Kulesi bu çerçevede "milletin" elinden alınıp sömürü denilen illetin hanesine yazılmışlardır. Dolmabahçe Sarayı'nın özelleştirilip otel, kafeterya ya da satış merkezi yapılmayışının nedeni Atatürk'ün orada ölmüş olmasıdır. Bu ayrıcalıktan bakıldığında Pizza Kulesi'ndeki eğriliğin nereden kaynaklandığı açıkça görülür.

Yazımızı son dönem şiirlerinde "Doğru söyle / Beni mi seviyorsun, Atatürk'ü mü?" diyen Cemal Süreya'nın bir dizesiyle soru işaretinin çengeline asalım:

Anıtkabir romen rakamıyla kaç?

Cadı Parmağı

Rakamları parmaklarımızı sayarak öğreniriz: "Bir, iki, üç, dört, beş" Bu sayma işlemini yaparken, parmak adlarını sıraladığımızı pek çoğumuz bilmeyiz. Serçe parmağının adı "Pır"dır. Yanındaki yüzük parmağının adı ise "Ekki". Orta parmağa "Uç" denir. Sonraki parmağımızı işaret etmek ve dokunmak için kullanırız, yani "Dürt". Son sırada yer alan parmağa da "Baş" adı verilir. Parmak adlarını yanyana getirelim: "Pır, ekki, uç, dürt, baş".

Orta çağ hekimlerinde elin orta parmağının apayrı bir önemi vardı. Hekimler ilaç karıştırmak için yalnızca bu parmaklarını kullanırlardı. Bunun nedeni, kalbe tek sinirle doğrudan bağlı olan bu parmağın ilaçta zehir olması durumunda uyarıcı görevi görmesiydi. Sahi, nişan ya da evlilik yüzükleri neden kalbe doğrudan bağlanan sol elin orta parmağına takılmaz?

İlkokul sıralarında söz almak istediğimizde sağ elimizin işaret parmağını kaldırırdık. Oysa, yaralara merhem sürmek için hiç kullanılmazdı bu parmak. "Cadı parmağı" olarak da adlandırılan sağ elimizin işaret parmağı kara büyü yapılırken kullanılırdı.

Tansu Çiller'in partililerini selamlamak için yaptığı parmak işareti uğursuzluktan başka bir şey değildir.

Bana pek sert vurmuşlar bir yerlerim ağrıyor
Ya günboyu bastıran bir uyku
Sevincin sesi çıkmıyor.

Behçet Necatigil'in yukardaki dizeler ile başlayan şiirinin adını yazmazsak, dayak yiyen bir adamı anlattığı sanılabilir. Şiirin adı şudur: "Daktilo"... Gramofon gibi tahtından indirilen daktilo parmaktan almaktadır adını. 'Daktyl' parmak demektir. Eski Anadolu'da tanrıların anası sayılan Kybele'nin Girit'deki mağarada Zeus'u dünyaya getirirken sağ elini toprağa bastığına inanılır. Toprakta izi çıkan beş daktylin her birinden savaşçı rahip dünyaya gelir ve kalkanlarını vuruşturarak raksa başlar. İşte, bunu bildiğimden daktilomu bir kenara atıp, bilgisiyar kullanmaya bir türlü el vermiyor yüreğim. Tuşlara her vuruşumda sözcüklerin kağıt üzerindeki dansını görebiliyorum.

Daktilo, bir zamanlar gelişmenin, ilerlemenin simgesiyken, günümüzde geri kalmışlığın göstergesi olarak kabul ediliyor. Oysa, alıştığımız görüntüsüne hiç de kolay kavuşmamıştır daktilo. İlk daktilolar, daha doğrusu yazı makineleri halı dokuma tezgahlarına benziyorlardı. İşin garip yanı, daktiloya doğru atılan ilk adımın William Austin Burt adlı Amerikalı bir çiftçiye ait olmasıdır. Bu adımları koşuya dönüştüren ise Christopher Sholes'dir. Gazeteci ve aktör olan Sholes'in ilham kaynağını yakından tanıyoruz: Piyano!..

Sholes, tıpkı piyano gibi küçük çekiçlerin hareket etmesi sonucu yazı yazan bir makine yapabilmek için tüm servetini ortaya koyar. Günde hiç durmaksızın onaltı saat çalışan kaşif, amacına ulaşır sonunda. Ne var ki, yalnızca bisküvi ve elma yiyerek çalıştığı günlerin ardından icat ettiği makineyi üretecek bir yatırımcı bulamaz.

Eliphanet Remington adlı yatırımcı Sholes ile masaya oturur oturmasına ama parasını çöpe atıyor diye de eleştirilir arkadaşları tarafından. Remington, Sholes'un projesini o günlerde üstünde çalıştığı yeni bir makine ile birleştirir ve böylelikle daktilo doğar. Piyanodan esinlenerek hazırlanan yazı makinesinin çizimlerini, üretmekte olduğu dikiş makinesi ile kaynaştırır Remington. Uzun lafın kısası, şu bizim yakından tanıdığımız daktilonun babası piyano, annesi ise dikiş makinesidir!

1874 yılında piyasaya çıkan Remington marka pedallı daktilolar pahalı oldukları gerekçesiyle alıcı bulamazlar. Mark Twain, bu makinelerden alarak romanını daktilo ile yazıp yayınevine veren ilk yazardır. Daktilonun öncülerinden olan bir başka yazar da Tolstoy'dur.

Karadenizli halk ozanlarından Maçkalı Kara Haydar, 80'li yılların başında İstanbul'a göç ettiğinde, ailesiyle birlikte misafirliğe gelmişti evimize. Odamda, şiirlerimi daktilo ederken, Kara Haydar'ın yedi yaşındaki oğlu kapıyı açarak içeri girdi. Hiç konuşmayan çocuk, başını, masaya dayadığı ellerinin üstüne koyarak, dakikalarca daktiloya baktı. Sonra şunları söyledi, hayranlık taşıyan bir ses tonuyla: "Ne güzel çalaysun. Benim babamda kemençe çalay!.."

Colla

Güney İtalya'daki Sicilya bölgesini 1282'de işgal eden Fransızlara karşı adanın özgürlüğe kavuşmasını isteyen halk bir yeraltı örgütü kurar. Bağımsızlık için savaşan insanların sloganı şöyleydi: "İtalya Fransa'ya Ölüm Diye Bağırıyor"... Ama, sloganın İtalyancasıdır bizi asıl ilgilendiren: "Morte Alla Francia, İtalia Aneta"... Topraklarını işgalden kurtarmak uğruna yaşamlarını veren Sicilyalıların kurmuş oldukları örgüt, slogandaki sözcüklerin başharflerinden alır adını: MAFIA!

O ki, Sicilya'dan söz açarak başladık yazımıza, Orhan Veli'nin "Sicilyalı Balıkçı" şiirinden birkaç dize okuyalım:

Yüz sene sonra bugünkü dünyadan
Bir tek insan kalmadığı gün,
Sicilya sahillerinde yaşayan balıkçı
Bir yaz sabahı ağlarını atarken denize
Her zamankinden daha geniş gökyüzüne bakıp
Benden bir mısra mırıldanacak şarkı halinde.

Orhan Veli, şiirin sonunda bu güzel düşüncenin olmayacağını, fakat, nedense bu işin pek tuhafına gittiğini söyler. Şiir 1937'de yazılmıştır. Yüz sene sonrası ise 2037'dir. O yılda, Sicilyalı balıkçının şairimizden bir "mısra" okuyup okumayacağını bilemem ama Orhan Veli'nin şu dizesinin gerçekleşeceğinden eminim: "Her zamankinden daha geniş gökyüzüne bakıp"...

2037 yılındaki gökyüzü, uzayın tanınmasıyla daha da genişleyecektir. Orhan Veli'nin dizesi belki de, insanoğlunun uzayda yürüyeceğine, aya adım atacağına, güneş sistemindeki diğer gezegenlere uydu göndereceğine göz kırpan, şiirimizdeki ilk örnektir.

Gazetede bir haber: "Uzayda Cola Savaşı"... Haberin devamı şöyle: "Cola firmaları arasındaki rekabet uzaya taştı. Uzay yürüyüşü yapacak Amerikalı astronotlar Coca-Cola, Rus kozmonotlar ise Pepsi içecekler."

Uzaya kadar taşan bu rekabet Atlanta'da, 1886 yılının Mayıs'ında başlar. Eczacı John Styth Pemberton "Beyin için ideal tonik" sloganıyla kendi buluşu olan "Fransız Coca Şarabı" satmaktadır. Dincilerin baskısı sonucunda alkol yerine, onun yerini tutabilecek başka bir madde arar. Afrikalı kölelerin yanlarında kocakarı ilacı olarak getirdikleri kola tohumunu bu iş için kullanır... Ve böylelikle Coca-Cola doğar!

Coca-Cola yaygınlaşmasını ise yine bir baskıya, alkol yasağına borçludur. Atlanta'da içki karşıtı ilk yasaların çıkmasıyla 25 galon olan yıllık satış 1049 galona çıkacaktır. Babası iflas edince tıp fakültesinden ayrılmak zorunda kalan Caleb B. Brabham 1893'de eczacılığa başlayarak ülser ve mide hastalıklarına iyi geldiği iddiasıyla "Brad's Drink" adında bir meşrubat üretir. Şişelerin etiketine 1902'de, Pepsi-Cola yazmasıyla da, Coca-Cola'nın karşısına dikilir.

Eczanelerde başlayan rekabet seçim sandıklarına kadar uzanır. Amerika'da Cumhuriyetçi Partiyi Pepsi, Demokrat Partiyi ise Coca-Cola desteklemektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Co-

ca-Cola "Savaşta öncelikli mal" ilan edilir ve askerlere dağıtılır. Amerikan askerleri bir şişenin kırılmaması uğruna ölürlerken bilmedikleri çok önemli bir şey vardır: Coca-Cola'nın şişelenmesi ticari bir anlaşmayla Naziler tarafından yapılıyordu!

Cola savaşlarının sonucunda dünyanın her köşesi iki firmanın reklam panolarıyla dolar. Şiirde bile rastlarız bunlara! İşte Oktay Rifat'ın "Çobanıl Şiirler" kitabında yer alan çardaklı kahve:

Tentesi fırdolayı kırmızı-beyaz:
Coca-Cola için.
Oysa dutun orda otlar diz boyu
Otlar serilmek için.

Julien Green, 25 Mart 1942'de, Salvador Dali ile karşılaştığını yazar günlüğüne. Amerika'da peyzaj denen bir şeyin olmadığından yakınan ünlü ressam, otomobilinin camlarını değişik renklerle boyayacağını söyler kendisine. Bunun nedenini ise şöyle açıklar: "Böylece Coca-Cola reklamlarını görmekten kurtulurum"...

Coca-Cola şişesinin tasarımı, 1914'teki "dolgun etek" modasından doğmuştur. Şişenin kadın bedenini anımsatan görüntüsünden insanların hoşlanacağı düşünülür. Karakola düşenlere uygulanan işkence yöntemlerinden biri de, herkes tarafından çok iyi bilindiği gibi, şişeye oturtmadır. Bunun olmaması için ülkemizde kutu kolaların satılmasını önerebiliriz. Ama, o da bir işe yaramaz. İşkenceciler, milliyetçi duyguları gereği yerli gazozların şişelerini kullanabilirler!.. Kutu kolaların doğayı kirlettiği gerçeğine Akgün Akova'da rastlıyoruz:

Toros Dağları'nın
Akdeniz'in dalgalarından
dans dersi alan yollarında
teneke Pepsi kutuları
ve ezilmiş kaplumbağalar

Kola şişelerinin kapaklarıyla çocukluğumuzda hangimiz oynamadık ki! Mahallenin ya da kasabanın delisi ise madalya niyetine göğsüne takar kapakları!.. Coca-Cola'nın bir reklamında "Her zaman çocukluğunu yaşa" diye seslenişine bir dizesiyle karşılık verir Sennur Sezer: "Coca-Cola ile vuruluyor Vietnam bebekleri"

Gazete haberine bakıp da, savaşın gökyüzüne çıkışının yeni olduğunu sanmayın. Uzaya doğru uzanan yolun ilk adımı 1930'lu yıllarda atılmıştır. O yıllarda, yeni bir buluş olan gökyüzüne yazı yazma haklarını satın alan Pepsi, Amerika'daki tüm kentlerin üstünü "Pepsi" yazısı ile donatır. Coca-Cola ise mehtaba göz koyar ve aya dünyadan bakıldığında görülebilecek bir reklam panosu koymanın hesaplarını yapar!

Nâzım Hikmet'in şiirinde her iki kola firmasının adına rastlarız. Tanzanya'ya yaptığı yolculuk sırasında izlenimlerini yazdığı şiirlerdeki şu dizeler ülkemizde bir zamanlar anlamı olan "Yerli Mallar Haftası"nı anımsatır: "hatta muz beş kiloluk hevenkleri / bir şişe Pepsi Kola'dan ucuz"...

Coca-Cola ile karşılaştığımız dizeleri ise Nâzım Hikmet'in ne denli ileri görüşlü bir şair olduğunun kanıtıdır. 1961'de yazdığı "Kosmosun Kardeşliği Adına" şiirinde şöyle seslenir bir uzaylıya:

Ne üs kurmağa geldim yıldızına
ne petrol, ne yemiş imtiyazı istemeğe
koka-kola satacak da değilim
selamlaşmaya geldim seni yeryüzü umutları adına
bedava ekmek ve bedava karanfil adına

Kola savaşlarının uzaya çıktığı haberi gazetelerde 1996'da yer alırken, Nâzım Hikmet tam 35 yıl öncesinden görmüş gerçeği. Yeryüzü umutlarını gerçekleştirecek olanlar kimlerdir?.. Kimlerdir, bedava ekmek ve bedava karanfil adına uzaylıları selamlayacak olanlar? Ben, diyorum ki, Edip Cansever'de geleceği görebilen bir şairdir:

Küçüksu çayırını şantiye yapmışlar
İşçiler beton döküyor, demir eğiyor, zift kaynatıyor
Vakit öğleyi geçti çoktan
Yemeklerini yemiş olmalılar
Coca-Cola'ya doğrayıp ekmeklerini
İşçilerimiz, yarını kuracak olan işçilerimiz
Ben görür müyüm bilmem ama kuracaklar mutlaka.

12 Nisan 1961'de Voskhod I ile yeryüzü umutları adına uzaya giden ilk insan olan Gagarin yoldaştan, Pepsi içip geğiren Rus kozmonotlara!.. Gagarin gördüğü bir uzaylıyı uyarmış olsa bari: "Biz kaptırdık, sen colla..."

Mahya Babaları

Ağabeyi Nejat ile birlikte okuldan çıkıp Cihangir'deki evlerine doğru gitmekte olan Ercüment Ekrem Talu'nun yoluna bir arkadaşı çıkar: "Haberiniz var mı? Şurada, Sponek salonunda bugün sinematografi göstereceklermiş. Pek meraklı bir şey diyorlar. Yeni icat olunmuş. Fotoğrafın canlısı gibi bir şeymiş."

Sirkeci Garı'nın içinde bulunan 1 numaralı dükkanda fotoğrafçılık yapan Theodore Vafiadis, 22 Aralık 1885 tarihinde, Paris'teki Grand Cafe'nin bodrum katında ilk film gösterisini gerçekleştiren Lumiere kardeşlere aynı yıl içerisinde mektup yazar ve bu aygıtlardan birine sahip olmak istediğini bildirir. Vafiadis'in isteği gösteri aygıtından bir tane bulunduğu gerekçesiyle reddedilir. Sinema İstanbul'a 1896'da gelir ama bundan yalnızca saray ve çevresi yararlanır. Halka açık ilk gösteriyi yapmak ise Sigmund Weinberg'e kısmet olacaktır.

Ercüment Ekrem Talu, babasını ağabeyi Nejat ile birlikte kandırarak "canlı fotoğraf"ı görmeye gider. Böylelikle de, İstanbul'da,

1897 yılında, halka açık yapılan ilk gösterimin tanıklığı kağıda dökülür: "Derken ortalık birden karardı. Zifiri karanlık içinde kaldık, korktuk. Elim, gayri ihtiyari ağabeyimin elini aradı. Buldum ve bir tehlike karşısında imişim gibi sımsıkı kavradım. Arkamızdaki sıralardan ıslıklar fışkırıyordu. Karanlığın vaziyet icabı olduğunu kimseler takdir edemediğinden, perdelere örtülen siyah perdelere itiraz ediyorlardı. O vakitler İstanbul'da elektrik yoktu. Abdülhamit'in vehmi elektriğin memlekete girmesine engel olmuştu."

Gösterimin ilk yarısında bir tren yolculuğu, verilen iki dakikalık aradan sonra ise bir boğa güreşi yer alır. Biletler 10 kuruş olduğu için Sponek salonunun koltukları dolmaz. Aslında bir sinema salonu değil, birahanedir Sponek! Beyoğlu'nda bulunan Avrupa Pasajı karşısında, o yıllarda, büyük bir mezbaha vardı. 1870 yılının 5 Haziran günü, Beyoğlu bir meşale gibi yanınca bu yapıda kül olur ve yerine yeni bir bina yapılır. Sponek Birahanesi işte bu binanın üst katındadır. İstanbul'da ilk sinema salonu ise yine Sigmund Weinberg tarafından, 1908'de, Tepebaşı'nda açılır. İstanbul'un ilk sinemasının adı Pathe'dir.

Yabancı ülkelerin elçilerini Osman Hamdi'nin taşlarıyla kandırdığını söyleyebilecek kadar kültür, sanat ve düşünce fakiri olan Abdülhamit, iki Fransız'ın Şirket-i Hayriye'nin 18 baca numaralı "Asayiş" vapurunu kiralama isteğini geri çevirir. Fransızların amacı vapuru bir sinema salonuna dönüştürüp, martılara beleş film izletmektir. Böylelikle, bir birinciliği kaybeden İstanbul, kazanmış olduğu ikincilik madalyasıyla yetinir: Alexandre Promio, Haliç'te bir kayığa yerleştirdiği kamerasıyla sinema tarihinin ikinci kaydırmasına (travelling) imzasını atar.

Yalnızca elektrik değil, ışığın her türlü kullanımından rahatsız olan Abdülhamit, mahyacıları da saraya çağırır ve kimin, hangi camiye, nasıl bir mahya kuracağını denetler. Uygun görülmeyen mahyalar sansüre uğrayıp, ustaları azarlanır!

İslamiyetin egemen olduğu kentler arasında yalnızca İstanbul'a özgü olan ve "aylık" anlamına gelen "Mahya" sanatının hangi tarihte başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Kandillerle iki minare arasına gerilen halatlara yazı yazma sanatının ilk ustalarından Urfalı Abdullah Efendi'nin 1598 yılında öldüğü, elimizde konuyla ilgili en eski tarihi bilgidir.

Önceleri kandil ve bayram gecelerinde kurulan mahyalar, halkın ilgisi üzerine 1721'den sonra Ramazan ayının bütün gecelerine yayılır. Tek minareli camiler de aydınlanmaktan geriye kalmaz. Örneğin, Davutpaşa Camisi'nin minaresi ile kubbesi arasına mahya kurulur. İstanbullular öylesine severler ki aydınlanmayı, Eyüp Sultan Camisi'nin iki minaresi mahya için kısa kalırken birer şerefe daha uzatılır. Üsküdar İskele Meydanı'nda bulunan Mihrimah Sultan Camisi'ne de, halkın mahya isteğinden dolayı ikinci bir minare yapılır.

Kuran'da resmi yasaklayan herhangi bir buyruk yoktur ama zaman içerisinde her türlü hareketli, canlı tasvir put yerine konulup, günah sayılır. Bu bağnazlık, İstanbul'da, iki minare arasına resim yapılarak kırılır! Mahyalarda, Ramazan ayının ilk onbeş gününde yazılar göze çarparken, sonraki günlerde resimler boy gösterir. Minareler arasına kuş, çiçek, elma, köprü, saltanat kayığı, yelkenli gemi, cami, şemsiye, çorba kasesi ve şadırvan resimleri çizerler mahya ustaları. Hem de, Prometheus'un tanrılardan çalıp insanlara verdiği, Türklerin İslamiyetten önceki dinlerinden Şamanizm'in sembolü olan ateşi kullanarak!..

Prof. Dr. Süheyl Ünver, Tarih Dünyası dergisinin 30 Haziran 1950 tarihli sayısında, mahya ustası Ahmet Efendi'nin defterinde yer alan çizimleri yayınlar. Yanlarında kullanılacak ip ve kandil sayılarının da yazılı olduğu resimler arasında Kız Kulesi de vardır. İstanbul'un diğer kulelerinin resmedildiği konusunda bir bilgi sahibi olmasak da, şiirimizde kurulu tek mahyanın Beyazıt ve Galata Kuleleri arasında ışıldadığını söyleyebiliriz. İşte, şair Erdal Alova'nın "Gökyazı" adlı şiiri:

Beyazıt Kulesi'nden
Galata Kulesi'ne
İki tel çektim saçından
Bütün gece yanıp durdu
SEVİYORUM

Ahmet Efendi, Hezarfen Abdüllatif Efendi'nin torunudur. Hezarfen, yani bir konuda uzman insan denildiğinde akıllara gelen tek isim Ahmet Çelebi'dir. Kendi yaptığı kanatlarıyla Galata Kulesi'nden uçan ve İstanbul kedilerinin "ne büyük kuş, düşse de yesek" diye mırıldanmalarını boşa çıkartan Hezarfen Ahmet Çelebi için kentte yer alan tek anıt, yalnızca Galata Kulesi'nin asansörle çıkılan son katında, duvara çakılı küçük bir plakettir. O plakette şunlar yazar: "İlk uçan Türklerden ve dünya uçuş tarihi öncülerinden biridir. 17. asrın ilk yarısında yaşadı. Bir şeyler icat etmeye çalışan uyanık bir insandı."

Bir ışık demetinin üzerine oturduğunda dünyanın nasıl görüneceğini merak eden ve İzafiyet teorisini ortaya atan Albert Einstein'ın "uyanık" olarak tanımlandığı bir anıt var mıdır?..

Üstelik, Hezarfen Ahmet Çelebi'nin anasına Galata Kulesi'ne konulan plaketi okuyanlar burun direklerinin kırılmamasına dikkat etmelidirler. Çünkü, plaket erkekler tuvaletinin kapısının hemen yanındadır. Böylesi bir yer seçilmesinin nedeni de, herhalde, Ahmet Çelebi düşmüş olsaydı "Bok yoluna gitti" denilme olasılığıdır!..

1826 yılında, hocası Latif Efendi'nin elini öperek Süleymaniye Camisi'nin minareleri arasında mahyacılığa başlayan Hezarfen Abdüllatif Efendi, kısa zamanda ünlenir. Süleymaniye Camisi'nin üç şerefeli minareleri arasına üç halat çeken Abdüllatif Efendi, ortadaki halata o yıllarda Haliç'te bulunan köprüyü ve Azaplar Camisi'ni resmeder. Üst halata ise kandillerle bir araba çizer. Köprünün altındaki halatta kayıklar ve balıklar vardır. Biz her ne kadar yazımızın başında, sinemanın İstanbul'a ilk gelişini anlat-

tıysak da, işin aslı şudur: Hezarfen Abdülhamit Efendi'nin kurmuş olduğu "gezdirme mahya"ya bakan İstanbullular, arabanın köprü üstünde, kayıklar ve balıkların ise köprü altında hareket halinde olduklarını görürler.

Unutmayın ki, sinema sözcüğünün kökeni Grekçedeki "kinema"dan gelir. Kinema "hareket" demektir!..

Ne mi demek istiyorum? Buna siz karar verin. Ben yalnızca şu iddiada bulunuyorum: İstanbul'da bir zamanlar mahya babaları ünlüydü... Günümüzde ise mafya babaları!

Bizdeki Kayda Göre...

Arkadaşları, hiç sinemaya gitmediğini söyleyen Neyzen Tevfik'i bir Hollywood filmine getirirler. Filmin sonunda, başroldeki delikanlı kızı kurtarır ve öper. Işıklar yanıpta herkes ayağa kalkarken bir ses duyulur: "Tüh Allah müstahakını versin!.."

Neyzen Tevfik'tir, bağırarak memnuniyetsizliğini dışarıya vuran. Nedenini soranlara beyazperdeyi göstererek şu karşılığı verir: "Orada da, kurtardıktan sonra kızlardan yararlanmayı düşünüyorlar. Demek onlar da bizden farksızmış. Yazıklar olsun!.."

Ölümünün ardından, 7 Temmuz 1968 tarihli Akşam gazetesinde yayınlanan yazısında Cahit Irgat, bilinmeyen bir yönünü anlatır Neyzen Tevfik'in: "O bir filmde oynadı. Bir frak giydirmişlerdi ona. Çok yakışmıştı siyahlar, o güzel başa. Bir konser veriyordu anıma göre. Ama pek beceremediğini, sevemediğini söylemişti bu işi. Gönlünce yaşamalıydı o, dörtgenler, çizgiler içine girmeden, dilediği gibi. Hiç kimseye boyun eğmeden."

Cahit Irgat'ın sözünü ettiği filmin adı "Onu Affettim"dir. 1951 yı-

lında çekilen filmde Neyzen Tevfik önemli bir rol üstlenir ve başarılı olur. 1951, Nâzım Hikmet'in çok sevdiği memleketinden ayrılmak zorunda kaldığı yıldır. Şairin bilinmeyen bir yönü de sinemacılığıdır. Muhsin Ertuğrul'un yönettiği "Karım Beni Aldatırsa", "Fena Yol", "Söz Bir Allah Bir" ve "Cici Berber" adlı filmlerin senaryolarını yazar Nâzım Hikmet. Şair, 1933 yılında çekilen filmlerde "Mümtaz Osman" takma adını kullanır. Bir yıl sonra, yine Muhsin Ertuğrul'un imzasını taşıyan "Milyon Avcıları", "Aysel Bataklı Damın Kızı" ve ikincisi çekilen "Leblebici Horhor Ağa" filmlerinin afişlerinde de aynı senaristin adını okuruz. 1942 yılında gösterilen "Kıskanç" ve 1946'da seyredilen "Kızılırmak Karakoyun" aynı yönetmen ve senaristin eseridir. Ama, Nâzım Hikmet "Kızılırmak Karakoyun" filminde Mümtaz Osman değil, "Ercüment Er" takma adını kullanır.

"Düğün Gecesi-Kanlı Nigâr", "İstanbul Senfonisi" ve "Bursa Senfonisi" gibi kısa metrajlı filmler çeken Nâzım Hikmet'in ilk uzun metrajlı film yönetmenliği, Muhsin Ertuğrul ile birlikte çalıştığı "Cici Berber"dir. Bağımsız olarak ilk ve tek denemesi ise 1937 yılında senaryosunu da kendisinin yazdığı "Güneşe Doğru" adlı filmdir. Şairin künyesinde kendi adını kullandığı filmin oyuncu kadrosunda şu adları okuruz: "Ferdi Tayfur, Mediha, Güzin, Reşit Baran..." Bir şairin adına da rastlanılır listede: Arif Dino... Neyzen'i anlatırken, Nâzım Hikmet'in sinema yaşantısına neden geçtiğimizin yanıtını da, Güneşe Doğru adlı filmin oyuncu kadrosunda buluruz. Evet, Neyzen Tevfik de, oyuncular arasındadır!

1938'de, Bakırköy Akıl Hastanesi'nde yatan Neyzen Tevfik'in odasına bir hasta daha konur: Fikret Mualla...

Sanatçının elinde ney tutan bir portresini yapan ressam, dostunu hiçbir zaman unutmaz ve defterine şunları yazar: "Biraz edebiyat bilgim ve zevkim varsa onu Neyzen Tevfik'e borçluyum."

Fikret Mualla'nın başına ne gelirse Degüstasyon'da gelir. Abidin Dino, Degüstasyon'da elli yıl boyunca konuşulanlar hakkında

düzenlenen gizli raporların birkaç "debboyu" tepeleme dolduracağını yazar. Degüstasyon, sanatçıların uğrak yeridir. Öyle ki, Nâzım Hikmet, 1939 yılında bir sağlık raporuyla bir kaç günlüğüne özgür bırakıldığında, Sultanahmet Hapishanesi'nin kapısından bindiği taksi şoförüne Degüstasyon'a çekmesini söyler. Şair, garsona "köpüklü bir bira" diye seslenişindeki özlemi yıllarca anlatır durur, dost sohbetlerinde.

İşte, Fikret Mualla, o yıllarda bir Alman ressamın yaptığı ve baskılarının tüm duvarlara asıldığı Atatürk portresiyle göz göze gelir, Degüstasyon'da. Ressam, resmin "kitcsh" edilip, her yere asılmasını yüksek sesle eleştirir. Bununla da kalmaz, resmin kusurlarını anlatmaya başlar. Şu işe bakın ki, Degüstasyon'un masalarından birinde Atatürk'ün aşçısı Muhittin Yeğen de oturmaktadır. Durumun "patlıcan oturtma"ya dönüşeceğini sezen Fikret Mualla, Beyoğlu'ndan uzaklaşmak istese de, yakalanır ve karakola götürülür yaka paça!..

Ressam, Atatürk'e hakaret etmek gibi bir niyeti olmadığını, resim hakkındaki düşüncelerini bir sanatçı olarak dile getirmesinin suç sayılamayacağını karşısındaki kahramanlara anlatamaz. Gazeteci dostları, Fikret Mualla'nın ağır bir ceza almasını engellemek için biraraya gelirler ve aklından zoru olduğunu belgelemek üzere Bakırköy'de yatmasını sağlarlar.

Özgürlüğüne kavuştuğunda, akıllıların içerde, delilerin dışarda olduğu bir ülkede yaşayamayacağını anlar Fikret Mualla. Böylelikle, birçok ressamın devlet yardımıyla gittiği Paris'te kendi olanaklarıyla yaşamaya başlar. Ne var ki, bu güzel insanın sonu da, Paris'te, 1938 yılında, fakirlik ve açlıktan ölen ressam Hale Asaf'tan farklı olmayacaktır!..

Fikret Mualla'nın bakımını Madam Angles adında zengin bir kadın üstlenir. Ama ressam, soğuk kış günlerinde kadının kendisine kömür göndermeyeceği korkusuna kapılır. Korkusu yalnızca bu değildir. Polislerden korkar Fikret Mualla. Paris'te kaldığı evin

alt katında oturan polisin kendini öldüreceğine inanır. Bir gün, evine dönerken adamın penceresinin açık olduğunu görür. İçeri girer ve yiyeceklerle dolu olan masanın üstüne çıkar. Kızını evlendiren polis davetlilerle eve döndüğünde masanın orta yerinde insan pisliğiyle karşılaşır!..

Fikret Mualla, "Manne" köyünde ölür. Abidin Dino, köyün adında bulunan Mualla'nın "M" harfinin silindiğinde geriye kalan sözcüğe dikkat etmemizi ister: "Anne"...

Aradan yıllar geçer... Fikret Mualla'yı ülkesinden ayrılmaya iten anlayış ele geçirir meclisin koltuklarını. Ressam, "anne"ye sığınırken, Türkiye "baba"ya emanet edilir. Fikret Mualla'nın resimlerinin değeri ise gün geçtikçe daha da anlaşılır. Tıpkı, Neyzen Tevfik'in şu dizeleri gibi:

Kime sordumsa seni, doğru cevap vermediler:
Kimi hırsız, kimi alçak, kimi deyyus!. Dediler..
Künyeni almak için, partiye ettim telefon,
"Bizdeki kayda göre, şimdi o meb'us!." Dediler!.

Degüstasyon

Orhan Veli'nin "Cânân ki Degüstasyon'a gelmez / Balıkpazarı'na hiç gelmez" dizelerinde adı geçen lokanta Çiçek Pasajı'nın İstiklâl Caddesi'ne açılan kapısının yanında bulunurdu. Bir İtalyan Lokantası olan Degüstasyon, 1930'da, Çiçek Pasajı'nın içine bakan bölümüne güzel havalarda masalar koyarak tarihi yapının günümüzdeki kimliğini kazanmasına öncülük eder. Şiiri sokağa Orhan Veli çıkarmıştır. İşte, içki masalarını da, sokağa taşıyan, şairin "Cânân" adlı şiirinde adı geçen Degüstasyon Lokantası olmuştur.

Provadan çıkan İsmet Ay'ın yolu bir gün Çiçek Pasajı'na düşer. Masa olarak kullanılan bir fıçının etrafında arkadaşlarıyla birlikte içkisini yudumlayan Salih Tozan, sanatçıyı görünce seslenir: "Oğlum, gel otur..." İsmet Ay, kendisi için doldurulan kadehleri birbiri ardına yuvarlarken, postacının fıçıları sayarak kendilerine doğru geldiğini görür. Karşılarına dikilen postacı sorar: "Salih Tozan sizsiniz değil mi?.." Postacının uzattığı mektubu alan Salih Tozan, zarfın üzerindeki adresi okuyunca basar kahkahayı: "Balıkpazarı-Pasaj, 7 Numaralı Fıçı, Salih Tozan"

Geç kaldığım bir buluşmaya hızlı adımlarla yürürken Joseph Pinetti gelir aklıma. 17. yüzyılda yaşamış olan ünlü sihirbaz, Rus Çarı'na yapacağı gösteriye saat yedide başlaması gerekirken bir saat gecikir. Salondaki izleyiciler, Pinetti numaralarını sergilemeye başladığında yediyi gösteren saatlerine şaşarak bakarlar! Bir söylenceye göre bu olay Rusya'da değil, İstanbul'da olmuştur. Ülkemize gelen ilk sihirbazın III. Mustafa'ya oyunlar gösteren Amerikalı Jacob Philadelphia olduğunu söyledikten sonra bir bilmeceyi anımsayalım:

Tren geldi İs dedi
Demir düştü Tan dedi
Kız iğneyi kaybetti
Annesi ona Bul dedi

Yanıtı biliyoruz: İstanbul... 1885 yılında İstanbul'a gelen üç sihirbaz, Thorn, Homes ve Mlle Fey izleyicilerin sakladığı bir toplu iğneyi gözleri bağlı olduğu halde bulurlar. Dört yıl sonra da, Taksim bahçesindeki izleyiciler, sakladıkları toplu iğneyi kısa bir sürede ortaya çıkaran Profesör Robert'i hayranlıkla alkışlar. Torinolu Bartolommeo Bosco adındaki bir sihirbaz Beyoğlu'nda yapmış olduğu tiyatroyu 9 Ağustos 1840'da gösterilere açar. Ancak, tiyatroyu iki yıl sonra toprak sahibi olan Mişel Naum Duhani işletir. Opera, bale ve tiyatro oyunlarının sahnelendiği binada sihirbazlar da hünerlerini sergilemişlerdir. Naum Tiyatrosu'nda gösteriler yapmak için 1850 yılının Mayıs ayında İstanbul'a gelen sihirbaz F. Baron kaybolur ortalıktan!.. Polis, yapmış olduğu aramalardan bir sonuç alamazken ondört gün sonra sihirbaz bulunur. Hem de, odasında. Zavallı adamcağızın kafası koparılmış, bedeni ise kapıya çakılmıştır!

F. Baron, ölmeden önce bir gazeteye gönderdiği mektupta birine sihirbazlık dersleri verdiğini ama parasını alamadığını yazmıştı. Sihirbazın, kafa kesme numarasını öğrenemeyen müşterisinin kurbanı olduğu sanılsa da, katil bulunamaz.

Naum Tiyatrosu'nda son gösteriyi yapan sihirbaz asıl adı Samuel Thiersfield olan St. Roman'dır. Marifetleri dilden dile anlatılan sihirbaz, şehzadelerin sünnet düğünü için saraya çağrılır ama gidemez. Çünkü eşyaları, 1870'de çıkan büyük Beyoğlu yangını sırasında binayla birlikte yanar. Naum Tiyatrosu'nun, içinde St. Roman'ın yanan eşyalarının küllerinin de bulunduğu enkazı temizlenerek yerine altı yıl sonra "Cite de Pera" adlı yapı yükselir.

Sihirbazların kaybolan eşyaları bularak izleyicileri şaşkınlığa düşürdükleri Naum Tiyatrosu'nun yerini alan Cite de Pera'nın ya da, İstanbulluların dilindeki adıyla Çiçek Pasajı'nın karşısındaki duvarın dibine, her Cumartesi günü oturan annelerin tek dileği ise kaybolan çocuklarının bulunmasıdır!

Taksim Meydanı'ndaki Gülen Kadın!..

Doğum günümü 1980'den beri kutlamıyorum. Gözlerimi dünyaya 12 Eylül'de açmışım çünkü!.. Daha önce yazmıştım bu şanssızlığı. Ama, aynı günün uğursuzluğunu yaşayan William Huskisson'dan ilk kez söz edeceğim. Londra'nın Pimlico Gardens Parkı'na yolunuz düşerse, Mister Huskisson'un heykeliyle karşılaşırsınız. Her ne kadar parlamento üyesi olsa da heykelinin dikiliş nedeni görmüş olduğu saygınlık değildir. 12 Eylül 1930 günü ölen William Huskisson, tren altında kalarak can veren ilk insandır... Ve heykel, bu olayın anısına dikilmiştir!

Taksim Meydanı'ndaki anıtta yer alan insan heykellerine baktığımızda Berç Keresteciyan'ı göremeyiz. Ama, bilmemiz gereken onun da aralarında olduğudur. Anıtı yaptırmak için kurulan komisyonda çalışan bu Ermeni yurttaşımız, Cumhuriyet anlayışının simgeleşmesi yolunda emek harcayanların başında gelir. Güneydoğu'da ölen askerlerin cenaze törenlerini çıkarlarına göre kullanmak isteyenler "Kahrolsun Ermeni uşakları" sloganını attıkça yanlış malzemeden yapılmış olan anıttan gözyaşı biçi-

minde bir parça daha kopar. İtalyan sanatçı Kanonika'nın imzasını taşıyan anıtın kış mevsimine dayanıksız bir malzemeden yapıldığı jeoloji profesörü Malik Bey tarafından hazırlanan 11 Mart 1929 tarihli rapor ile tespit edilir. Bunun üzerine başlayan tartışmalar sonrasında sanatçı kendisine ödenmesi gereken son taksidi alamaz. Kanonika'ya emeğinin karşılığı olan paranın ödenip ödenmediği günümüzde de bilinmiyor ama heykel sanatını Cumhuriyete borçlu olduğumuz tarihsel bir gerçektir.

8 Temmuz 1928'de açılan anıtın yapımı sırasında, Güzel Sanatlar Akademisi'nde, bir yarışma düzenlenir. Birinciliği kazanan heykeltıraş staj görmek üzere Roma'ya, Kanonika'nın yanına gönderilecektir. Ödülü, Sabiha Ziya adında bir genç kız kazanırken, Hadi Bey adlı öğrenci ikinciliğe değer görülür. 22 yaşında ve bekâr olan Sabiha Ziya'nın gönderilmesine karşı çıkılırken, Maarifvekili Mustafa Necati Bey böyle bir olayın "kadın ve erkek mekteplerimizde tamamıyla müsavi hukuku malik olan öğrenciler arasında kötü tesir" yapacağına değinerek tartışmalara son verir. Cumhuriyet anıtı, cinsiyet ayrımcılığına da karşı duruşun bir simgesidir.

Mithat Cemal Kuntay'ın "Kanonika'ya" adlı bir şiiri vardır. Şair, heykeltıraşa şöyle seslenir:

Elbette bilirsin, onu herkes gibi kimdir,
Lakin onu sen anlatamazsın, o bizimdir.

Anıt, bulunduğu Taksim semtinin adıyla anılmakla birlikte "Atatürk Anıtı" diye de bilinir. Kuntay'ın "bizimdir" dediği hiç şüphesiz ki Atatürk'tür. Ama şair, Kanonika'ya haksız yere sırt çevirmektedir. Çünkü, sanatçının amacı Atatürk'ü değil, cumhuriyetin kazanımlarını yansıtmaktır. Bu gerçeği, anıtı yaptırma komisyonuna yazdığı ilk mektuptan anlıyoruz: "Bendenize kalırsa, İstanbul'a inşa edilecek bir abide yalnız Gazi Paşa Hazretleri'nin heykeli ile iktifa etmeyip millet arasında milli mücadele canlandırılmalıdır. Bu esaslar dahilinde heykeltıraşlık ile mimarlığa büyük bir yer

verilmiş olur. Böyle bir Abide tarihi heybeti ve mimarisi ile Taksim Meydanı'nı süslemiş ve genişletmiş olacaktır." "Taksim" ya da "Atatürk" değil, gerçek adıyla "Cumhuriyet Anıtı" dört cepheden oluşur. Birinci cephe, emperyalizme karşı verilen kavgayı simgeler. Harbiye'ye doğru bakan bu cephenin karşısındaki bir evin tepesinde sigara reklamı bahanesiyle ülkemizde at koşturan bir Amerikan kovboyu görülür. Bu yüzden, anıtın o tarafında bulunan insan heykellerinde bir tedirginlik gözlemlenir! Sıraselviler'e bakan cephede ise cumhuriyetin ilanı canlandırılır.

Diğer iki cephede ise zaferi ilan eden askerler yer alır. Bence, anıtın en önemli özelliği de bu cephelerde gizlidir. Askerlerin başlarının üstünde birer mask göze çarpar. Dikkatli bakıldığında masklarda birer kadın yüzünün bulunduğu görülür. Kadınlardan biri dünyaya peçe altından bakarken öbürü yüzü açık bir şekilde gülümsemektedir. Peçeli kadın esareti, gülen kadın ise özgürlüğü simgeler.

Şu işe bakın ki, Cumhuriyet Anıtı'nın Taksim Meydanı'na konulmasının ardından, gülümseyen kadın maskının olduğu cephenin karşısına bir kültür merkezi yapılır. Peçeli kadın ise din sömürgecileri tarafından cami kondurulmak istenilen yöne doğru bakmaktadır!..

40 Paralık Öğrenci Kimliği...

Cumhuriyetin ilanından sonra tramvay taşımacılığı imtiyazını elinde bulunduran Belçikalı şirket ile masaya oturulur yeniden. İmzalanan anlaşmaya göre öğrenci kimliği gösteren yolculardan taşıma ücretinin yarısı alınacaktır. Bu değerin o yıllardaki karşılığı da, *"40 para" tutmaktadır.*

Ne var ki, yabancı şirket Cumhuriyet hükümeti ile imzaladığı anlaşmaya uymaz ve öğrencilere tam bilet kesmeye devam eder. Öğrencilerin haklarında diretmesiyle tramvaylar hareketli tartışmalara sahne olur. Tramvaylarda, öğrenciler ve biletçi arasında sürtüşmenin yaşanmadığı gün yok gibidir. Çıkacak olan bir kıvılcımın zararlarına olacağını çok iyi bilen şirket yetkilileri, her tramvaya sivil bir polisin bindirilmesini ister. İşin garip yanı, Belçikalı şirketin çıkarlarına zarar gelmemesi için istekleri kabul edilir!..

Kendilerinden fazla para alınmasına karşı olan öğrenciler bir protesto gösterisi düzenlemeye karar verirler. Bu eyleme göre,

15 Kasım 1924 tarihinde, İstanbul'un çeşitli duraklarından tramvaylara binecek olan öğrenciler, biletçilere "40 para" vereceklerdir. Eylemin amacı, hiç şüphesiz ki, yeni kurulan Cumhuriyetin sömürüye taviz vermeyeceği yönündedir. Öğrenciler, ülkemizdeki yabancı şirket yöneticilerinin beyinlerinde yerleşmiş olan Kapitülasyon dönemindeki uygulamaları yıkmak isteğindeydiler.

Harbiye'den tramvaya binen üç tıp öğrencisi, kraldan daha çok kralcı bir biletçiyle karşılaşırlar. Biletçinin "Tam bilet alacaksınız" diye diretmesi karşısında öğrenciler direnirler. Vatmanın, tramvayı şirket çalışanlarının fazlaca olduğu bir yerde durdurmasıyla olay daha da büyür. Öğrenciler, tekme ve tokatlardan korunmaya çalışırlarken, silah sesleri duyulur. Herkes korku içinde kaçışırken, görülen manzara şudur. Yerde kanlar içinde yatan iki öğrenci ve eli silahlı bir sivil polis!

16 Kasım günü, saldırıyı kınamak amacıyla yürüyüş yapan öğrenciler yabancı şirketin bürosunu basarlar ve altını üstüne getirirler. Manzara bu sefer, Kadıköy'ün 1 Mayıs 1996 tarihinde çekilen fotoğraflarına benzemektedir. Şirket yetkilileri kırılan canların yerine camların hesabını yapmakta gecikmez ve şu açıklamayı yapar: "Türkiye'nin ecnebi sermayeye ihtiyacı vardır. Bu sermaye ise ancak Türkiye'de istikrarlı bir vaziyet hasıl olduktan sonra gelebilir. Bu hadiseler arzu edilen istikrarın Türkiye'de mevcut olmadığını gösterir ki bu takdirde ecnebi sermayeyi getirmek hatadır."

Düzenlenen gösterilerde polis, öğrencilere acımasızca saldırmakta ve aralarında bazılarının atmış olduğu insanlık dışı tekmeler ve yumruklarla ortalığı kan gölüne çevirmektedir. Televizyon ekranlarından polisin öğrencilere karşı tutumunu hayretle izliyoruz. Cumhuriyet tarihimizdeki ilk öğrenci eyleminde tabancasını, sanki karşısında düşman varmış gibi ateşleyen de "Polis Hayrettin"dir.

Şimdi de, elimize Hukuk-u Beşer gazetesinin 22 Mart 1919 tarihli sayısını alalım ve "Alt Tabaka" başlıklı yazıdan bir bölüm okuyalım: "Bizde en ziyade düşünülecek bir sınıf varsa, o da şüphesiz alt tabakadır. Çiftçi, makineci, dükkancı, hasılı erbab-ı say ve amelin teşkil ettiği bu sınıf ahali, alnının teriyle ekmeğini kazanır. Devletin hazinesini hisse-i mesaisi ile doldurur, asker olur, kan vergisini de öder. Buna mukabil ekseriyetle düşünülmez, ihmal edilir, hatta bir rey-i siyasiye hakkı intihaba da malik olmaz. Hakk-ı intihaba malik olmak az çok vergi veren, yani zengin olanların bedel-i nakdi vererek binbir dolap çevirerek askere gitmemek, sahibi-i yesar bulunanların hatırı sayılmak, servet ve saman eshabının hakkıdır. Fakir olmak, mahkûm-u sefalet olmakla birdir. Umumî olması lazım gelen mektepler bile patronların çocuklarına mahsustur. Fakir sabahtan akşama kadar kızgın güneşin altında çalışır, didinir, fakat bu kadar sây-ü gayreti ile beraber ailesini yine de bi hakkın terfih edemez. Ve çocuğunun mesaisine de muhtaç olur. O sebebten çocuklarını da çalışmaya çabalamaya sevk eder. Ve nihayet çocuklar tahsil çağını geçirirler. Bu suretle cahil kalanların adedi ekseriyeti teşkil ediyor."

Yazıdan da açıkça belli olduğu gibi eğitimin "patronların çocuklarına" açık olmasından rahatsızlık duyan bir yazarla karşı karşıyayız. Paralı eğitime karşı olduklarını Millet Meclisi'nde dile getirdikleri için öğrencilere ağır cezalar vermek, Hukuk-u Beşer gazetesinin yazarını da mahkûm etmektir. Devletin öğrencilerden para almasına karşı çıkanlar "Alt Tabaka"nın çocukları değil midir? Emekçiler, dar gelirli insanlar, paraları olmadığından dolayı çocuklarını okutmamakta, onları çalışmaya sevk etmektedir. Askere gidip "kan vergisi"ni ödeyenler de o çocuklardır.

Üniversitelerde harç alınmasını protesto eden öğrencilere atılan tekmeler, tokatlar, "Alt Tabaka" başlıklı yazının yazarını da yaralamaktadır. Çünkü o, okulların yalnızca zengin çocuklarına açık olduğu bir ülkeyi sevmiyordu. Birilerinin "Ya Sev Ya Terket" dediğini duyar gibiyim. Yazarımız, bu konuda da şunları söylemişti:

"Vatanımız beni kurtarınız, beni kucaklayınız, aman beni terketmeyiniz ..." diyor O yazar, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e çıkan işgal askerlerine ilk kurşunu sıkan Hasan Tahsin'den başkası değildir!..

Bu ülkenin gerçek kahramanları, bir evde yedi üniversite öğrencisini boğarak öldüren, uyuşturucu ve silah ticareti yapan emperyalizm uşakları değil, Hasan Tahsin gibi *"alt tabaka"*yı düşünen, okulların onların çocuklarına da açık olmasını isteyenlerdir. Öğrenciler, kimliklerinin *"40 para"*lık değerine sahip çıkmalıdırlar. Tekmelenmek, işkence görmek, hapis yatmak pahasına çıkıyorlar da!..

Asıl adı Osman Nevres olan Hasan Tahsin, kadın hak ve özgürlüklerini savunan, yazılarında "bir sosyalist sıfatıyla temenni ediyorum" açıklamasıyla dünya görüşünü dışa vuran bir gazetecidir. Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde siyasal bilimler eğitimi aldığı yıllarda, Belçikalı sosyalist Emile Vandervekle'nin konferanslarını izlemiş ve Fransız Devrimi'nden etkilenerek gazetesinin adını Hukuk-u Beşer, yani "İnsan Hakları" koymuştur.

Romanya'yı Türklere karşı kışkırtan İngiliz Buxton kardeşlere suikast düzenlemek üzere "Gazeteci Hasan Tahsin" adını alan Osman Nevres, Teşkilat-ı Mahsusa'nın verdiği bu görevde başarılı olamaz. Almanlar'ın Romanya'yı işgal etmesiyle özgürlüğüne kavuşup İstanbul'a gelse de, İttihat ve Terakki rahatsız olur kendisinden. Adını aldığı Hasan Tahsin de, İttihat ve Terakki tarafından öldürülen bir gazetecidir.

Talat Paşa'nın sağladığı son derece parlak ticaret olanaklarıyla İzmir'e gönderilen Hasan Tahsin "Hatıra" adlı bir şirket kurar. Savaş vurgunculanının arasında kendisinden tiksinir ve çıkarmaya başladığı Hukuk-u Beşer gazetesinin 12 Mart 1919 tarihli yazısında şunları yazar: "Zalim harpler, bir avuç insanımızı sildi süpürdü. kalanlara karşı da, hamdolsun biz nankörlük ediyor, onları rencide etmek, bize memlekete yüz çevirtmek için, evet, fa-

aliyet sahasından uzaklaştırıp meydanı yine körlere, topallara, acizlere bırakabilmek için çalışıyoruz."

Bağımsızlık için, emperyalizme karşı ilk kurşunun bir gazeteci tarafından sıkıldığı ilkokul sıralarından itibaren öğretilir ama Hasan Tahsin'in bir tek yazısı olsun neden okutulmaz?..

İzmir'deki "İlk Kurşun" anıtında Hasan Tahsin elinde tabanca tutarken boygösterir. Heykelin altına bir Mafya üyesinin adı yazılsa hiçbir şey değişmez. Çünkü sistem Hasan Tahsin'in düşüncesine değil, elindeki tabancaya sahip çıkıyor.

Nirde?.. Nirde?..

Yanıp sönen ışıkları vardır İstanbul'un. Yüksek binaların tepelerindeki kırmızı ışıklar uçakların çarpmaması içindir. Deniz fenerleri ise göz kırpar gemicilere. Trafik lambalarında "dikkatli, yavaş geç" anlamına gelen sarı bir ışık yanıp söner gece yarasından sonra. Tüm bu uyarıların bir tek amacı vardır: Can güvenliği...

1997 yılında, bir ay boyunca, her akşam, saat 21'de, ışıkların bir dakikalığına yakılıp söndürülmesinin nedenini "temiz toplum" değil, can güvenliği isteği şeklinde algılıyorum. "Sürekli Aydınlık İçin 1 Dakika Karanlık" gösterilerine, Antalya'da, polisin saldırması sonucunda, gözaltına alınan bir vatandaşımızın, başına vurulmak suretiyle ölümüne neden olunması, ne yazık ki, tespitimi doğrulamaktadır. Bu eylem, her Cumartesi günü Galatasaray Lisesi'nin önünde toplanan annelerin duyarlığından kopuk olamaz. Çünkü, insanları kaybedenlerin yüzleri istenilen aydınlık ile ortaya çıkacaktır. Karanlıkta "Devrimlerin bekçisiyiz" sözünün de payı vardır. Unutmayın, devrim bekçilik yerine "süreklilik" bekler devrimcilerden!

1939 yılının 9 Eylül akşamı, saat 21'de Topçu Kışlası'nın avlusuna dikilen direklere çekili donanma ampulleri bir "ilk"e tanık olacak olan İstanbulluların yüzünü aydınlatır. Ülkemizde bir gece maçının ilk kez oynanacağı futbol sahası, Cem Atabeyoğlu'nun deyişiyle "Türk sporunun 1 numaralı stadyum uzmanı" Koço tarafından hazırlanmıştır. Ancak, ampuller sahanın zeminini aydınlatır ve topun havaya atıldığı anda nasıl görüleceği sorusu yanıt bulunamaz. Koço'nun parlak zekası bu sorunu da çözer!..

Saha kenarında sekiz top ve içi kireçli su dolu bir kova hazır bulundurulur. Oynanmakta olan topun üstündeki beyazlık zaman içerisinde silinmeye başladığında ilk fırsatta yenisiyle değiştirilir ve kovaya daldırılıp çıkarılan top sıranın en sonuna konulur!

Hakemliğini Şazi Tezcan'ın yaptığı ilk gece maçı, Fenerbahçe ve Beyoğlu Spor arasında oynanır. İlk golü Fenerbahçe takımının sağ açığı Küçük Fikret'in attığı maçın sonunda, Beyoğlu Spor 4-2 yenilmekten kurtulamaz. Gözleri bir kartalınkiler kadar keskin olanların bile topu zorlukla seçebildiği maçta, Fenerbahçe'nin ileri derecede miyop olan üç futbolcusu da oynar. Gözlüklerini çıkarıp sahaya çıkan bu oyuncular Şevket Soley, Fikret Arıcan ve Orhan Menemencioğlu'dur.

Günümüzde, yıkılan Topçu Kışlası'nın avlusunda yer alan futbol sahasında rahatlıkla gezinebilirsiniz. Çünkü, o alan, beton bir yapıyla henüz kapanmamış olan Taksim Parkı'dır. "Henüz" dememin nedeni, Taksim'e cami yapılması konusundaki tartışmaların Cumhuriyet Anıtı'ndaki peçeli kadının baktığı yön olan Sular İdaresi'nin yerinden uzaklaşıp, sözünü ettiğimiz parkta yoğunlaşmasıdır.

Cami yapılması düşünülen alan, daha nice ilklere sahne olmuştur. İlk ulusal futbol maçımız cami inşaatının temel çukurlarının kazılması düşünülen gezi parkında oynanmıştır. 26 Ekim 1923 yılında yapılan karşılaşmada Türkiye ile Romanya 2-2 berabere

kalırlar. İlk ulusal bisiklet yarışmamız 1927'de, ilk ulusal binicilik temasımız da 1933'de yine duvarların örülmesi düşünülen bu açık alanda gerçekleşir. Türkiye, bu oyunlarda, Bulgaristan ile karşılaşır.

Taksim stadı yalnızca spor karşılaşmalarına değil, deve güreşleri, atletizm yarışları ve boks maçlarına da tanık olur. Komik-i Şehir Naşit Bey'in mahalle bekçisi rolünde olduğu oyun da, konduruLmak istenilen çatının altında gülmenin yasak edileceği eski Taksim Stadı'nda sahnelenir.

Taksim Parkı'nda yapılaşmaya gitmek, tüm bu ulusal değerlerimizin üstünü beton ile örtmektir. Spor tarihimizde böylesine önemli bir geçmişi olan "açık" alanı kapatmaya zorlamak cinayet değil midir? Ne gariptir ki, Taksim Parkı üzerine mimari projeler hazırlanırken spora renkli sayfalar ayıran gazetelerin yazarlarından ses çıkmamıştır!

Aşırı derecede miyop olan ve gözlüğünü çıkardığı zaman "ileriyi" göremeyen Fenerbahçeli Orhan Menemencioğlu'nun lakabı "Vallah" idi. Vallah Orhan, ilk gece maçında sahaya çıkarken arkadaşlarını uyarır: "Topu bana atarken seslenin"... Kendisine pas atan arkadaşları "Orhaaan" diye bağırırken, sahada Adana şivesiyle şu ses duyulur: "Nirde?.. Nirde?.."

Bırakın Çocuk Oynasın

İstanbul'da yazıya uygulanan ilk sansür örneği Dikilitaş'tır, desek, herhalde yanılmış olmayız. Anıtın, Mısır'dan getirilip, At Meydanı'ndaki yerine dikilişi arasında geçen taşınma sürecinde hafiflemesi amacıyla bir kısmı kesilmiştir. Bu durum, hiyerogliflerin okunuşunu yarım kılar. Dikilitaş'ın taşınma sırasında kırılmış olabileceğini de, hesaba katmak gerekir.

Padişah'ın, 1727'de, İbrahim Müteferrika'ya kitap basmasına izin veren bir ferman çıkarması üzerine hattatlar küplere binerler. Mürekkep hokkaları, divitler ve kalem açacaklarını bir tabutun içine koyan hattatlar, Müslüman bir ülkede kurulan ilk matbayı bir yürüyüş ile protesto ederler.

Yıllar sonra, gazetecilik mesleğinin ortaya çıkışıyla da, İstanbul sokakları, gerçeklerden rahatsız olanlar tarafından öldürülen, nice gazetecinin, tabut içinde taşınışına tanık olur.

Sultan V. Mehmet Reşat'ın, Osmanlı yönetiminde olan Manastır ve Selanik ziyaretlerini görüntüleyen Manoki kardeşler, böylelik-

le, sinema tarihimizdeki ilk filme imzalarını atarlar. Sultan Reşat, belediye binasından çıkarken, film çekmeye başlayan Milton Manaki'nin elindeki garip alet, korumaları telaşlandırır. Çekimin engellenmek istenildiğini gören Sultan Reşat araya girer: "Bırakın çocuk oynasın..."

Osmanlı'nın gazetecilere göstermiş olduğu 'hoşgörü' onları satın alıp susturmak yönünde olur. Abdülhamid, kendisini hedef alan yazılara öfkelenir ve Mabeyn Başkâtibi Ali Cevad Bey'e şunları söyler: "Bu gazeteciler geldikçe edep dahilinde hareket etmeleri için münasip miktar para ver. Artık bu heriflerin ağızlarını kapamaya gayret eyle."

Görüldüğü gibi yazarları 'yazarkasa'ya dönüştürme çabaları günümüze özgü olmayıp tarih boyunca süregelen bir hastalıktır. Ama gerçekleri yazmakta kararlı olan yazarlar, baskıya, zorbalığa karşı direnmiş ve yaşamları pahasına olsa da, kalemlerini satmamışlardır. Bu onurlu koşuda yere ilk düşen, Serbesti gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi olmuştur.

12 Kasım 1908'de, yayına başlayan gazetenin ilk sayısında Hasan Fehmi, amaçlarını şöyle açıklar: "Serbesti, milletimizin din ve unsur farkı gözetmeksizin bütün zulüm görmüş vatandaşlarının savunucusu ve fikirlerinin tercümanı olacaktır."

1909 yılının 6 nisan akşamı, ahşap olan Galata Köprüsü'nün üstünden geçen insanların ve arabaların çıkardığı günlük melodi duyulur... Ölüm tehditlerine metelik vermeyen Hasan Fehmi, köprü tahsildarına geçiş ücreti olan 1 meteliği vermiş, arkadaşı Şakir Bey ile konuşa konuşa yürümektedir... Duyulan silah sesleriyle insanlar kendilerini yere atarken, martılar da çığlık atarak uçuşurlar... Köprünün tahtaları arasından, öldürülen ilk gazetecinin kanı sızmakta ve Haliç'in sularına damlamaktadır.

Cinayet sonrasında yaşanılanları Mizan gazetesinden okuyalım: "Cinayet köprünün ortasında, iki nöbetçi bahriye neferiyle karakol gemisinin rampa ettiği deniz arasında işleniyor. Dört el silah

atılıyor. 'Polis yok mu?' diyerek bir adam feryat ediyor. Ortaya çıkan polis, imdat diye bağıran yaralıyı katil sayarak karakola sürüklüyor. 'Ben yaralıyım, katil oradadır' yolundaki ısrarına kulak asmıyor. Ya zabıta şu kadar basit, belirli çevre içerisinde bile görevini yapacak kadar bir yeterlik ve öngörüye sahip değildir ya da katili tutuklayabilecekken, şöyle ya da böyle bir düşünceyle iktidarını iyi yolda kullanmadı."

Polis, yaralı olan Şevki Bey'in sözlerini duymazlıktan gelir ve katil Eminönü'ne doğru koşarak kaybolur gözden!.. Aradan yıllar geçer. Hasan Fehmi Bey'in katili bulunamazken, Galata Köprüsü'de katledilerek yerinden kaldırılır ve Haliç'in içerlerine doğru sürgüne gönderilir. İstanbullular, bu ülkede bir gazetecinin ilk kez köprü üstünde öldürüldüğünü bilmediklerinden, tarihi yapının yerinden oynatılmaması için gerekli olan ağırlığı koyamazlar!

Sürgündeki köprünün bir ayağı, Metin Göktepe'nin öldürüldüğü Eyüp kıyılarına değmektedir. Galata Köprüsü, Hasan Fehmi ile Metin Göktepe'nin arasında durmaktadır. Evet, ülkemizde öldürülen ilk gazeteci ile son gazeteci arasında böyle bir köprü vardır... Ve o köprü üzerinde Hasan Fehmi'yi anmak, bir ayağında duran 'Eyüp' yazılı yön tabelasının dibine karanfil bırakmak amacıyla, Uğur Mumcu'ya saygı etkinlikleri çerçevesinde, İstanbul Valiliği'nden izin istedik. Valilik, Galata Köprüsü'nün 'önceden belirlenen alanlardan olmadığından' izin vermese de bir avuç insan belirlenen gün ve saatte ellerinde karanfillerle oradaydılar.

Köprünün başını tutan polis, basın açıklamasının yazılı olduğu kağıdı telsiz ile amirine okur: "Hasan Fehmi amirim, Hasan Fehmi"... "Yok amirim, eskiden, çok eskiden öldürülmüş"...

Mitingdeki Korkuluk

Oktay Rifat, "Çobanıl Şiirler" adlı kitabında kırsal kesim insanını yaşadığı çevreyle birlikte ustaca anlatır. Ancak, içinde 104 şiirin bulunduğu kitabın sayfalarında "korkuluk" sözcüğüne rastlanılmaz. Tarla, öküz, saban karşımıza çıkar ama ürünü kuşlardan koruyan korkuluğu göremeyiz. Şairin, köy ve kasaba yollarında gezindiği dönemde bir tarlaya dikili korkuluk ile karşılaşmamış olması hep düşündürmüştür beni. Bunun nedeni, belki de İslam dininde insan resminin yasaklanmasıdır. Oktay Rifat'ın karşısına bir korkuluk çıkmış ve de şiirini yazmamış olabilir mi? Bu sorunun yanıtı bence "Hayır"dır. Ama, Çobanıl Şiirler'de bir korkuluk bulunmayışının nedeni üzerinde Oktay Rifat'ın da, düşünüp düşünmediğini daha uzun yıllar merak edeceğim.

Tarlalarda ortaçağda boy göstermeye başlayan korkuluk, teknolojik gelişmeye rağmen yerini korumayı başarır. Üstünden uçak, yanından traktör geçse de, telaşa düşmez. Çalı ve çubuk parçalarından daha fazla bir şey olduğunun bilincindedir. Fotoğraf sanatçısı Colin Gerrau, bir dizi fotoğrafını çeker korkulukların. Ona

göre bu fotoğraflar yüzyıllar öncesinde de çekilmiş olabilirler. Çünkü, tarla da, korkuluk da aynıdır!..

Korkuluklar genellikle erkektirler. Son yıllarda kadınlara da rastlanılıyor. Hatta, vitrinlerdeki mankenler bile tarlalara konuluyor. Kıyafetleri ise kullanılmayan, eski giysilerdir. Tarlayı kuşlara karşı korusa da, birçok korkuluk elbiselerinin hırsızlar tarafından çalınışına engel olamamıştır. Süreyya Berfe'nin dizeleriyle korkuluklar arasında da, bir sınıf ayrımının olduğunu öğreniyoruz:

Bu zenginin tarlası
bu da fakirin.
Korkuluklarına bak, anlarsın.

Korkuluğun İngilizce karşılığı "Scarecrows"dır. Karga korkutan anlamına gelen bu sözcük bir yanılgıdır aslında! Çünkü, tarlaya en çok zarar veren güvercinlerdir. Korkuluklar, kuşlar kadar insanları da rahatsız ederler. Biri tarafından izleniyormuş duygusunu uyandırırlar. Sinemada ise gerilim sahnelerinin vazgeçilmez oyuncularıdırlar: Paralar ya da cesetler korkulukların içinde saklanılacağı gibi, bir kaçak kendisini takip edenleri atlatmak için korkuluğun yerine geçebilir!..

Bir inanca göre Paganların insan kurban etme alışkanlığı korkulukların başlangıcını oluşturur. İnsan yerine korkuluklar yapılır ve kurban edilir. Korkuluğun içinde şeytani ruh olduğu inancı günümüzde de yaygındır. Cadılar Bayramı'nda korkulukların gece canlandığına inanılır. Gerçekte ise insanları en çok bir ağaca asılı korkuluk telaşlandırır. Korkuluğun böylesi kullanılışında bir adamın intihar ettiğini sanıp polis çağıranların sayısı az değildir.

Korkulukların başları genellikle bal kabağından yapılır. Eski oyuncakların yüzü ve otomobillerin cant kapakları da, bu konuda yüzyıllardır süregelen geleneğe kafa tutarlar.

13 Nisan 1997 tarihinde, İstanbul'da düzenlenen "Demokratik

Türkiye" mitingine katılanlar aralarında bir korkuluğun olduğunu görünce oldukça şaşırırlar. İnsan hakları ve düşünce özgürlüğünü savunanların coplandığı, işkence gördüğü bir ülkede mitinge katılmaktan korkmayan korkuluk, bir de konuşma yapar kürsüden. İşte bir mitinge ilk kez katılan korkuluğun sözleri. "Beni hepiniz tanıyorsunuz. Tarlalarda boy gösteririm. Ama bugün ilk kez bir miting alanında, demokratik bir ülke isteyen emekçiler ile birlikteyim. Beni görmeye alıştığınız yerin uzağında değilim aslında. Tarlalarda, insanların alın terlerini korurum sömürgecilere karşı. Yani, ben, hep emeğin yanında, emekçilerin arasında olmuşum. Bugün de doğru yerde, sömürüye karşı olan insanların arasındayım. Cansız, yüreksiz sanmayın sakın beni. Emekten yana olmak yaşamı savunmak demektir ve de mangal gibi yürek ister. İki kolumu iki yana açışımdan emek düşmanları korkarlar. Ama sizler, bugün bu alanı dolduranlar, sevgiyi, barışı, kardeşliği kucaklamak için yıllardır böyle beklediğimi çok iyi biliyorsunuz!.."
Korkuluk konuşmasını Rıfat Ilgaz'ın "Aydın mısın" şiirini okuyarak tamamlar:

Yollar kesilmiş alanlar sarılmış
Tel örgüler çevirmiş yöreni
Fırıl fırıl alıcı kuşlar tepende
Benden geçti mi demek istiyorsun.
Aç iki kolunu iki yana
Korkuluk ol

Korkuluklar da insanlar gibidirler. Birbirlerine benzerler ama hiçbir zaman aynı değillerdir!...

Bisiklet Ne Garip!..

Naziler Paris'i işgal ettiklerinde, kaçanlar arasında, Paris radyosunun Türkçe yayınlar bölümünde spikerlik yapan ve bir yandan da okula devam eden bir genç şair de vardır. 1940 yılının 13 Haziran günü bir bisikletin sırtında pedal çevirerek uzaklaşan şair, Bordeaux'a ulaşır on gün sonra. Bu arada, yolunun üstünde olan bir kentin, ayrılmasının hemen ardından Alman savaş uçakları tarafından bombalanışına tanık olur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan pedal çevirerek kaçan şair, 1940 yılında otuz yaşındadır. Yani, Cahit Sıtkı Tarancı'nın ünlü şiirinde olduğu gibi yolun yarısı sayılan otuzbeş yaşına gelmemiştir. Daha doğrusu, o şiiri henüz yazmamıştır. Çünkü, bombaların arasından bisikletiyle sıyrılan şair Cahit Sıtkı Tarancı'nın ta kendisidir.

31 Ağustos 1885 tarihli Tarik gazetesinde, Tomas Stefans adlı bir Amerikalının "velesiped" ile İstanbul'a ve İzmir-Ankara güzergahını izledikten sonra Yozgat'a doğru yol aldığı haberi çıkar. Bu

olay, bisikletin Anadolu yollarında ilk görülüşüdür. Şiirimizde ise bisiklet için dizeler yazan ilk şair Tevfik Fikret'tir:

Güzel, evet bu revişler, güzel bu cazibeler,
Güzel; fakat bu tehalük nedir, değilse eğer
Hayatı birkaç adım fazla koşturup yormak?..

Hasan Ali Yücel, Tevfik Fikret'ten daha sert eleştirdiği bisikleti kullanmayışının nedenini şöyle açıklar: "Onu güzel bulmayışımın sebebi, üstündeki insanı çirkin bir vaziyete koymasından başka bir şey değildir. Bisiklet üstündeki insan muvazenesini bulmak için belden yukarısını öne eğer. Bu oturuş belki zazuridir. Fakat hilkatın iki ayağı üstüne durmak için yarattığı insanı bu kadar kırık bir zaviyede eğmesi, ona istikamet ve kametinin derecesinden çokşey kaybettirmiyor mu? İşte benim takıldığım nokta burasıdır."
1930 yılında, Son Posta gazetesinin çocuk sayfasında bir şiir yarışması düzenlendiğinin ilanı yer alır. Yarışmaya "Yıldız" imzasıyla katılan "Hastalık" adlı şiirin yayınlanması tartışmalara yol açar:

Yatakta bir hasta var
Bu bisiklete binip bu yataktan uzaklaşmalı
Eğer bisiklete binip bu yataktan uzaklaşırsa
arkasından bağıranlar çok
Yedi kişi
Kaçma hastasın, uzaklaşma hastasın.
Aldıran kim?
Ben kaçıyorum
Yıldırımlar gibi
Yıldırım

Şiirin arkasından da, Kalem Dergisi'nin sayfalarından veryansın edilir: "Çocuklardan vazgeçtim, eğer bu vezirsiz manzumenin büyüklerden bir tek kişi manasını arayabilirse gelsin gazetenin

vereceği mükafatı benden alsın. Galiba hastalık bunu yazanın dimağında."

Bir hastanın bisiklete binip yataktan uzaklaşma düşünün anlatıldığı şiirin vezinsiz ve anlamsız oluşuna gösterilen tepkiyle on yıl sonra Orhan Veli ve arkadaşları da karşılaşacaktır. Garip şiirinin ortaya çıkışından önce, bu akımın özelliklerini taşıyan bir şiiri yayınlayan ve yıldırımları üstüne çeken Son Posta gazetesinin çocuk sayfasının sorumlusu kimdir? Kim olacak; Nâzım Hikmet!..

Garip şiiriyle ilgili her şeyin yazıldığı söylenir. Oysa, ne büyük bir yanılgıdır bu. Orhan Veli, Melih Cevdet Anday ve Oktay Rifat'ın "Garip" adlı ortak şiir kitabını yayınlamalarından on yıl önce Nâzım Hikmet'in "edebi yaseti" altında yayınlanan bir şiirin geleceğin habercisi olduğu yazılmamıştır. Garip şiiri pedal çevirerek gelmiştir edebiyatımıza. Ve tıpkı bisiklet gibi önce yadırganmış sonra sevgilisi olmuştur herkesin. Elbette, dişlerini yağlayan, lastiklerini şişiren, selesini ayarlayan Nâzım Hikmet ustanın da, payını vermek gerekir.

Her nedense, Garip şiiri denildi mi sıralanan şairler arasında G. Cancikyan ve H. Kalutsyan'a rastlanılmaz. Oysa, İstanbul'da yaşamış olan bu iki şair 1942 yılında "Balkıs" adlı bir ortak kitap yayınlamış ve önsöz yazısında düşüncelerini şöyle açıklamışlardır: "Balkıs telakkisini kabul eden realist şair, kelimeleri değil, detayları harmonize eder, vezin, kafiye gibi yamalar kullanmaz. Saklayacak, düşüreceğine onu uyanık tutar."
Biz de, uyanık kalmak için Cancikyan'ın şu dizelerini belleğimize kazıyalım:

mektep
mektebin yanında
hapisane
hapisanenin bahçesi var
mektebin yok!

Çocukların gelişiminde bahçenin çok önemli bir etkisi olduğu gibi bisikletin de gelişiminde bir çocuğun payı vardır. Baron Von Drais "yürüme makinesi" olarak adlandırılan bisikletin ilk örneğiyle yol alırken karşısına çıkan bir köpeği ezmemek için yere düşer. Hasar gören aracı aynı zamanda çilingir olan bir marangoza götürür. Marangozun küçük oğlu Ernest, yakından ilgilenir yürüme makinesiyle. Ernest, ön tekerleğin sağa ve sola dönüşünü sağlarken, araca pedallar de ekler. Baron, yapılan değişikliklerden memnun olur ama Ernest'e, bu durumda yol almanın çok zor olacağını, 25 metre gitmesi halinde aracı kendisine vereceğini söyler. Marangozun oğlu bisikletin üstüne çıkar ve kaybolur gözden.

Bisikleti sevmeyen Hasan Ali Yücel'in oğlu, şair Can Yücel'in çocukluğunda pedal çevirmenin zevkini tadıp tatmadığını merak eder dururdum. Bir gün dayanamayıp sormuştum. İşte, Can Yücel'in yanıtı: "Babam dik durmasını severdi. Türk politikacısı kendini çelik beller, bükülmez kabullenir. Oysa bisiklet, adamın belini büker. Babam bana hiç bisiklet almadı. Ama biriktirdiğim harçlıklarımla arkadaşımdan satın aldığım bir bisikletim oldu. Ankara'da, Sıhhıye'deki evimizin bahçesinde seranın altında bir çöpçü kalırdı. Onun odasına gizlerdim bisikleti. Babam bir gün o adamı yatakta sevgilisiyle yakaladı. Öylesine kızmıştı ki, bisikleti göremedi!.."

Nâzım Hikmet'in 10. Yaşgünü

1912 yılının 15 Ocak günü, İstanbul'daki bir evin kapısından içeri giriyoruz. Eşikte bir yığın ayakkabı göze çarpıyor. İçerisi kalabalık olsa gerek... Yanılmamışız, evin tek erkek çocuğu on yaşına basıyor. Kadınlar, ikram edilen yiyecekleri mideye indirip sohbeti koyulaştırırken, çocuklar yan odada oynuyorlar. Doğum gününü kutlayan Nâzım Hikmet, arkadaşlarının getirdiği hediyelerin sarılı olduğu kağıtları herkese dağıtıyor. Rengarenk kağıtlar küçük parçalar haline getirildikten sonra hep birlikte atılıyor havaya!..

Aynı gün, Tripoli'ye gökyüzünden kağıtlar yağar. İnsanlar, uçağın ilk kez psikolojik amaçla kullanılışının tanığı olduklarından habersiz, kendilerine doğru süzülerek gelen kağıt parçalarına bakarlar. Bir İtalyan pilot tarafından atılan bildirilerde şunlar yazılıdır: "Tripolili Arapların dikkatine: Bizimle birlikte olmak için daha ne bekliyorsunuz? Camilerinizde dua etmek istemiyor musunuz? Ailenizle birlikte barış içinde yaşamak istemiyor musunuz? Bizim de kutsal kitabımız var. Biz, aynı zamanda dürüst ve din-

dar insanlarız. İtalya sizin babanızdır. Çünkü, ülkemiz, sizin anneniz olan Tripoli'yle evlenmiştir."

Uçaktan ilk kez bildiri atılması Tripoli savaşında gerçekleşir. Bu savaşta İtalyanlar, 28 uçak, 4 balon ile tarihe ilk savaş uçağını kullananlar olarak geçer. Havacılıkta ilklerin savaşıdır Tripoli... İlk gece uçuşu 11 Haziran 1911'de Marenki adlı pioit ile bu savaşta yapılır. Havadan ilk top atışı da, yine bu savaşın tutanağına yazılır. 1912 yılının 31 Ocak gününe gelindiğinde Carlo Muntu havada yaralanan ilk pilot ünvanını ele geçirir. Bir pilotun ölümüne de, ilk kez Tripoli savaşında tanık olunur: 25 Ağustos'da, Manzini'nin uçağı isabet alarak denize çakılır. 10 Eylül 1912'de ise tüm dünya uçağıyla birlikte canlı olarak ele geçirilen ilk pilotun adını öğrenir: Moinzo... Şu işe bakın ki, Moinzo aynı zamanda ilk kez yara alan uçağın da pilotudur!..

İtalyanların hava saldırılarına karşı koymak için aşağıdan ateş edenler de, doğal olarak bir savaşta uçaksavarı ilk kez kullanmış olma ünvanını hak kazanırlar. Kimler midir onlar? Yanıtı uzaklarda aramayın: Türkler!..

Dr. John Wilkins, 1628'de yayımladığı "Yeni Bir Dünyanın Keşfi Ay" adlı kitabında "eğer bana dünyanın manyetik gücünden daha yükseklere çıkabilmek için ne gibi araçlara ihtiyaç olunduğu sorulursa yanıtım şu olurdu" diyerek üç yöntem sıralar. Son önerisi şudur: "Bu iki yöntem işe yaramazsa o zaman, büyük bir kesinlikle şunu iddia ederim ki, içinde bir insanın oturacağı ve belli hareketler yaparak havada yükselebilecek bir araç yapılabilir... Ve belki de, bu araç o kadar büyük olabilir ki, birkaç insan ve hatta bu insanların yanındaki eşyalarını da taşıyabilecek durumda olabilir."

Uçağı yazılı olarak tarif eden Wilkins'in "işe yaramazsa" dediği iki yöntemden biri Marco Polo'nun Madagaskar'da gördüğünü söylediği, kanatlarının uzunluğu 12 feet olan Ruck kuşunun eğitilip, hava taşımacılığında kullanılabileceğidir. İlk yöntem ise ta-

nıdık birini çıkarır karşımıza: "Busheqius'un anlattığı, İstanbul'da uçan Türk gibi vücudumuza kanat takıp uçmak o kadar da olanaksız değildir."

Hezarfen Ahmet Çelebi'nin uçuşu Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yazılıdır yalnızca... Ama, Busheqius tarafından da, anlatıldığını öğreniyoruz. Hezarfen'in uçuşu İstanbul'da yapılan ilk motorsuz denemedir. İlk motorlu uçuş, Baron da Catters tarafından, 500 kg ağırlığındaki "Voisin" tipi uçakla, Hürriyet-i Ebediye tepesinden Bulgar Hastanesi'nin önüne yapılır. Takvim yaprakları 1909 yılının 2 Aralık gününü göstermektedir.

Hezarfen Ahmet Çelebi'yi herkes tanır ama Hezarpâre Ahmet Paşa o kadar ünlü değildir. Kösem Sultan'ın kafes arkasından hazırladığı ayaklanma 8 Ağustos 1648'de, oğlu Sultan İbrahim'in sonu olurken, Sadrazam Ahmet Paşa da saklandığı yerde yakalanır. Cellatbaşı Kara Ali'nin kendi elleriyle öldürdüğü Ahmet Paşa'nın cesedi çırılçıplak olarak At Meydanı'ndaki çınarların altına atılır. Bir yeniçeri, "cehil gizleti içindeki ayak takımına, mafsal ağrılarına yağı iyi gelir" diyerek paşanın ölüsünü bıçakla doğrayıp satar. Bu olayın ardından Sadrazam Ahmet Paşa halk arasında "Hezarpâre Ahmet Paşa" diye anılır.

Hezarpâre "bin parça" demektir!..

Limon Kabuğu

Kitabın sayfalarında yüz insanın resmi vardı. Hepsinin de ortak yanları "ünlü" ve "Türk" olmalarıydı. Onunla ilk kez, kitabın sayfalarında tanıştım. Saltanat koltuğuna oturan ya da göğsü madalyalı adamlar arasında, kanat takmış uçuyordu. Kararımı vermiştim o an. Yüz birinci ünlü olacaksam, uçmam gerekiyordu. Savaşmak bana göre değildi.

İstanbul'a mal almaya giden babamın, dönüşünde, yakacak olur diye eve getirdiği sandıkların tahtalarıyla bir uçak yapmaya koyuldum, limana bakan terasımızda. İnanıyordum uçacağıma. Öyle ki, saatler sürecek olan uçuşumda, midemin açlığını bastırmak için annemin yaptığı reçelleri sürdüğüm ekmekleri de alacaktım yanıma. Ama, ağabeyim ve kuzenim birlikte oturunca kırıldı uçağım. Kanatları onarmak gelmedi içimden. Hem, o Kuzey kentinde, kendimi gökyüzünün maviliklerine bırakacağım, İstanbul'daki gibi bir kule de yoktu.

İstanbul'da oturduğumuz evlerden biri Yeşilköy'deydi. Her gece uçakların seslerini bir ninni gibi dinleyerek uykuya dalıyordum.

Komşu apartmanda oturan ünlü bir futbolcunun akşam eve dönüşünü sabırsızlıkla bekliyorduk. Arka bahçede maç yaparken bizi izlemesi hepimizin gayretini arttırıyordu. Bir gün, kaleye geçmemizi istedi sırayla. Attığı penaltıların hepsi de gol oluyordu. Benden önce oğlu geçecekti kaleye. Onu kayıracağını, topu kucağına atacağını sanıyordum ama yanıldığımı çok geçmeden anladım. Sıra bana gelmişti. Kalenin bir köşesine doğru uçtuğumda, avuçlarımda bir sızı duydum. Top, ısırgan otu gibi yakmıştı ellerimi. Ben, avuçlarımı ovuştururken, Lefter'in sesi duyuldu: "Tamam bundan böyle takımın kalecisi o olacak."

Uçuyordum yeniden. Ama, Hezarfen Ahmet Çelebi gibi değil, kaleci antremanlarında. Futbol sahaları toprak olduğundan ve kaleci malzemeleri zor bulunduğundan Mahmutpaşa'da babamın konfeksiyon atölyesinden aldığım kumaş parçalarıyla dirseklikler, dizlikler yapıyordum kendime. Bir yandan da şiirler yazıyordum. Kendisiyle yapılan bir söyleşide, 80'li yıllarda şiirin tıkanmadığını söyleyen, örnek olarak da adımı veren Cemal Süreya "ilk şiirlerinden biriyle uçtu çocuk" diyerek, içimdeki uçma özlemini nasıl da bilmişti? İlk şiir kitabım Makiler'in kapağı hazırlanırken, Hasköy Spor'un kalecisi olduğumdan dizkapaklarım sürekli kanıyordu!..

Edebiyatçı arkadaşlarıyla, Altunizade'de bulunan bir futbol sahasına maç yapmak için giden Cemal Süreya, bir ara, kaleye geçen Memet Fuat'a, atacağı üç penaltının da gol olacağını söyler. Bir arkadaşının kitabının yayınlanması üzerine bahis tutuşurlar. Üç penaltısının da golle sonuçlandığını anlatır Cemal Süreya. "Ama" der, "Memet Fuat arkadaşımın şiir kitabını yayınlamadı". O kitabın adı şudur: Hasretinden Prangalar Eskittim!..

İki arkadaş, uzun bir yol katederek vardıkları Kolombiya'nın Leticia kentinde, on dört günde bir kalkan uçağı beklerken, bir futbol takımının antrenörlüğünü üstlenirler. Ama, oyuncuların kötü olmaları, forma giyip sahaya çıkmalarını zorunlu kılar. Genç adam, bir mektubunda şunları yazar annesine: "Biraz Pedeme-

ra'ya benzeyen Alberto milimetre sekmeyen paslarıyla Pedemerita lakabını almıştı, ben ise bir penaltı kurtararak Leticia'nın tarihine geçmiştim." Genç adam, mektubun sonuna adını yazar: "Ernesto Guevara"

Penaltı kurtarmakla ünlü kalecilerden biri de, Brezilyalı Walter'dir. 1938 yılında yapılan Dünya Kupası'nın yarı final maçında İtalya bir penaltı kazanır. Tribünler Walter'in penaltıyı kurtaracağından emindir. Meazza, hakemin düdüğüyle birlikte topa doğru koşarken şortunun lastiği kopar ve aşağı düşer. Gülme krizine yakalanan Walter, İtalyan oyuncunun bir eliyle şortunu tutarak yaptığı vuruşa engel olamaz. Bu gölle final oynama hakkı kazanan İtalya, Macaristan'ı 4-2 yenerek kupayı evine götürür.

1994 yılında, Amerika'da oynanacak dünya kupası seçmelerine katılan Brezilyalı oyunculara moral vermek amacıyla takımın kaldığı otele giden bir ziyaretçinin içeriye girilmesine izin verilmez. Yaşlı adamın, tokalaşmak için genç oyunculara uzatamadığı eli 1950 yılının dünya kupasının finalinde Uruguaylı Ghiggia'nın şutuna uzanır. Yerden kalktığında topu kornere attığından emindir ama kalenin içinde görür meşin yuvarlağı. Bu gol, ikiyüzbin seyircinin doldurduğu Brezilya'nın ünlü Maracana stadını sessizliğe boğar. 2-1'lik yenilgiyle kaçan şampiyonluğun faturası kaleciye çıkarılır. Barbosa ise isyan eder: "Brezilya'da en büyük suç için verilen ceza otuz yıldır. Ben ise tam kırk üç yıldır, işlememiş olduğum bir suçun cezasını çekiyorum."

İdam sehpasının hazırlanması için üç direk gerekir. Futbol kalesi de üç direkten oluşur. Maç sonrasında, yenilgiden sorumlu tutulup asılan adama da "kaleci" denir. Siyahlar giyerek sahaya çıkan Rus kaleci Yaşin'den, hücumu desteklemek için bir golcü gibi rakip takımın alanına giren ilk kaleci olan Arjantinli Carrizo'ya kadar, sırtında 1 numaralı formayı taşıyan nice oyuncu hakemin bitiş düdüğüyle infaz edilmiştir.

Heykel sanatı, Real Socuedad'ın kalecisinin sakatlanmasıyla bir

usta kazanır. 1943 yılında sakatlanan Chillida, eldivenlerini rafa kaldırır ve yüzyılın en büyük sanatçılarından biri olur. Yine bir başka İspanyol kaleci olan Hulio Iglesias da, futbolu bırakır ve söylediği romantik şarkılarla kadınları kendisine aşık eder.

1930 yılında, Cezayir Üniversitesi futbol takımının kalesinde tanıdık bir isim vardır. Futbol oynayarak insan ruhunun derinliklerine inmeyi öğrendiğini söyleyecek olan öğrencinin çocukluğu yoksulluk içinde geçer. Onu, kaleci olmaya iten de parasızlıktır zaten. Ayakkabıları daha az eskidiği için kaleciliği seçer. Her gece eve dönüşünde, ayakkabılarının altını kontrol eden, eğer eskimiş bulursa döven babaannesini unutamaz. Yaptığı uçuşların ardından şunları söyler Albert Camus: "Şunu öğrendim ki, top birine hiçbir zaman beklediği yönde gelmiyor. Bu bana hayatta çok yardımcı oldu, özellikle de büyük şehirlerde insanlar göründükleri gibi olmuyorlar."

Ben, Trabzon'un bir terasında kanatlar hazırlarken, ergenliğe adım atan bir çocuk da, evlerin sokak kapılarını kale yaparak arkadaşlarının çektiği şutlara doğru uçar. Derisinden dışarıya fırlayan kemikleri her yere düşüşünde acıtır canını. Ellerinde tuttuğu da top değil, limon kabuğudur. Öylesine güçlenir ki o çocuk, yüzyılın en büyük kalecilerinden biri olur. Ve, Trabzon'a kazandırdığı altı şampiyonluk kupasıyla da, unutulmayan kalecilerin arasında yer alır. O kaleci, Şenol Güneş'tir.

Al Capone ve Şiir

1893 yılında, kocasıyla birlikte İtalya'dan New York kentinin Brooklyn yöresindeki İtalyan Mahallesi'ne göç eden Teresa Capone, dördüncü çocuğuna Alfonso adını koyar!..

Alfonso, son derece uslu, kendi halinde, sessiz bir çocuktur. 1920 yılında röportaj yapmak için kapısını çalan gazeteciye Teresa Capone şunları söyler: Al mı benim oğlum mu?.. Ah, o kadar iyi bir çocuktur ki, anlatamam size..."

Annesinin "uslu" oğlu olan Al'in kim olduğunu anımsayamadıysanız, Cemal Süreya'nın dizelerine bir göz atalım:

Nasıl anımsamazsın Al Capone'u
Al Capone, yahu, Chicago'da belediye başkanı oldu
Hani bir kapının önüne bir şişe süt koydururdu
Temizletme aydınlatma resminden oldu onun da sonu

Mafya babalarının en ünlüsü olan Al Capone, bütün şöhretini

yüzyılın başında Amerika'da konan içki yasağına borçludur. Chicago kentinde kaçak içki üretimi ve dağıtımı yaparak güçlenen gangsterin düzen adamı olduğunu vurgulayan basınımızdaki ilk yazı *15.5.1931 yılında,* Yeni Gün gazetesinde *"Ben"* imzasıyla çıkmıştır.

İşte, bu yazıdan bir bölüm: "Haydutlar kralı elini kolunu sallaya sallaya dolaşıp duruyor ortalıkta. Mükemmel zırhlı otomobili, tepeden tırnağa müsellah tayfası var. Lafın kısası Al Capone kaçakçı, cani, katil, hırsız olmasına rağmen tevkif edilmiyor. Bilakis, senevi varidatından vergi veriyor, hürmet ve itibar görüyor... Amerika'nın en büyük şahsiyetlerinden ve kahramanlarından biri gibi teres."

Ülkemizde de, cani, katil, hırsız olan mafya babaları politikacılarla "al takke, ver külah" ilişkisi içindedirler. Birçok gangster kılıklı adam "devlet büyüğü" olarak itibar görüyor. Al Capone'nun adına şiirimizde ilk kez '50'li yıllarda Attilâ İlhan'ın *"Cinnet Çarşısı"* adlı "dize" gelmeyen şiirinde rastlarız: "sen, yalnızlık, insanın çocuğu ve celladı; bu cinnet çarşısının cigara külü, tuzlu fıstık ve kötü parfüm kokan rezil avuçlarında Al Capone gibi gezindikçe, daha çok devriyeler, daha çok yıldırım ekipleri, Ömer Haybo'yu gözlük diye siyah itlikler takınmış olarak, çılgınlığın eşiğinden toplayacaklar."

Al Capone, tutuklanınca gönderildiği Alcatraz Hapishanesi'nin kütüphanesinden 647 kitap okur. Kitapların konusu aynıdır; Napoléon Bonaparte!.. Ve, mafya babası sonunda şu açıklamayı yapar: "Napoléon iyi kalpli olduğu için, benim gibi yenik düştü. Austerlitz Savaşı'ndan sonra Rus Çarı'nı ezebilirdi. Yapmadı bunu, onunla dost olmayı yeğledi. Saçma ki saçma! İnsan hiçbir vakit kötek attığı, acıdığı, yani onurunu kırdığı kişinin dostu olamaz. Tek bir yasa vardır: Düşmanının gırtlağına sarıldınsa onu sıkacaksın."

Al Capone öldürülünce yerine kim geçti? Şiirimizde bu sorunun da, yanıtı vardır:

Al Capone'un tahtını devraldı Sam
En büyük dostları
Frank Sinatra, Sammy Davis, John F. Kennedy idi
Kuşlara ekmek kırıntıları atar gibi
Porche arabalar atardı güzel kadınlara

Özkan Mert'in şiirinde "Sam" diye anlattığı bir diğer ünlü mafya babası Meme Salvatore Giancana'dır. Bu şiiri ne zaman okusam, Turgut Özal'ın kızı Zeynep Özal'a atılan Jaguar marka otomobil geliyor aklıma!

Hüseyin Avni Cinozoğlu'nun "Al Capone kanyak içiyor mu hâlâ" dizesinde de, "yeleğindeki düğmeler kadar" adam öldüren mafya babası karşımıza çıkar. Yeni Gün gazetesinde "Ben" imzasıyla Al Capone'un arkasındaki gerçekleri ilk kez gözler önüne serenin kim olduğunu merak mı ediyorsunuz?..

Al'ın işte yanıtı: Nâzım Hikmet.

Al Kupon Savaşları...

Edebiyata çocuk yaşlarında yönelen İngiliz yazar Robert Louis Stevenson, 1883 yılında, otuzüç yaşındayken yazdığı "Define Adası" adlı romanıyla ünlenir. Roman öylesine başarılıdır ki, ilk sayfasına şöyle bir göz atmak için eline alan okur bir daha hiç bırakamaz:

Ben bu şiiri yazdım akşam üzeri,
Aklımda "Define Adası"nın ilk sözleri;

Şiirimizde Define Adası'nın ilk sözlerini unutamayan ve yazmış olduğu "Yazgıcı Şiir"de bunu açıklayan Cemal Süreya'dır. Merak ediyor musunuz Define Adası'nın ilk sözlerini? Birlikte okuyoruz: "Adım Jack Hawkins. Babam, annem, üçümüz Amiral Benbow Hanı'nı işletiyorduk. İşte, ilk bakışta inanılmaz izlenimi veren serüvenim bu handa başladı. Şimdi size anlatacaklarımı, baştan sona, tüm ayrıntılarıyla yaşadım ben. Bir öğle sonrasıydı. Sağ yanağında büyükçe bir kılıç yarası bulunan bir adam, kapının önünde belirdi. Benim büyük serüvenimde böylece başlamış oldu."

Annesini küçük yaşta kaybeden ve üvey annesinin elinden çok çeken Cemal Süreya'nın Define Adası'nın ilk sözlerini aklından çıkarmayışının nedeni, mutlu bir aile özleminden başka ne olabilir ki? Ne diyordu Stevenson: "Babam, annem, üçümüz..."

Ama, ben, Yazgıcı Şiir'de, Cemal Süreya'nın ünlü bir mafya babası ile ilgili bilgileri nereden bulduğunu daha çok merak ediyorum. Dizeleri anımsayalım:

Nasıl anımsamazsın kabadayı Al Capone'u,
Al Capone, yahu, Chicago'da Belediye Başkanı oldu;
Hani her kapının önüne bir şişe süt koydururdu.
Temizletme aydınlatma resminden oldu onun da sonu

Elime, Amerikan emperyalizminin kirli yüzünü yazan Vladimir Pozner'in "Amerika Birleşmemiş Devletleri" adlı kitabı geçince sorumun yanıtını buldum! Kitap, ülkemizde 1967 yılının Mart ayında yayınlanır. Gangsterlerin dünyasının anlatıldığı bölümde Al Capone'un, Chicago'nun kenar mahallelerinden biri olan Cicero'da hem belediye başkanı, hem de polis müdürü seçildiği yazılıdır. Cemal Süreya, bu kitabı okumuş olabilir mi? Bundan hiç şüpheniz olmasın. Çünkü, Pozner'in kitabını Türkçeye çeviren Cemal Süreya'dan başkası değildir!.. Al Capone, yalnızca her kapının önüne bir şişe süt koydurmakla kalmıyor, yoksul çocuklara da, oyuncak dağıtıyormuş bedava.

Al Capone, yardımcısı olduğu Mossy Enright'ın asılmasından sonra çetenin başına geçer ve işçi kaçakçılığıyla büyük servet kazanır. Alcatraz hapishanesine tıkılmasının nedeni yaptığı kanunsuz işler değil, devlete gelir vergisi ödememesidir. Mosey Enright, ilk gangster çetesinin kurucusudur. Bakın, mafyanın ortaya çıkışında kimlerin hüneri var: New York"lu gazete patronu William Randolhph Hearts, Chicago'da Examiner adlı bir gazete yayınlamaya karar verir. Fakat, Joseph Petterson'un Tribuna gazetesi kentte tüm köşebaşlarını ele geçirmiştir. Chicago'luların, evlerinden işyerlerine gittikleri yolların, sağ tarafındaki her köşe-

başında Tribune gazetesinin satıldığı birer kulübe konulmuştur. Examiner gazetesine ise yolun karşı tarafı kalır ki, bu da, Chicago'luların evlerine dönerken gazete almaları demektir. Hearts, satış kulübelerinin bölüşülmesini teklif ettiyse de, kabul edilmez. Bunun üzerine, Tribune gazetelerinin satıldığı kulübelerin hemen yanlarına yeni kulübeler yapılır. Gazete satma yarışında 13-14 yaşlarındaki çocuklar kullanılmaktadır. Bunlar arasında her gün kavga çıkması kaçınılmazdı!..

Examiner gazetesi, satıcılarını korumak üzere Mossy Egright ile anlaşır. Üç haftada bir traş olan Enright'in lakabı bu özelliğinden dolayı "Yosun" idi. Tribune gazetesi, bacak kadar çocuklarını bu kabadayının önüne atacak değildi ya!.. Onlar da, Moe Annenber adında birini sokaklara salar. Her gün, kentin birçok köşebaşında çıkan kavgalara yetişemeyen iki kabadayı yanlarına adam almaya başlar. Böylelikle, ilk gangster çetelerinin çekirdeği oluşur. Gangsterler, kavga dışındaki zamanlarını Tribune ve Examiner gazetelerinin dağıtım bürolarının zemin katlarında geçirmekteydiler.

Examiner, Chicago'da okunan bir gazete olmaya başlayınca Enright ve adamlarına kapı önü gözükür. Ne var ki, Yosun'un yanıtı çok sert olur: "Ben gazetenin memuruyum, hiçbir yere gitmem." Tam bu sırada Charley adında bir gazete dağıtıcısı öldürülür. Kimin, neden öldürdüğü anlaşılmadan ortalığı barut dumanları kaplar. O yıllarda, Chicago'da mutfak ocaklarında elektrik pahalı olduğu için gaz kullanılıyordu. Elektriğin ucuzlamasıyla Gaz Şirketi'nin karşısına Elektrik Kumpanyası dikilir. Gaz Şirketi, Tribune gazetesinin çetesiyle anlaşırken, Elektrik Kumpanyası da oyuna Enright'ı sürer. Bu arada, Chicago Belediye Başkanı Examiner gazetesiyle sıkı fıkıdır. Enright, adamlarını belediyenin temizlik işleri kadrosuna sokarak ücretlerinin bir kısmını belediye bütçesinden ödetir. Serbest piyasa ekonomisinin ortaya çıkardığı gangster çeteleri kapitalizmle birlikte büyür ve devletin içine doğru yayılır!..

Tribune ve Examiner gazetelerinin, 1921 yılında, Atlantic City'de yapılan Dempsey ve Carpentiler arasındaki boks maçı yüzünden öyle bir kapışmaları vardır ki, unutulur gibi değildir! Tribune gazetesi, maçın ilk otuz saniyesinde çekilecek bir fotoğrafın Chicago'nun 200 kilometre kadar uzağına uçakla getirilebileceğini, oradan da, bir tren ile baskıya yetiştirilebileceğini hesaplar. Examiner'in aklına ise daha çılgınca bir plan gelir! Boks maçının ilk saniyelerinde çekilecek fotoğraf çılgın bir pilotla Chicago'nun göbeğindeki parka getirilecektir. Belediye Başkanı, sigara izmariti bile atılmasına izin vermediği parka uçak inmesini zorunlu olarak kabul eder. Fakat, durumdan Tribune gazetesini de, haberdar eder. İki uçak Atlantic City'den havalandığında, Chicago'da da, kurşunlar havada uçmaya başlar!.. Her iki fotoğraf, çatışmaların, cesetlerin arasından geçerek yerlerine ulaştırılır. Chicago'lular birkaç saat sonra Tribune ve Examiner gazetelerini ellerine aldıklarında, boksörlerin leke gibi fotoğraflarına bakıp, hangisinin Dempsey ya da Carpeniler olduğunu ayırt etmeye uğraşırlar! İşte, günümüzde gazetelerin birbirleriyle giriştikleri "Al Kupon" savaşlarının başlangıcı böyle olmuştur.

Kumaşları Bayrak Yapan Terziler

Terziler, elbise dikmesi için müşterinin getirdiği kumaştan arta kalan parçayı geri vermeyip masanın altına atarlar. Şapka yapımcısına satılacak olan kumaş parçalarının terzi dilindeki adı "Bayrak"tır.

Her ülke bayrağının bir öyküsü vardır. Ama aralarında en ilgi çekici olan Meksika'nınkidir: Ülkenin özgürlüğü için savaşan bir grup gerilla, bir gün yemek yerlerken akıllarına bayrakları olmadığı gelir. Mola verdikleri bir yerde uzun zaman kalamadıklarından, bayraklarının nasıl olacağı konusunda çabuk karar vermek zorunda kalırlar. Birisinin gözü yedikleri karpuza takılır!.. Emek verdikleri topraklar için savaşıyorlardı. Toprak da onlara emeklerinin karşılığından karpuz veriyordu. Ayağa kalkar ve seslenir arkadaşlarına: "Karpuzun rengi bayrağımızın rengi olsun!".. Gerillalar karpuz kabuklarını geride bırakıp yeniden yürümeye başladıklarında sorunu çözmüşlerdi. Yeşil, beyaz ve kırmızıdan oluşan bayrakları renklerini karpuzdan alıyordu. Yeşil, karpuzun kabuğu.. Beyaz, kabuğun altındaki kısım.. Kırmızı, karpuzun içi!.. Meksika bayrağının öyküsünü öğrenmek tatlı bir gülümseme bırakıyor insanın yüzünde. Öyleyse, Vedat Özdemiroğlu'nun

"Pablo Neruda, biz orada" diye andığı ünlü Şilili şairi okumanın tam sırasıdır:

Neden güler ki karpuz ansızın
bağrına saplanınca bir bıçak?

Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağındaki ay ve yıldızın öyküsü ne olabilir? İlkokul sıralarındayken koridor duvarına asılan bir posteri anımsıyorum: Savaş alanında ölen askerlerden akan kanların oluşturduğu birikintiye gökyüzündeki ay ve yıldız yansıyordu. Posterin altında ise Mithat Cemal Kuntay'ın iki dizesi vardı:

Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır.
Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır

Bu ülkede, kaç insanın aklına bayraktaki kırmızı rengi görünce kan gelmektedir? Böyle bir ankete verilecek yanıtlardan büyük bir rakam ortaya çıkarsa Drakula'nın memleketi neresi diye sormaya hiç gerek yoktur?!.. Meksika bayrağı üstündeki kırmızı rengi karpuzdan alıyorsa, Türk bayrağı neden kirazdan almasın? Ama, o zaman, Güneydoğu'da akıtılan kanlar ile oy toplamaya çalışan partiler kandıracak insan bulamazlar. "Ya Sev, Ya Terket" pankartını asanları kulaklarına taktıkları kirazlar ile seçim meydanlarında düşünebiliyor musunuz?

Vatan için ölmeye gelince ... Bu konuda uzun uzadıya bir şeyler yazmaya gerek yok. Çünkü, Tevfik Fikret "Vatan İçin" adlı şiirinde dörtyüz sayfada anlatılabilecek konuyu dört dizede ustaca yansıtmıştır:

Vatan senden hayat umar
Sen yaşarsan o canlanır
Vatan için ölmekte var
Fakat borcun yaşamaktır.

Donanma Cemiyeti, Osmanlı bayrağı için bir şiir yarışması düzenler. Yarışma sonunda bayrağı en güzel anlatan şair ödüllendirilecektir. Ne yazık ki, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nın arka arkaya patlak vermesiyle yarışmaya katılan şiirler değerlendirilemez. Şiir gönderenlerden biri de, Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Abdülbaki Efendi'dir:

TURAN'da geziyordu gizlice
Al yanaklı bir Türk kızı bir gece,
Bakıyordu Hilâl bulut içinde
İmrenerek koştu... Kızın peşinden
Tuttu, öptü o kırmızı yanağı
İşte budur Ertuğrul'un bayrağı

Bayrağın doğuşunun bir aşk şiiriyle karşımıza çıkması, Osmanlı döneminde yaşayan Turancıların günümüz kafatasçılarından çok daha sevgi dolu olduklarını gösteriyor. Biz, bayraktaki kırmızıya kiraz demiştik. Abdülbaki Efendi daha güzelini öneriyor: Bir kızın yanağı!.. Sahi, öyküsünde öpücük olan kaç ülke bayrağı vardır ki?

Değiştirilmesi önerilen ülke bayrağı Amerika Birleşik Devletleri'ninkidir. Değişimi öneren de ünlü romancı Mark Twain'den başkası değildir. Yazar şunları söyler: "Bayraktaki beyaz çizgileri siyaha boyayalım. Yıldızların yerine de kurukafayla çapraz kemik amblemi koyalım."

Birçok bürokrat ve politikacının odasını süsleyen onaltı bayrak vardır. Bunlar, tarih boyunca kurulan Türk devletlerinin bayraklarıdır. Sıralamada yeralan her bayrak bir öncekini yıkmış ve yerine geçmiştir. Kendinden önceki devletin bayrağını devam ettiren yalnızca Türkiye Cumhuriyeti'dir!.. Milliyetçi, tutucu insanların odasındaki her biri ayrı renkte ve ayrı biçimde olan bayraklar değişimin, evrimin kaçınılmaz olduğunun göstergesinden başka bir şey değildir. Bu onaltı, bayraktan da, altın kurt başının olduğu

Göktürk, yay ve okun yer aldığı Selçuklu ve ay-yıldızlı Osmanlı bayrakları doğrudur. Geriye kalan onüç bayrağın renkleri ve üstlerindeki simgeler tartışmaya açıktır. Onüç bayrağın doğruluğunu kanıtlayan belge yoktur.

Pakistanlı şair Daud Kamal da "Bir Sokağı Tekrar Görmek" şiirinde değişimi anlatır:

Büyük değişim olmuş belli,
Son otuz yıl zarfında.
Daha uzun süre kalıyor turistler,
Daha çok para harcıyorlar.
Sinema afişleri kışkırtıcı mı kışkırtıcı
Coca-Cola almış buzlu şerbetin yerini.

1996 Avrupa Futbol Şampiyonası'nın resmi sponsoru olan Coca Cola'nın yeni sloganı şöyle: "Kırmızı-Beyaz Kupaya Tat Katacak".. Bir de şu var: "Kupada herkesin favorisi Kırmızı-Beyaz".. Coca-Cola'nın rengi de, kupaya katılacak olan Türkiye'nin bayrağı gibi kırmızı-beyazdır! "Aklımda kupa, elimde Coca-Cola" diyerek bayrağın üstüne bukalemun gibi tüneyenlere karşı "Milliyetçi-Muhafazakar" akıllılardan hiçbir tepki gelmemiştir. "Bayrak inmez Ezan susmaz" diye bağıranların bayrağın bu şekilde kullanılışına kayıtsız kalmalarının bir tek nedeni vardır. Onların bayrağı, rengini Coca-Cola'dan almaktadır.

Terzilerin masa altına attıkları ve şapka yapıcılarına sattıkları "Bayrak", kumaş parçasıdır. Coca-Cola'nın daha çok satış yapmak için kullandığı "Kırmızı-Beyaz" ise Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağıdır!

Unutulmamalı ki, bu ülke Coca-Cola şişesinin kapağından "Bedava" olarak çıkmadı!..

Vexillology

Yapılan çalışmalar bayrağın ilk kez Çin'de kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. Bu bayrakların amacı ordunun değişik bölümlerini birbirinden ayırmaktır. Avrupa'da ise bayrak ilk kez Romalı süvari birlikleri tarafından kullanılır. Kare şeklinde bayrakları olan birliklere "Vexillum" adı verilir. Bayrakları inceleyen bilim dalı Vexillology de adını buradan almaktadır.

Bayrak sözcüğü, Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra terk etmedikleri sözcüklerden biridir. Kökeni "batrak"tır. Batrak, savaşçının tanınması için mızrağının ucuna bağladığı bez parçası anlamına gelir. Topkapı Sarayı, deniz ve askeri müzelerinde bulunan nice bayrağın ne anlama geldiği günümüzde bile bilinmemektedir. Kırmızı, yeşil, beyaz ve siyah renklerin egemenlikte olduğu bayraklarda en çok rastlanılan motif hilaldir. Hilal, İslamiyet öncesinde de, Türklerin sembolüdür. Büyücünün çadırının tepesinde hilal bulunurdu.

Osmanlı tarihinde ilk bayrak reformunu III. Selim yapar. Hilalin

yanına yıldız ilk kez, III. Selim tarafından konulur. Sekiz köşeli olan yıldız Abdülmecit dönemine kadar sürdürür saltanatını. Abdülmecit ise eline makası alır ve yıldızın üç köşesini keser. Ay-yıldızlı bayrağın gerçek öyküsü işte budur. Cumhuriyet döneminde kabul edilen bayrak yasasında ay ve yıldızın kumaş üzerindeki geometrik konumu belirlenir. Bu yasada, kırmızı ve beyazın ne anlama geldikleri açıklanmamıştır.

Halk arasında yaygın olan ve özellikle de, savaş çığırtkanlığı yapan politikacılar tarafından desteklenen düşünce, kırmızının şehitlerin kanı olduğu yönündedir. Beyazın ne anlama geldiği hakkında ise hiçbir görüş yoktur. Kanın üzerinde ay ve yıldızın yansımasını beyaz olarak düşünmek, doğaya yabancı olmak demektir. Çünkü, ay ve yıldız gece görülür. Karanlıkta ayın, hem de hilal şekliyle kanın üstüne yansıyacak kadar ışık yaydığını söyleyemeyiz. Doğanın renkleriyle oluşan bayraklar pek çoktur. Örneğin, İzlanda'nın bayrağındaki kırmızı volkanlardan çıkan lavı, beyaz, kar ve buzu, mavi ise Atlas Okyanusu'nu simgeler. Kaldı ki, ay ve yıldız ile Anadolu'nun coğrafi özellikleri anlatılmak istenilmez.

Kırmızı ve beyaz renkli olup, kanı simgelediğine inanılan ülke bayraklarını inceleyecek olursak, Avusturya'yı ele alabiliriz. Beyaz bir palto giyen dük, savaşta yaralanır. Beyaz kuşağı dışında her tarafı kan içinde kalır. Bu yüzden, Avusturya bayrağı iki kırmızı şerit arasındaki beyaz şeritten oluşur.

Letonya'nın bayrağı da, kırmızı ve beyazdır. Bu renkler, Letonya'nın tarihindeki bir liderin kanlı kefenini simgeler. Ama, buradaki kan rengi, Avusturya ve Türk bayraklarındaki gibi taze değildir! Bir ölüden akan kan pıhtılaşacağından renk olarak kırmızının koyu tonlarına yönelir. Letonya'nın bayrağı bu gerçeğe uymaktadır.

Polonya bayrağındaki kırmızı Sosyalizmi, beyaz ise Barış arzusunu dile getirir. Malta bayrağında karşımıza çıkan kırmızı, be-

yaz ise tarihteki ünlü Malta şövalyelerinin simgesidir. Endonezya bayrağındaki renkler ise daha da anlamlıdır. Kırmızı bedeni, beyaz ruhu temsil eder Endonezya bayrağında. İkisinin biraraya gelişiyle de insan oluşur.

Kırmızı ve beyaz, ülke bayraklarında en çok kullanılan iki renktir. Kırmızı her zaman kan anlamına gelmez. Kolombiya bayrağında cesareti, Cezayir'de özgürlüğü, Zambia'da bağımsızlık kavgasını, Litvanya'da ülke sevgisini, Portekiz'de devrimi, Macaristan'da gücü, Nepal'de ise ulusal bir çiçeği simgeler kırmızı.

Kanada bayrağındaki beyaz, İzlanda bayrağında olduğu gibi kar ve buzu anlatır. Beyaz, Dominik bayrağında saf su, Trinidad'da deniz, Surinam'da adalet ve özgürlük, Cezayir'de saflık, Somali'de halk, Togo'da umut, Macaristan'da Tanrıya olan inanç, Pakistan'da müslüman olmayan ve azınlık gruplar, Irak'da eli açıklık, Panama, Lübnan ve Hindistan bayraklarında ise barış anlamına gelir.

Kırmızının gözdağı vermek amacıyla kullanıldığı bayrak Kuveyt'indir. Kuveyt bayrağında kırmızının anlamı kandır. Ama, kendi savaşçılarının değil, ülkeyi işgale gelen düşmanın kanı!..

Avusturalya yakınındaki küçük bir adada yaşayan Tongalılar, bayraklarındaki kırmızının İsa'nın kanı olduğuna inanırlar. Şili bayrağındaki kan da, özgürlük uğruna canını verenleri temsil eder. Beyaz ise And dağlarının karıdır. Japonya bayrağındaki kırmızı güneşi simgelerken, beyaz, dürüstlük ve saflığı anlatır.

Dünyanın uydusu, hilal ve dolunay biçimiyle bir çok bayrakta yer edinir kendisine. Singapur bayrağındaki hilal "Yeni Ulus"u temsil eder. Cezayir bayrağında ise hilalin uçları iyi şans ve mutluluk anlamına gelir. Hilal, İslam dinini de sembolize ederken, Laos bayrağındaki dolunay komünizm altındaki birliği dile getirir.

Bayrağımızdaki beyaz, dürüstlük anlamına gelebilir mi? Metrelerce kumaş kesip, dünyanın en büyük bayrağını hazırlamayı

düşünüyoruz da, bu soru aklımıza neden gelmiyor? Bayrağı dillerine dolayanlar, onun arkasına sığınarak sömürgeci politikanın maşalığını üstlenirler, en büyük bayrağın Türkiye'de hazırlanışına sevinirler. Çünkü onlar, pisliklerini her zaman bayrağın altına süpürmüşlerdir!..

Bayrağa Sahip Çıkmak!..

Sıcak bir yaz günü, otomobil ile yoğun bir trafikte Boğaz köprüsüne doğru dura kalka ilerlerken, yolun sağına park etmiş ve motor kapağı kalkmış bir otomobil gördüm. İstanbul'da, her yaz mevsiminde görülebilecek sıradan bir "hararet" olayı diyecektim ki, hayrete düştüm! Adam, reflektör yerine ortasından kesilmiş bir karpuz koymuştu otomobilin bir kaç metre gerisine. Büyük olasılıkla reflektörü yoktu ve evine getirmekte olduğu karpuzu aynı amaçla kullanmaktaydı. Yanından geçerken, trafik polisine söylediği şu sözü duydum: "İdare et abi. O da kırmızı bu da, kırmızı!.."

Gazeteci Musa Ağacık "Türk bayrağı neden kırmızı?" düşüncemizden yola çıkarak, Artı Haber dergisinin ilk sayısında işadamlarını sorgular. Tüsiad Başkanı Muharrem Kayhan soruya şu yanıtı verir: "Şühedanın kanının rengi." İTO Başkanı Mehmet Yıldırım da aynı görüştedir: "Bu ülkeyi kazanırken çok kan döktük. Onun rengini aldığı için bayrağımızın rengi kırmızı." İşadamları da, söylemlerinde hararetli bir şekilde bayrağı kullanan, o ulusal

değeri çıkarlarına alet etmek isteyen politikacılarla düşünce farklılığına düşmezler. Milliyetçi partileri destekleyenler de, zaten onlar değil midir?..

90'lı yıllarda bayrağın olur olmaz yerlerde kullanılışına tanık olduk. Bu durum elbette çek-senet mafyasını, eroin ticareti yapan çeteleri ve hazineyi soyan devlet yetkililerini çok memnun etmiştir. Çünkü, söylemlerinin tuttuğunun, kirli işlerini ardında yürüttükleri paravanın oluştuğunun göstergesiydi, otomobil camından bir anahtarlığa kadar kullanılan her bayrak!

Meşrutiyetin ilanından sonra da, meyhanelere varıncaya kadar dükkan camlarına, olur olmaz her yere yağlı boya ile ay yıldızlı bayrak yapılır. Ama, bu uygulama bir süre sonra yasaklanır. Yasağın gerekçesi, bayrağın küçük düşürüldüğüdür. Arif Nihat Asya'nın da, ders kitaplarından eksik olmayan şiirindeki "seni selamlamadan geçen kuşun / yuvasını bozacağım" dizeleri yalnızca bayrağı değil, onun uğruna canını veren insanları da küçük düşürmektedir. Özgürlük ve Bağımsızlık uğruna ölen Anadolu insanının türkülerine bakın. Bir tanesinde olsun, kuş yuvasını bozmaktan söz edildiğini duyamazsınız. O türküler ki, cephede emperyalizme, sömürüye karşı direnen nice insanın ölmeden önce dudağındaydılar.

Günümüzde, bayrağın renkleri düşünce özgürlüğüne, insan haklarına karşı olan, işkenceden, baskıdan yana zorbalar tarafından kullanılırken, yüzyılın başında durum tam tersineydi. Edebiyat-ı Cedide topluluğunun şairleri, yazarları düşüncelerini içeren kitaplar yayınlamaya karar verirler. Hüseyin Cahit Yalçın'ın önerisiyle gazeteleri ve dergileri yasaklayan II. Abdülhamit'in despotluğuna karşı kitaplar bayrağın renklerinde çıkarılır. Kırmızı kapaklarda kitap ve yazar adları beyaz olarak yazılır. Kenarlara da beyaz şeritler konur. Ama, kitapların ilk sayfalarında önsöze yer verilmez. Bunun nedeni, böyle bir önsöz konulursa geleneğe uygun olarak, II. Abdülhamit'e dua etmek zorunda kalınılacağıdır. Hüseyin Cahit Yalçın "Edebi Hatıralar" adlı yapıtın-

da şunları yazar: "Sansürün zulmüyle dilsiz hale gelen kitaplarımız hiç olmazsa uzaktan görünüşleriyle zihinde vatan mefhumunu canlandıracaklardı."

İlk olarak Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Hayatı-Muhayyel"i basılır. Yazar, bu kitaptan aldığı parayı Tevfik Fikret'e ödünç verir. Böylelikle de, 1900 yılının 5 Şubat günü, Fikret'in, içinde 153 şiir bulunan ünlü eseri "Rübâb-ı Şikeste" yayınlanır.

Bayraktaki ay-yıldız, 1930'lu yıllarda Ermenistan Cumhuriyeti'nin Ağrı Dağı'nı bayrak yapmak istemesiyle doğan tartışmalara da konu olur. Ağrı Dağı'nın Ermenistan sınırları içinde olmadığı gerekçesiyle Kürtlerin başını çektiği bir halk hareketiyle bu girişim önlenmeye çalışılır. İşte o an, Rusya Dış İşleri Bakanı şunları söyler: "Türkler bayraklarındaki ayın kendi ülke sınırları içinde olduğunu mu söylemek istiyorlar!?"

Aya ya da, uzayın herhangi bir köşesine gönderilecek araca konulmak üzere ayrılan bayrağın, Cumhurbaşkanı tarafından üç defa öpülüp, alına değdirilmek suretiyle Amerikalı yetkililere teslim edilişine tanık olduk. Bayrağımızın tarihini ders kitaplarında bilimsel olarak anlatmadıkça böylesi görüntüleri daha çok izleyeceğiz.

Düşünceyi yasaklayan ve ülkemizi ortaçağ karanlığına sürükleyenlerin kan sevdasına bir an önce dur demeliyiz. Yoksa, kanımızı emen emperyalistler, Ay-yıldızlı bayrağı uzaya çıkarıp indirecek teknolojiye sahip olurken, biz hep arkalarından bakakalacağız. Ve çerçeve içinde, uzayda araştırma yapan bilim adamlarımızın fotoğrafları yerine, altına "falanca tarihte filanca gezegene gitmiştir" diye yazıp bayraklarımızı sergilemeye devam edeceğiz.

Olimpiyat Ateşi Sönmesin!..

Nâzım Hikmet'in, Kore savaşına karşı olarak yazdığı "Asker Kaçağı" adlı şiirinde, bayrak ile karşılaşırız:

Bu yarayı sardın bacım,
Ya yüreğimin yarası?
Ayyıldızı esir etti
Amerikan bandırası.

Bakanlar kurulu, 9 Eylül 1925 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir armaya sahip olması gerektiğine karar verir. 1926 yılının Nisan ayında dağıtılan "Milli Arma Müsabakası Şartnamesi"nde kullanılması şart olan semboller şöyle sıralanır: "Genç Cumhuriyetimizi temsil edecek sembollerin zarafet ve anlatacağı mana itibariyle kapsamlı bir tarzda olması sağlanılmak ve aynı zamanda amblemin hakiki timsallerini ihtiva etmek gerekeceği kanısıyla her türlü belgelenmemiş rivayetler bir tarafa bırakılıp genellikle tarih yazarlarının tam birlikte kabul etmiş oldukları sembollerin bazısından arma meydana getirilmesi düşünülerek, aydınlık

ve kültürü temsil eden ve Türk alametlerinden ay ve yıldız, kuvvet ve sebatı ve vatan savunmasını anlatan kalkan, memleketin çiftçiliğini sembolleştirmek üzere buğday başağı, amblemin kuvvet ve dayanıklılığını göstermek üzere bir meşe dalı, milli amaç olan istiklalimizi teyid etmek için İstiklal Madalyası'nın bir araya getirilmesi suretiyle..."

Şartnamede ay ve yıldızın "aydınlık ve kültürü" temsil ettiğini öğreniyoruz. Kan, ölüm gibi tanımlamalar yoktur ortalıkta!.. Saldırganlık değil, savunma vardır. Emeği simgeleyen buğday başağı ve Bağımsızlık uğruna direnenlere verilen İstiklal Madalyası'nın simge olarak ele alınması da, dikkat çekmektedir. Tartışmalar sonucunda, ressam Namık İsmail'in yapıtı üzerinde bazı düzeltmeler yapılmak koşuluyla birinci seçilse de, devletin sembolü olarak kullanılmasına karşı çıkılır. Arma üzerinde, İstiklal madalyası da kullanılmıştır, ay yıldız da... Buğday başağı da vardır, meşe dalı da... Ama, hesapta olmayan biri gezinmektedir: Bozkurt!..

Yarışma sonuçlanmadan önce Edebiyat Fakültesi, kurt sembolünün kullanılması gerektiğini belirtirken, Türkiyat Enstitüsü'nün elinde meşale tutan bir kurtu kendisine sembol olarak kabul ettiğini bildirir. Namık İsmail'in hazırladığı arma üzerindeki kurt ise dört ayak üzerinde ve ağzı açık bir şekilde görülür. Aydınlıkta görülmeyen, saldıran, karşı karşıya gelindiğinde çiftçinin savunmaya geçtiği bu hayvan yüzünden armanın kullanılmasından vazgeçilir.

Amerika Birleşik Devletleri, 1998 yılının Şubat ayında, uçak gemilerini bir kez daha Irak üstüne gönderir. Emperyalizmin kan akıtmasına karşı olanlar gösteriler düzenlerken, televizyon haberleri ve gazetelerde savaşın ne zaman çıkacağı konusunda tahminler yapılır. Gökyüzündeki ayışığının azalmasının beklenildiği söylenir. Bunun nedeni, modern teknolojinin ürünü olan "Hayalet" adlı savaş uçaklarının ayışığında görülmesi olarak açıklanır. Doğadaki ay, Irak'ın işgal edilmemesi, bağımsızlığının koru-

nulması için tüm ışıklarını yeryüzüne gönderirken, ayın bayrağında sembol olduğu Türkiye'deki egemen güçler, Özal dönemindeki saldırgan tavrı bir kez daha sergileyerek Musul ve Kerkük'ü alma hesaplarını gündeme getirirler.

Savaş lotolarının biri de, Amerika'nın saldırmak için kış olimpiyatlarının bitmesini beklediği yönünde olur. Böylelikle de, amblemdeki kurtun elinde tuttuğunun olimpiyat meşalesi olmadığı anlaşılır. Çünkü, milliyetçilik politikası yapanlar, içi tükürükleriyle dolu olan Amerikan borusunu bir kez daha öttürmek üzere ellerine alırlar. Meşale tutan kurtun, New York limanı girişindeki, eli meşaleli kadına özendiği bir kez daha gözler önüne serilir.

Sömürgeci Fray Bobadilla, 1524 yılında, Nikaragua Kızılderililerinin tüm kitaplarını bir meydan ateşinde yakar. Geyik derisinden yapılan kitapların kapaklarında kırmızı ve siyah renkleri vardı. Bu bilgilerin ışığında Eduardo Galeano şunları yazar: "Nikaragua'nın yalanlar dinleyerek geçirdiği yüzlerce yıldan sonra General Sandino, kırmızıyla siyahı ulusal bellekte yaşayan küllerin renkleri olduğundan habersiz, kendi bayrağı için seçecekti!.."

•

Ayçöreği ve Denizyıldızı

Nâzım Hikmet "Bahriye Mektebi"nin giriş sınavına hazırlanırken, babası, coğrafya dersine yardımcı olur düşüncesiyle büyük bir resimli harita alır. Samiye Yaltırım, ağabeyisinin elinden düşürmediği haritayı unutmaz: "Haritanın bir özelliği aklımdadır. Ülkelerin yerleri resimlerle gösterilmişti. Örneğin, İtalya bir çizme biçiminde çizilmiş, başka bir köşede Rusya bir ayı resmiyle ortaya konmuştu. Türkiye kocaman bir kırmızı bayraktı."

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Avusturya sefiri olarak İstanbul'a gelen O. G. Busbecy, gözlemlerine dayanarak yazdığı kitabında, halkın her türlü hayvana karşı beslediği acıma duygusuna geniş bir yer verir. Kuş tutmaya meraklı bir kuyumcunun yakalamış olduğu bir hayvanı kanatlarından evinin kapısına astığını gören "Türkler"in, adamı "yaka paça" hakimin huzuruna getirdiklerini Busbecy'den öğreniriz.

1554 - 62 yılları arasında İstanbul'da yaşayan Avusturya sefiri, halkın kuş sevgisini tanık olduğu olaylar ile anlatır: "Bizim mahallenin civarında bir yerde gür yapraklı dallarını çevreye yaymış büyük bir çınar ağacı var. Bazen, kuşçular, yanlarında bir

çok küçük kuş olduğu halde bu çınarın altına gelip oturuyorlar. Gelip geçenlerde onlara para vererek kuşları alıyor ve azat ediyorlar. Serbest kalan kuşlar çoğunlukla çınarın yaprakları arasına konarak kanatlarını çırpıyor, sevinçle cıvıldaşıyor, adeta tutsaklıktan kurtulmalarının heyecanını yaşıyorlar. Onları serbest bırakmış olan Türkler de bu manzarayı görerek aralarında şöyle konuşuyorlar: Bak, nasıl seviniyor, minnetlerini nasıl dile getiriyorlar."

Şimdi de, bir İstanbul kahvehanesinde soluklanan Fransız şair ve ressam Theophile Gautier'nin yanındaki boş tabureye oturalım ve söylediklerine kulak verelim: "Kırlangıçlar yuvalarını kubbe altına örmüşler, camekan her zaman açık olduğu için bir kanat çırpmasıyla girip çıkıyorlar. Müşterilerden, ortalığı kaplayan çubuk dumanlarından hiç korkmayan kırlangıçlar, sevinçli ötüşlerle uçuşup, kuyruklarını kimi zaman oturanların fesine ya da sarığına değdirerek yavrularına böcekler getirerek beslerler. Kafalarını yuvadan dışarı çıkaran yavrular, küçük siyah çivi başına benzeyen gözleriyle aşağıda gidip gelen müşterileri seyreder ve nargile seslerinin horultusu arasında uykuya dalarlar."

Görevli olarak ya da ziyaret amacıyla İstanbul'a gelen daha bir çok devlet adamı ve sanatçının gözlemlerinde halkın kuş sevgisiyle karşılaşırız. Sevgisizlik ise Arif Nihat Asya'nın "Bayrak" adlı şiirindeki şu dizelerdedir:

Sana benim gözümle bakmayanın
Mezarını kazacağım.
Seni selamlamadan uçan kuşun
Yuvasını bozacağım.

Türkçe ders kitaplarında yer alan bu şiirdeki yoruma katılmayan, bayrağa aynı gözle bakmayan bir öğrenci tehdit altındadır. Her şeyden önce karşısında bir şair değil, mezar kazıcısı vardır. Ama, mezarlık kültürümüzü bilmeyen, halkına o denli yabancı

bir kazıcı!. Öyle ki, susayan kuşlar için mezarlara konulan sunaklardan bile haberi yoktur. İstanbul'da sekiz yıl kalan Busbecy ne yazık ki, Arif Nihat Asya'dan daha çok tanımaktadır Anadolu insanını: "Cıvıltıları kırları dolduran küçücük kuşları öldürmek şöyle dursun, onları özgürlüklerinden yoksun edip kafeste beslemeye bile bir kısım Türkler asla razı olmazlar."

Şiirde korku tüneli gibi uzanan dizeler yukarda verdiğimiz örnek ile sınırlı değil. Bayraktaki beyaz rengi gelinlik, kırmızı rengi ise kan olarak yorumlayan şair, aydınlığa da, bayrağı yüceltmek adına karşı gelir:

Sabah olmasın, günler doğmasın ne çıkar:
Yurda ay-yıldızın ışığı yeter.

Bayraktaki ışık, ay ve yıldızın ışığı değildir. Çünkü kırmızı renk, emperyalizm karanlığında yakılan bağımsızlık ateşidir. Bayrak renginin toplum tarafından özgürlük ateşi olarak algılanmasından rahatsızlık duyanlar elbette olacaktır. Onlar ki, kirli işlerini yürütmek için karanlığa sığınan kan emici vampirler ve insanlık düşmanı yırtıcı yaratıklardır. Yani, onlar ki, ateşin geceyi aydınlatmasından korkanlardır.

Mehmet Akif Ersoy, özgürlük uğruna ölen insanların kanını sömürmek bir yana, savaşın çirkinliğini "Çanakkale Şehitleri" şiirindeki iki dizeyle ustaca yansıtır:

Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, Yârab, ne güneşler batıyor!

Çeteler halinde gezinen aç kurtlardan korunmak için yakılan ateşin gökyüzüne doğru uzanan dilleri arasından görülen ay ve yıldızdır bayrak!.. Ve ne gariptir ki, bağımsızlık savaşında, özgürlük uğruna canını veren nice Anadolu insanı son yolculuklarına kefensiz uğurlanırken, emperyalizme hizmet edenlerin tabutları bayrağa sarılarak gömülmektedir.

Arif Nihat Asya, şiirin sonunda şöyle seslenir bayrağa:

Yer yüzünden yer beğen:
Nereye dikilmek istersen,
Söyle, seni oraya dikeyim!

Beyaz adam, Kızılderililerin batıdaki topraklarını işgale açtığında, bayrağı ilk diken göçmenin o arazinin sahibi olacağını söyler. Bunun üzerine de akın akın gelen insanlar yer beğenmeye başlarlar. Hiç biri sömürgeciliğin elinde birer piyon olduğunu düşünmez. Tıpkı, Arif Nihat Asya'nın şiirini okuyan öğrencilerin, ay-yıldızlı bayrağın dikilmek için beğendiği yerde karşılarına dikilecek yerli halka ne yapacaklarını düşünemedikleri gibi!

Kızılderililer, kendilerini köle olarak çalıştıran Peru Amazon Şirketi'ne karşı direnirler. Şirket'in çıkarlarını koruyan silahlı kuvvetler, yakaladıkları yerlileri Peru bayrağına sararak bir meydana getirirler. Sonra, herkesin gözü önünde gaz yağına bulanmış bayrağı ateşe verirler. İşte o an, emeğin sömürülmesine karşı gelen insanların bedenleri birer kızıl bayrağa dönüşür.

Nâzım Hikmet'in, Moskova'daki evine konuk olan yazar Fahri Erdinç, gördüklerini "Kalkın Nâzım'a Gidelim" adlı kitabında aktarır bizlere: "Duvarda, en görünür yerde, spor takımlarının alıp verdiğine benzer bir üçgen bayrak, ay-yıldızlı bayrağımız."

Hemen ardından yuvarladığı şu sözü ekleyerek, biz de tebessüm ile koyalım son noktamızı: "Nâzım, hapislik maratonunda kazanmış olmalıydı bunu!.."

Bayrak Öyküleri

Birçok ülkenin bayrağında gökyüzü maviyle simgelenir. Kırmızıyı gökyüzünde göremediğimizden, ay ve yıldızı yerdeki kanın üstünde bir yansıma olarak düşünmemiz istenilir. Oysa, gökyüzünü kırmızıya boyayan bir doğa olayı vardır!..

Fırtınalı dönemlerde, yetmiş ve seksen derece enlemleri arasında gökyüzü kırmızı elbisesini giyer. Aurora adı verilen bu doğa olayı boyunca gökyüzünün rengi kırmızıya döner. Osmanlı, topraklarının genişlediği dönemlerde Aurora'yı gözlemlemiş ve "Fecr-i Şimali" adını vermiştir. Kandilli rasathanesinin arşivinde Aurora kayıtları bulunmaktadır.

Arjantin'in bayrağına bakarak, bu ülke insanlarının özgürlük için savaşa başladığı ilk günün hava raporunu öğrenebiliriz. Arjantinliler, o günkü havanın rengini açık mavi ve beyazla bayraklarına taşırlar.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bayrağını oluşturan yedi kırmızı ve altı beyaz şerit ülkeyi kuran onüç koloniyi temsil eder. Bayrağın sol köşesinde yer alan yıldızlar ise eyaletlerin sayısını bildi-

rir. Buraya en son yıldız 1969 yılında konulmuştur. Hawai, 1959'da birliğe katılmış olsa da, yıldızını bayrağa yapıştırmak için bir yıl bekler. Bayrağa yeni yıldızın, Amerika'nın kurtuluş günü olan 4 Temmuz'da eklenmesi bir gelenektir.

Amerika'nın bayrağında yer almak üzere hazırlanan ama oraya konulması engellenen bir yıldız vardır. Bu yıldız Küba bayrağındadır. Adayı, 1848'de İspanya'dan ayırıp Amerika'ya bağlamak isteyenler tarafından ortaya atılan yıldıza bir de ad verilir: "Yalnız yıldız"... Yıldızın yalnızlığının Amerika bayrağına dikilmesiyle sona ereceğine inananların bekleyişi boşa çıkar. Yıldız, yalnızlığın değil, emperyalizme karşı direnişin simgesi olur.

Mandacılığa çağrı yapan bayrak, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde dalgalanır. Bayraktaki sarı yıldız Fransa mandası altında birleşme umudunu yansıtır. Bayrakta Afrika'nın renkleri olan sarı, yeşil ve kırmızı şeritler Fransa'nın mavi, beyaz ve kırmızı renkleriyle iç içedir. Bütün renkler yatay şeritler halinde yer alırken, ortak renk olan kırmızı dikey durmaktadır. Fransa bayrağındaki kırmızı ve mavi aslında Paris kentinin renkleridir. Beyaz ise kralı simgeler. Beyazın bu iki renk arasında yer alması "Paris kralı koruyor" anlamına gelir.

Sömürgeci İspanyollara karşı gelen Francisco de Miranda, direnişini sarı, mavi ve kırmızı şeritlerden oluşan bir bayrak ile simgeler. Sarı ve kırmızı İspanya'nın renkleridir. Miranda, bu iki renk arasına "zorba İspanyollardan kendilerini ayıran okyanusu"nda rengini koyarak bayrağını oluşturur. Bu bayrak Kolombiya, Venezuella ve Ekvator'un direklerini süsler.

Bayraklar en az iki renkten oluşur. Ama, tek renkli bir bayrak vardır. 1977'de Kaddafi tarafından seçilen Libya bayrağında yalnızca yeşil renk boy gösterir. Arap ülkelerinin bayraklarında kırmızı, beyaz ve siyah vazgeçilmez üç renk olarak sıralanır. Afrika ülkelerinin üçlüsü ise yeşil, sarı ve kırmızıdır. Vatikan'ı saymazsak, bayrağı kare biçiminde olan tek ülke İsviçre'dir.

Almanya'nın renkleri olan siyah kırmızı ve sarı 1832'de, Napolyon savaşları sırasında askerlerin giydikleri üniformadan doğmuştur. Kırmızı ve siyah "Özgürlük ya da ölüm" anlamına gelir. Angola'nın bayrağında da, anarşizmin simgesi olan bu iki renk göze çarpar. Bayrağını Napolyon'un saldırılarına borçlu olan bir diğer ülke de, İtalya'dır. 1796'da İtalya'yı işgal eden Napolyon'un bayrağı yatay olarak sıralanan yeşil, beyaz ve kırmızı şeritlerden oluşur. 1814'de Napolyon devrilince İtalyanlar, bağımsızlıklarını simgelemek için bayrağı da değiştirirler. Böylelikle dikey şeritlerden oluşan İtalya bayrağı boy gösterir direklerde!..

Hollanda ise İspanya'ya karşı savaşan ve bağımsızlığın ardından ülkeyi yöneten ilk lider olan William of Orange'a borçludur bayrağını. Orange'ın renkleri mavi, beyaz ve portakal rengidir. Mavi ve beyaz bayrağa firesiz girer. Portakal rengi ise kırmızıya dönüşür. Ama, Hollandalılar bu rengi ülkelerinin simgesi olarak görürler. Ulusal futbol takımlarının turuncu forma giymeleri bu yüzdendir.

Beşi mavi ve dördü beyaz olmak üzere dokuz yatay çizgiden oluşan Yunanistan bayrağı, Bağımsızlık savaşı sırasında atılan bir slogandan alır biçimini. Dokuz heceden oluşan ve her bir hecesini bayrağa şerit olarak veren slogan "Ya özgürlük, ya ölüm" anlamına gelir. Ne gariptir ki, Türklerde, Yunanlılara karşı aynı slogan ile savaşırlar. Yunan bayrağındaki haç dini inancı, mavi deniz ve gökyüzünü, beyaz ise bağımsızlık savaşının saflığını anlatır.

Bayrağında insan resmi olan tek ülke Belize'dir. Bu ülkenin mavi olan bayrağının ortasında beyaz bir dairenin içinde biri beyaz, öbürü karatenli iki erkek yer almaktadır. Mavi, Halkın Birleşik Partisi'nin rengidir. Parti, iktidara 1950 yılında geldiği için daireyi elli yaprak çevirir. Belize, 1981'de özgürlüğüne kavuşunca muhalefet partisinin rengi olan kırmızı da, bayrağa eklenir. Ama, iki ince şerit halinde!..

Üstünde harf olan bayrak ise Ruanda'nındır. Kırmızı, sarı ve yeşil renklerden oluşan bayrağın ortasında ülkenin başharfi olan bir de siyah R harfi vardır. Brezilya, Suudi Arabistan, İran ve Irak'ın bayraklarında da yazılar yer alır. Brezilya bayrağında "Düzen ve İlerleme" yazarken, Suudi Arabistan'ınkinde kelime-i şehadet bulunur. İran bayrağında "Allahu Ekber" yazısı yirmi iki kez tekrar edilir. Bu aynı zamanda, Hicri takvime göre Humeyni'nin 1979'da sürgünden döndüğü tarihtir. Irak bayrağında yer alan üç yıldız arasına ise körfez savaşı sırasında Saddam tarafından "Allahu Ekber" yazısı konulur.

Ağaca Lübnan ve Ekvator Guenası'nın bayraklarında rastlarız. Lübnan bayrağında Sedir ağacı, Ekvator Guenası'nda ise ipek keten ağacı kök salar. Türkmenistan'ın bayrağında görülen beş halı deseninin yanısıra Mozambik bayrağında kitaba yer verilmesi de, özgün motifler arasındadır. Ne var ki, Mozambik bayrağındaki kitabın üstünde bir de otomatik tüfek yer alır. Silah savunmayı, kitap ülkede eğitime verilen önemi temsil eder. Geçmişle olan bağların koptuğunu simgeleyen kırık bir çatala yer vermesiyle de, Barbados, bayrağı ilginç olan ülkeler arasındadır.

1870'de Paris komününde kullanılan kızıl bayrak, 1905'de Rusya'da alanlara taşınır. 1917'de Rusya'nın, 1924'de ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bayrağı olur. Karşı devrimciler tarafından direğinden indirilmiş olsa da, sınır ve sınıf ayrımına karşı olan insanların sömürü karşısında eğilmeyen omurgalarına asılıdır.

Kitap Okuyan Şair Heykelleri

İngiltere'nin Yorkshire kentinde yaşayanlar, 1738 yılında, gösterişli bir heykellerinin olmasını düşünerek aralarında para toplarlar. Heykeli sipariş ettikleri sanatçının elinde, Polonyalıların paraları çıkışmadığı gerekçesiyle almadıkları bir heykel vardır. Bu heykelde Polonya kralı atının ayakları altında bir Osmanlı askerini çiğnerken görülmektedir. Heykeltraş, Yorkshirelıların parasını alarak atın üstündekini Kral II. Charles'a, yerde yatmakta olanı ise tarihlerindeki kötü adam Cromwell'e dönüştürür. Kentin meydanına dikilen heykeli görenler bir unutkanlığa tanık olurlar: Cromwell'in başında bir Osmanlı sarığı vardır!..

Sarayburnu'nda bir heykel dikilidir. Bu heykelde, ayakta duran ve her sabah güneşin doğuşunu seyreden adam Mustafa Kemal Atatürk'tür. Ama, heykele baktığımızda diğer örneklerinden oldukça farklı bir duruş ile karşı karşıya geliriz. Krippel tarafından yapılan bu eser ülkemizdeki ilk Atatürk heykelidir. Şair Ahmet Haşim'in konuyla ilgili yazısı ister istemez İstanbulluların da Yorkshirelılar gibi aldatıldıkları şüphesini uyandırır: "Yapıtın tar-

tışmaya konu olabilecek tek aksaklığı duruşudur. Krippel tunçta yoğunlaştıracağı olağandışı yaşamın anlam ve niteliğini bilmezmiş gibi yontuya, İsveç beden eğitimi yöntemini bulan Müller'e yakışır bir jimnastik duruşu vermiş bulunuyor. Yontucu eleştirilere yanıt olarak, gazetelere dolaylı yoldan verdiği çeşitli demeçlerde, Gazi hazretlerini 'devinim ve etkinlik içinde' gördüğü için yontuya bu duruşu vermeyi uygun bulduğunu söylüyor. Bu neden gerçekten çocukçadır."

Şair, 1942 yılında bir uçak bombardımanında ölen Krippel'in yanıtını hiç de inandırıcı bulmaz. Ahmet Haşim, heykeltraşın gövdeye verdiği keskin devinimle ilginin yüzde toplanmasına engel olduğu inancındadır. Sarayburnu'na gidilip, atletik yapılı heykele bu bilgilerin ışığı altında bakıldığında Haşim'e hak vermemek elde değildir.

Ahmet Haşim'in 1927 yılında bir büstünün yapıldığını ve "Galatasaray sergisi"nde yer aldığını da, aynı yılın Eylül ayında yayınlanan Resimli Ay Dergisi'nden öğreniyoruz. Büstü yapan ülkemizdeki ilk kadın heykeltraş olan Sabiha Ziya'dır. Eyüp Sultan Numune Mektebi'nde okula başlayan Sabiha Hanım, dört yıl okuduktan sonra ailesiyle birlikte Şam'a gider. Fransız Katolik Mektebi'nde de, bir yıl okuduktan sonra İstanbul'a döner ve Büyükada'da Köprülü Fuat Paşa Mektebini bitirir. Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kaydolan Sabiha Ziya'ya, bir derste antik bir büstü kopya ettiğini gören hocası Hasan Bey şunları söyler: "Sen, çocuğum, en temeli yapmadan çatıya çıkmışsın."

Hocasının sözleri "izzet-i nefisine" dokunan Sabiha Hanım, canlı modellerin ve atölyelerin bile olmadığı bir ortamda heykel sanatında kalmaya karar verir. İki yıl hastalanıp okuldan uzaklaşsa da, kendisini kabul ettirmeyi başarır. Ahmet Haşim'in büstü ülkemizde yapılan ilk şair heykeli midir? Bu sorunun yanıtını heykel sanatçıları versinler. Biz, sözkonusu büstün bir kadın heykeltraş tarafından yapılan ilk şair heykeli olduğunu söyleyebiliriz.

Bedri Rahmi Eyuboğlu, 1948 yılında yaptığı bir tabloya Kız Kulesi'ni oturtur. Kulenin yanından bir vapur geçmekteyken iki deniz kızı da öpüşmektedir. İlk bakışta öpüşen balık kuyruklu insanlar kız gibi görünse de, sonradan bir tanesinin erkek olabileceği konusunda beyinlerde şüphe uyanır. Bu tartışmalı öpüşme figürünün yanında ise kubbeli bir yapıya sarılmış bir durumda oturan, şişko ve çıplak bir adam görülür. Kim olduğunu tablonun adından öğreniriz: "Yahya Kemal ve İstanbul"

Boğaziçi'ni seyretmek için bir tepeye tırmanan Yahya Kemal yarı yolda tıkanır... Ve şair, ağır bedenini bir bakkalın önündeki sandalyeye bırakır. Dışarıya fırlayan bakkal sorar: "Bir şey mi alacaktınız beyefendi?"... Yahya Kemal istifini hiç bozmaz: "Evet, biraz nefes alacaktım."

Yahya Kemal'in Barbaros Bulvarı'nda bulunan heykeli de, yokuşun sonu olan Yıldız'da değil, ortalarda bir yerlerdedir. Şairin adını taşıyan parkın içinde bulunan heykel "Aziz İstanbul" yerine önündeki trafiğe bakmakta ve kara kara düşünmektedir!

İstanbul'da, Boğaz'dan geçen gemileri seyreden şair heykeli Orhan Veli'ninkidir. Şairin, Rumelihisarı'nda bulunan heykelinin başına "İstanbul Türküsü" adlı şiirine uysun diye bir de martı kondurulur. Kravatlı takım elbisesiyle daha çok Ankara'da, memuriyet yıllarındaki Orhan Veli'yi andıran heykelin sağ elinde bir kitap vardır. Ama şairin gözü elindeki kitabı okumak yerine Boğaz'dan geçen gemilere takılmaktadır. Garip akımı şairlerinden Melih Cevdet Anday'ın heykeli ise Beşiktaş'taki bir parkın kuytu bir köşesinde unutulmaya terk edilir.

Şüphesiz ki, 1875-1916 yılları arasında yaşamış olan İse Behzat imzasını taşıyan ve de, Resim ve Heykel Müzesi'nde sergilenen "Kitap okuyan Yahudi" adlı heykeldeki adamın şair olduğu hakkında bir yargıya varamayız. Ama, İstanbul'da, elinde kitap tutan ikinci bir şair heykelinin daha olduğunu söyleyebiliriz. Kalamış'ta bulunan Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın heykelinde, şairi ki-

tap okurken görürüz. Daha doğrusu şair, bakışlarını kitabın sayfalarından bir anlık denize kaçırır gibi durmaktadır.

Orhan Veli'nin elinde tuttuğu kitabın kapağı incelendiğinde, üstünde bir şey yazılı olmadığı anlaşılır. Fazıl Hüsnü Dağlarca, kendi şiirlerinden başkasını beğenmeyen biri olarak tanınır. Şairin heykelindeki kitabın kapağına bir göz atacak olursak şu yazıyı okuruz: "Dağlarca"...

İstanbul, heykel yüzünden bir şairin öldürüldüğü kenttir!..

Kanuni Sultan Süleyman'ın, Macaristan'ı işgal etmesinin ardından, Vezir İbrahim Paşa bir kral heykelini İstanbul'a getirir ve At Meydanı'na koyar. Çok geçmeden, bu olayı alaya alan bir şiir halk arasında yayılır. Putları yıkan Hz. İbrahim ile Vezir İbrahim Paşa'nın karşılaştırıldığı dizeler şöyledir:

Yeryüzüne iki İbrahim geldi,
Biri putları kırdı, öbürü dikti.

Şiirin sahibinin Figani olduğu söylenir. Hiçbir şeyden haberi olmayan şair yakalanır ve idam edilir. O tarihten itibaren de, Figani için dikilecek bir heykeli bekler durur İstanbul.

Hacı Şakir ve Mösyö Giyotin

"Vedat Bey'in Görkemli Hayatı" adlı edebi şahaseri okudunuz mu? Vedat Özdemiroğlu tarafından kaleme alınan ve başucumdan eksik olmayan kitaptan bir bölüm okuyoruz: "Vedat Bey'in dedesi, yakın arkadaşı olan Şakir Bey'e şöyle demiştir yıllar önce: Şakir, bırak bu avare hayatını da, sabun işine gir, hissediyorum başaracaksın. Bir ara hacca da gidersin."

Suya, sabuna dokunan yazılarından tanıdığımız Vedat Özdemiroğlu sabuna bir dokundu, pir dokundu! Çocukken, gözüme kaçtığında ağlatan sabunu her elime alışımda gülüyorum artık. Trabzon'un Semerciler semtinde bulunan hamamdaki kadınlar gününde etrafıyla fazla ilgilenen erkek çocukların gözlerine sansür olarak sürülürdü sabun. Meraklı çocukların yüzlerinden sabunlu sular eksik olmazdı. Fındık kabuğunun yakıldığı hamamın kapısında büyük bir kalabalık toplanırdı, soğuk kış günlerinde. Trabzon esnafı, dükkanlarını ısıtmak için ellerinde mangallar ile sıraya girerdi. Küreği "5 Kuruş"a satılan fındık kabuğunun soğumaması için de, hemencecik kül konulurdu üstüne. Kuyrukta

bekleyenlerden biri de, içerdeki yüzü sabunlu çocuklardan birinin babası olan terzi Tuncay Akın'dır. O çocuk, yıllar sonra, gerçekleri görmek isteyecek ve gözlerindeki sabunu okuduğu kitapların yardımıyla silecektir. Hamamın, Mustafa Suphi ve arkadaşlarını öldüren Yahya Kalfa'nın olduğunu da öğrenecektir.

Vedat Bey'in dedesinin, sözünü tutarak sabun işine atılan ve hacca da giden "Hacı Şakir" ile Galata semtinden arkadaş olduklarını düşünüyorum. Sen Piyer Kilisesi'nin önünden her geçişimde bu inancım daha da pekişir. Çünkü, tarihi kilisenin kapısında çapraz olarak duran iki anahtar göze çarpar. Büyük çivi başlarıyla resmedilen anahtarları Hacı Şakir sabunlarının üstünde de görürüz. Şakir Bey, önünden her gün geçtiği için bilinçaltına yerleşen bu görüntüyü bilerek ya da bilmeyerek sabun şirketine mal etmiştir!

Sen Piyer Kilisesi'nin altında bulanan Eski Banka Sokağı'nda, 1762 yılında, çuha ticareti yapmak üzere İstanbul'a gelen ve tanıştığı bir Rum kızıyla evlenen bir Fransız'ın oğlu dünyaya gelir. Annesinin sanata karşı son derece duyarlı olduğu çocuğun adını Salah Birsel'in "Meyhane" şiirinden öğreniyoruz:

Ozan Andre Chenier'yi
İkiye böldüğünden beri giyotin
Kurum satıyorsa meydanlarında Paris'in
Ozan kardeşi hadi hop
Sen de uzat boynunu
Eş dost akraba beklemesin

Eski düşüncelere göre yeni şiirler yazılması kuralını ortaya atan ve Parnasse Okulu'nun doğuşunda önemli bir yere sahip olan şair Andre Chenier, 1787'de babasıyla birlikte gittiği İngiltere'de Milton ve Shakespeare'in eserleriyle ilgilenir. Şiirleri ölümünden yıllar sonra yayınlanan şair Fransız İhtilali sırasında tutuklanarak Saint Lazar Cezaevi'ne konur. Kralın öldürülmesine karşı

gelen Andre Chenier, kendini devrim mahkemeleri önünde savunmaya yanaşmaz. Ziyaretine gelen arkadaşlarına verdiği kirli çamaşırların içindeki yapraklar, üstlerine dizeler yazıldığı anlaşılınca biraraya getirilirler. Böylelikle de, şairin dört duvar arasında yazdığı "İambes" adlı şiiri özgürlüğüne kavuşur:

Canlanır son ışık ve tatlı rüzgarlar gibi,
Gözümde güzel günler,
Dibinde darağacının üflerim neyimi,
Deyip neylersin kader.

Ah ölüm uykusuyla kapanacak gözlerim!
Gideceğim bir anda
Yazacağım son şiirlerimdir bunlar benim,
Dört duvar arasında.

Ölüm habercisi, o kara kur'a neferi,
Alçak askerler orda,
Adımla dolduracak karanlık dehlizleri,
Ah bense tek başıma.

Dolaşıyorum serseri, başımda yıldırımlar,
Yok bir dost beni bilir,
Ve dudaklarımda hep yarım kalmış mısralar
Bileklerimde zincir.

Bir gün olur, meleyen kuzu demez, bakarsın
Ölüm kapıyı çalar,
Para, pul, dost, bundan kimsenin, sen de anlarsın,
Olamaz talihi yar.

Düşünmeden kendimi, çürüyüp gideceğim,
Bu karanlık çukurda
Benim de kaderim bu! Orda bekleyeceğim,
Alışalım unutmaya.

İdam cezasına karşı oluşuyla unutulmazlar arasına giren Andre Chenier'in, 1794'de, giyotinin kurulduğu meydanda, başını iki elinin arasına alarak ölümünü izlemek için toplananlara söylediği son sözünü de, doğduğu evin önünden her geçişimde anımsarım: "Bunun içinde daha çok şey vardı!.."

Gülsüm'ün Komşusu!..

Yaşamın bir roman olduğuna inanan Anne Grasse, dünyanın sonunda bir kitaba dönüşeceğini söyler. Ne güzel bir dilek! Kitapseverlerin buna bir itirazı olacağını sanmıyorum. Cemal Süreya da aynı düşüncededir.

Şimdiye dek düşünmediyseniz
Bakmayın içinde ne var,
Küçük bir kitaptır yaşamak
Elinde tutmaya yarar.

Georgh Christoph Lichtenberg'e göre ise dünyada kitaplardan daha tuhaf bir mal yoktur. Başkaldırı uzmanı olarak tanınan yazar, kitapların kendilerini anlamayan insanlar tarafından basıldığını, ciltlendiğini, okunduğunu ve denetlendiğini ortaya atar. Üstelik, kendilerini anlamayan insanlar tarafından yazılırlar!

Kitap okumayan bir toplum olduğumuzu yurtdışına yaptığım yolculuklarda daha iyi anlıyorum. Paris'i görüp de, onca tarihi yapı-

nın, heykellerin nasıl korunduğunu düşünmeye gerek yok. Bu değerbilirliğin kökleri aşağıdaki metrodadır. Parisliler, metroya biner binmez, çantalarında ya da ceplerinde taşıdıkları kitapları açıp, başlıyorlar okumaya!..
İşte, belki de bu yüzden, Gülsüm Cengiz Akyüz'ün şu dizelerini çok severim:

Bizim sokakta her akşam
Geçerken köşedeki ağacın yanından
Panait İstrati'yi okuyan
Komşuyu arar gözlerim.

Saint Simon anılarında, Kont İstre adındaki bir adamın kütüphanesinde tam 52.500 kitap olduğunu yazar. 52.500 kitap!.. Hiç de fena değil. Ama, Necip Asım Yazıksız'ın deyişiyle bir "kitap delisi" olan Kont İstre okuma yazma bilmemektedir!

Bir kitap delisi de, Barselonalı Don Vensant'dır. Bu muhterem, 1842'de, tek örnek sanılan bir kitabın müzayedesinde arkadaşını öldürmüştür. Don Vensant, uğruna cinayet işlediği kitabın Paris'de bir örneğinin bulunduğunu öğrenince yıkılır! Kitap delisinin bir papaz, bir Alman öğrenci ve bir İspanyol şairi de öldürdüğü sonradan anlaşılır. Bunlar da bir şey mi!? Kitapçılık yapan Don Vensant, sattığı kitapları geri almak için dokuz müşterisinin de yaşam romanlarına son noktayı koymuş! Ataol Behramoğlu'nun şiirindeki kitapseverin de sonunu belki de bir kitap delisi hazırlamıştır:

Adamın kafası kocaman
Cebinde Sartre'dan bir roman
Sağına soluna bakmadan
Belki de cennete gidiyor

Kitap yakmanın tarihçesi yüzyıllar öncesine uzanır. M. Ö. 485-411 arasında yaşamış olan Yunanlı sofist Protagoras'un kitapla-

rı okuru Tanrı'nın birliğinden şüphe ettirdiği gerekçesiyle meydanda yakılır. Sezar'ın en iyi komutanlarından biri olan Labienus'un kitapları da yakılıp bulut diline çevrilir. Aristoteles'in kitapları da aynı akıbete uğrarlar.

Matbaayı Avrupa'dan aldık ama kitaplara resim çizmeyi Avrupalılar bizden öğrenmişlerdir. Nakkaşların süsledikleri kitapları görenlerin, kaşlarını hayranlıkla kaldırmaları, ellerinde değildi o yıllar.

Eski Roma ve Yunanistan'da işleri kitap okumak olan esirler vardı. Bu esirler, yemek zamanı sahiplerine yüksek sesle kitap okurlardı. Kütüphanelerde kitap okumak ise tutsaklığı göze almak demekti. El yazması kitaplar çok değerli oldukları için kitap okumak isteyenler demirparmaklıklı bir hücreye alınır ve kendilerine kitap burada teslim edilirdi! Gerçi bu konuda bir şeylerin değiştiğini pek söyleyemeyiz. Kitap okuyan insanlar günümüzde de düşünce suçlusu olarak demirparmaklıklı hücrelere konuluyorlar!..

Kitapseverleri ikiye bölen bir tartışma var: Kitap çalmak hırsızlık sayılır mı? Bu tartışma yayınlansa sırtı geniş bir kitap olur ama biz, konuya sırtımızı çevirerek bilinmeyen bir kitap hırsızlığını öğrenelim: Rakım Çalapala 1940'lı yıllarda "Türk Sinema Tarihi" adlı eseri üzerinde çalışmaktadır. Kitabı tamamlamasına çok az kalmıştı ki, çantasını bir hırsız çalar! Çok üzülen Çalapala, çalakalem değil de, üstüne titreyerek, özene bezene yazdığı kitabını yeniden üretmeye geri dönmez. Sinema tarihimizde birçok konunun karanlıkta kalmasının nedeni işte bu hırsızlık olayıdır.

Yaşamın bir roman olduğunu vurgulayarak başlamıştık yazımıza. Öyleyse bu kitapta asılan devrimcilerin yeri nedir? Sorunun yanıtını Sunay Akın'da buluyoruz:

Özgürlük kitabının
Sayfaları arasına

Cellatların kurduğu
Darağacındaki ip
Yarım kalan
Sayfayı gösteriyor
Okumaya devam edecek
Nice insana

Kırmızı Elbiseli Adam!..

İstanbul güzelliğiyle kaç yürek yaktı bilinmez. Ama, yıllar önce bir evde başlayan yangın koca mahallelerin kül olmasıyla sona ererdi.

1509 yılındaki büyük depremden sonra halkın taş yapılar yerine ahşap evlere rağbet etmesi, en az deprem kadar yıkıcı olan yangın felaketinin doğmasına neden olur. İstanbul'un yürek hoplatan yangınları sokakların çok dar olduğu Haliç kıyılarında boy gösterirdi. Hava bir de poyraz ise yangın canavara dönüşür, ateşten diliyle bir kaç saat içinde mahalleleri yutarak aç karnını doyururdu.

İstanbul yangınları mimarimizin en güzel örneklerinden olan yüzlerce konağın günümüze ulaşmasını engellediği gibi, matbaanın kullanılmadığı dönemlerde, raflarında elyazması kitapların dizildiği nice kütüphanedeki paha biçilmez eserleri küle dönüştürerek rüzgarın elinde oyuncak yapmıştır.

İstanbul kadısı, yangınlara önlem olarak her evde çatıya kadar

uzanan bir merdivenin bulundurulmasını şart koşar. Ayrıca, her evde su dolu bir büyük fıçının hazır bekletilmesi ve yangın çıktığında kimsenin kaçmayıp yardım etmesi de zorunlu kılınır. Ama, ne alınan bu önlemler ne de, ahşap evlerin çatılarına koruyucu olduğuna inanılan "Ya Hafız", "İsmi Celal" yazılı levhaların konulması yangınların büyümesini engelleyemez.

Yangınlara karşı ilk koruyucu teşkilat, 1714 yılında, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından "Yangın Tulumbacıları Ocağı" adıyla kurulur. Bu ocağın kurulmasına Fransız asıllı Gerçek Davud Efendi'nin yaptığı ilk tulumbanın Tophane yangınında kullanılarak başarılı olması neden olur. Gerçek Davud Efendi'nin 130 kiloluk tulumbası İtfaiye Müzesi'nde sergilenmektedir.

Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın İstanbul sokaklarında 111 yıl süren koşuşturması, bünyesinde kurulduğu Yeniçeri Ocağı'nın 1825 yılında kaldırılmasıyla sona erer. Ocağın kapatılmasından iki gün sonra çıkan bir yangın İstanbul'a yeni bir yangın ocağının gerekli olduğu gerçeğini aydınlatır. Böylelikle, dillere destan, adlarına şiirler yazılan mahalle tulumbacılarının altın çağı başlamış olur.

Mahallelerdeki tulumba sandıkları birinci reis, ikinci reis, borucu, fenerci, hortumcu, kökenci ve 22 tulumbacıdan oluşurdu. Her sandığın kendine özgü birer üniforması vardı. Yalnızca birinci reis ata biner, diğerleri ise koşarak ulaşırlardı yangına. Bu koşuş sırasında nice genç kız kafesli pencerelerin ardına üşüşürken, tulumbacılar, karşılarına bir türbe çıkarsa durur "El Fatiha" suresini okurlardı. Ayrıca, uğur getirdiğine inanılan 13-14 yaşlarında bir de çocuk bulundurulurdu tulumba takımlarında. Bu maskotun da yangına takım ile birlikte koşmasına izin verilirdi. Tulumbacılar yangın öncesi kahvelerde bekler, sonrasında ise hamamlara giderek alem yaparlardı. Tulumbacı olup, yangına koşarken sokaklarda nara atmak yevmiyesi çok az olsa da, herkesin ulaşabileceği bir mertebe değildi.

Ne var ki, 1874 yılında İstanbul'a gelen yazar Edmondo de Amicis, Galata Köprüsü'nde karşılaştığı tulumbacıları "İstanbul" adlı kitabında son derece kötü anlatır: "Köprü muhafızları 'Tulumbacılar!' diye bağırdı. Bir kenara çekildik. Yarı çıplak, başı açık, göğsü kıllı, kan ter içinde bir vahşiler, dördünün omuzunun üstünde çocuk tabutuna benzeyen ufak bir tulumba olan uzun saçlı, katil, hırsız suratlı ihtiyarlar, gençler, cüceler ve devler güruhu, çengelli uzun sırıklar, urganlar, baltalar ve kazmalarla gözleri yuvalarından uğramış, saçları dağılmış, yamalı yırtık urbaları uçuşarak, uluyarak, soluyarak yanımızdan geçtiler. Yüzümüze bir vahşi hayvan kokusu yayarak Galata sokağında kayboldular, uzaktan gelen son 'Allah!' feryatlarını duyduk ve herşey yine derin bir sessizliğe gömüldü. Uykuya dalmış koca şehrin sessizliği içinde bu gürültü ve yıldırım çarpmışa döndüren manzaranın bende uyandırdığı intibaı ifade edemem. Bir anda, o zamana kadar hayalimde boşuboşuna canlandırmaya çalıştığım uzak memleketlere ve zamanlara ait bir sürü barbar istilası, katliam ve dehşet sahnesi görüp anladım ve kendi kendime bunun sahiden İstanbul, gündüz üzerinden Avrupa sefirlerinin, Paris modasına göre giyinmiş hanımların ve Fransız gazetelerini satan müvezzilerin geçtiği köprü olup olmadığını sordum. Bir dakika sonra, Altınboynuz'un ihtişamlı sükuneti uzaktan gelen seslerle yeniden bozuldu, vahşi ve yarı beline kadar çıplak başka bir güruh önümüzden, dalgalanan ve gacırdayan köprünün üzerinden, uluma, soluma, boğuk ve meşum gülmelerle bir kasırga gibi geçti ve bir defa daha uzun ve hazin 'Allah!' feryatları Galata sokaklarında kaybolarak yerini bir ölüm sükunetine bıraktı."

Alman ressam Hubert ise İtalyan yazar ile aynı görüşü paylaşmaz ve "Kahveci güzeli" lakabıyla anılan tulumbacı Bülbül Bilal'ın yağlı boya iki portresini yapar. Bu resimler yıllar sonra Ahmet Reşit Bey tarafından satın alınır.

Padişah nerede olursa olsun yangın haberi anında ulaştırılırdı kendisine. Hatta, haremde bile olsa!.. Haremdeki padişaha yan-

gın haberini vermek için özel bir odacı görevlendirilmişti. Yangın çıktığında, odacı, tepeden tırnağa kırmızı olan elbiselerini giyerek eşikte görünürdü. Ve padişah, İstanbul'un bir köşesinde yangın çıktığını anlayıp, koşuma hazır atını gecenin karanlığına doğru dört nala sürerdi. Halk, padişah gelirse yangının büyümeden söneceğine inanmıştı bir kere!..

İstanbul'a ise yangın haberi kulelerden verilirdi. Beyazıt ve Galata Kuleleri'nin yanısıra Vaniköy'deki İcadiye Kulesi bu amaç için kullanılırdı. Yangının nerede olduğu asılan sepetler, bayraklar ve fenerlerden anlaşılırdı. Beyazıt Kulesi'nde uygulanan yangın bildirme yöntemi de, son derece ilginçtir: Kuledeki bekçi yangını görünce ağayı uyandırır ve "Kalk ağa, bir çocuğun oldu" der... Uyanan ağa da "Kız mı, oğlan mı?" diye sorar. Nöbetçi "Kız" derse yangın Beyoğlu, Üsküdar ve Boğaziçi tarafında, "Oğlan" derse İstanbul'da, yani sur içinde demektir.

Tulumbacılar arasında Hasköy sandığında ikinci reislik yapmış olan Kahveci Gürcü Nusret'in apayrı bir önemi vardır. Adam öldürme suçundan Rodos ve İstanbul zindanlarında yatan Gürcü Nusret'in, otuz yıl süren mahkum hayatı Sinop cezaevinde ölmesiyle son bulur. Edebiyatımızdaki bir çok eserin cezaevlerinde yazıldığı bilinir. Düşünce suçlusu olarak dört duvar arasına konan nice şair, buralarda birbirinden güzel nice şiir yazmıştır. Kitapçı raflarında bir çok "Cezaevi Şiirleri Antolojisi"ne rastlanılır. İşte, bu antolojilerin ilki, bir tulumbacı olan Gürcü Nusret tarafından hazırlanmıştır!

Değişik nedenlerle cezaevine düşen şair ya da, kendine göre şiir yazan mahkumlarla mektuplaşan Gürcü Nusret, aralarından 23 kişinin şiirlerini bir kitapta toplar. "Zindan Şiirleri" adlı antolojide ayrıca cezaevindeki yaşam üzerine notlar ve Gürcü Nusret tarafından yapılan resimler de yer alır. İlk cezaevi şiirleri antolojisinde şiirleri bulunan şairler ise şunlardır: Bahti, Giryani, Zindani, Zenciri, Maşuki, Uryani, Temenna Baba, Kutub Baba, Hamamcı Baba, Baba Mansur, Köçek Aşık, Çıplak Aşık, Mastor

Aşık, Mestane Derviş, Çulsuz Oğlu, İspiroğlu ve Kahveci Gürcü Nusret.

Ve ben, ne zaman sirenleriyle tüyler ürperten bir itfaiye arabası görsem ya da gazetede bir yangın haberi okusam, ilk cezaevi şiirleri antolojisini hazırlayan Hasköy tulumbasından Gürcü Nusret'i anımsarım:

Zindanı zan etme şahım taştan dört duvar
Dalga duman tekkesidir piri vardır kutbu var
Mihrabımız güzeldir ayinimiz muhabbet
Kardeş olmuş kuzuyla kurt gazalanla canavar

İstanbul'dan Uludağ Görünür mü?

Bu sorunun yanıtını vermek için oturduğu apartman dairesinin yüksekliğine güvenenler pencereye koşmakta acele etmesinler. Bilsinler ki, Bostancı'da bulunan Şükür Apartmanı'nın altıncı katında oturan Salâh Birsel "Tanrının Yeni" diye adlandırılan Uludağ'ı görebilmek için 1978 yılında pusuya yatmıştır.

1979 yılına girmeye hazırlanan komşuları, ellerinde hindilerle evlerine dönerlerken, 365 gün boyunca Yalova'nın Samanlı Dağı'ndan başka bir şey göremeyen Salâh Birsel, arada bir gözünü alan beyazlıkların Uludağı mı, yoksa Yalova Gemlik tepelerini saran sis mi olduğuna karar veremez.

Salâh Birsel, Uludağ'ı İstanbul'dan görebilme umuduyla girer 1979 yılına... Ve dileği de gerçekleşir! Yazarın "Boğaziçi Şıngır Mıngır" kitabına tırmananlar ilk metrelerde şunu okurlar: "Yalnız 10 Ocak 1979 Çarşamba günü, ikindi üstü, bir kez, Uludağ'ın beyaz kireç taşından başını karşısında buluvermiş, ama ertesi gün o denli yağmur yağmıştır ki, Bursa, Yalova dağları değil, bütün adalar ortadan silinmiştir."

İşin aslını ararsanız, Salâh Birsel'in, o gün, Uludağ'ı falan gördüğü yoktur. Bütün amacı "zibidi" bir Frenki tepelemektir. Gördüğünün Uludağ olmadığını, Samanlı Dağı'nın boy gösterdiği günün ardından yağmur yağacağını bilecek kadar iyi bir gözlemcidir Salâh Birsel. Yazarımızın tepesini attıran zibidi Frenk, Feld Marekşal Helmuth von Moltke'dir. Osmanlı ordusunda öğretmen olarak görev yapan Moltke, 1837 yılının Eylül ayının başlarında üç arkadaşını Triyeste'den İstanbul'a getirecek buharlı vapuru gözlemek amacıyla Galata Kulesi'nin fırdöndü balkonuna tünemiş ve Mudanya'nın arkasında Uludağ'ı gördüğünü iddia etmiştir. Salâh Birsel'e göre Moltke, Hezarfen Ahmet Çelebi'nin uçtuğu kuleden uçuşun bir başka türlüsünü gerçekleştirmiştir!

Oysa, İstanbul'a gelen yabancı yazarlar arasında Uludağ'ı gördüğünü söyleyen biri daha vardır. İtalyan yazar Edmondo De Amicis, 1874 yılında, kendisini İstanbul'a getiren vapurun güvertesinden Ayasofya; Sultanahmet, Süleymaniye camileri ve tekfur sarayını gördüğünü söyleyerek, "hepsinden yükseği de, Çanakkale'den Karadeniz'e kadar iki kıtanın kıyılarına hâkim Serasker Kapısı'ndaki beyaz kule" olarak tanımladığı Beyazıt Kulesi'ni "Costantinopoli" adlı kitabın sayfalarına kondurur.

Amicis, Beyazıt Kulesi'ni Senekerim Balyan Usta'nın bir Osmanlı topunun dikine oturtulmuş görünümünden ilham alarak yaptığını biliyor olacak ki Uludağ'a doğru olan atışını bu kuleden gerçekleştirir. Hem de, ne atış!.. Uludağ'dan çok daha uzak yerleri gören kartal bakışlı İtalyan'ın kitabına bir göz atalım: "Boğaz'ın ilerisinde, masmavi Karadeniz gökyüzüyle karışıyor: arkada, Marmara Denizi, İzmit Körfezi, Prens Adaları, köylerle beyazlaşmış Rumeli ve Anadolu sahilleri; daha ileride, ince gümüş bir kurdele gibi parlayan Çanakkale Boğazı: Çanakkale'nin ötesinde, hayal meyal bir parlaklık Ege Denizi ve loş bir kavis, Truva sahili: Üsküdar'ın öbür tarafında Bursa ve Uludağ..."

Ege Denizi'ni gördüğünü yazan Amicis biraz daha uçsa neredeyse İtalya'da oturduğu evi de görecekmiş!.. Seyahatnamesinde İstanbul'dan Uludağ'ın görülmesi gibi pek çok konuyu abar-

tarak yazan Evliya Çelebi bile İtalyan yazara yetişemez. Bu arada, İtalyan yazar, İstanbul sokaklarında Uludağ'ın karıyla yapılmış şerbetler satıldığını da okura bildirmekten geri kalmaz. Amicis'in susuzluktan yandığı bir anda böyle bir abartıya kaçtığı söylenebilir. Uludağ'dan, İstanbul'a buz gelirdi gelmesine ama yalnızca Saray'da kullanılırdı. Bu iş için özel olarak görevli kayıklar bulunurdu.

İhsan Oktay Anar'ın "Puslu Kıtalar Atlası" kitabında İstanbul'un kulelerinden Uludağ'ın görüldüğü masalının nasıl ortaya çıktığını öğreniriz: "Ulema, cuhela ve ehli dubara, ehli namus, ehli izzet ve erbab-ı livata rivayet ve ilan, hikâyet ve beyan etmişlerdir ki, kun-ı kainattan 7079 yıl, İsa mesihten 1081 ve hicretten dahi 1092 yıl sonra adına Konstantiniye derler tarrakası meşhur bir kent vardı. Ceneviz taifesinin buraya ilk gelen gemilerine karanlıkta uçan ak bir martının yol gösterdiği, ancak salimen karaya vasıl olduktan sonra dümencileri olacak Pavdus nam kâfirin bu martıyı bir mesih addederek yuvasını arayıp bulduğu ve itikatlarınca İsa'nın etini yemek sünnet olduğundan kuşu kızartıp yediği rivayet olundu. Eskiler bu martının yuvasının bulunduğu yere Ceneviz kavminin yüksek bir kule diktiğini rivayet etmişlerdir ki, sonraları Galata Kulesi diye nam salmış bu heybetli yapının tepesinde yalı adamlarının dürbünle, yiğitlerin ise çıplak gözle Bursa kentinin Uludağ'ını seçtikleri söylene gelmiştir. Ne var ki, bu şaiyanın ziyaretçilerden bahşiş koparmak hevesiyle kuledeki yangın gözcüleri tarafından okunan bir kurt masalı olduğu da ağızdan dolanmıştı bir zamanlar..."
Uludağ'ı gördüğünü söyleyen ve bunun şiirini yazan biri daha vardır! Kim olduğunu yazmadan önce şiirinden birkaç dize okuyoruz:

Yedi yıldır Uludağ'la göz göze bakışıp dururuz.
Ne o kımıldar yerinden,
Ne de ben,
Lakin birbirimizi yakından tanırız.

Nâzım Hikmet, İstanbul'un kulelerinden değil, Bursa Cezaevi'nden bakar Uludağ'a. Tutsaklığını yerinden kımıldayamayan Uludağ'a benzetir. Dağın gülmesini ve kızmasını bildiğine inanır. Duvarları aşıp Uludağ'a gidemez, ama şalvarı sarı kırpıt bezden, kara kaşlı dağlılardan biri komşusunu kesip misafir gelir, 71'inci koğuşta on beş yıl yatmaya... Ve bakın, kimi gün Uludağ'ı neye benzetir Nâzım:

Sonra bazan, gün olur,
Gazoz şişelerindeki resimlerine benzer.

Kitabın bu sayfasında, Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaeavi'nde elinde tuttuğu şişenin etiketine bakarak, serinlemek için gazoz içebilirsiniz:

Gaye Sokağı

Pamuk Prenses'in hikayesini okuyanlar cücelerin iyi kalpli olduklarını bilirler. Çocukluğunda, yedi cücenin Pamuk Prenses'i kötü kalpli cadının elinden kurtarmak için nasıl çaba gösterdiğini öğrenmeyen yoktur... Ama, Pamuk Prenses'i okumayanlar da varmış!

28 yaşındaki Kader Öztürk'ü bulur onlar... Dergilerde fotoğraflarını yayınlarlar, televizyonda haber programına çıkarırlar... Kolomb'un Amerika'yı bulması gibi medya da onu keşfeder. "Fuhuş yapıyorum de, sana yardım edeceğiz" sözüyle kandırdılar Kader'i. O da, bu teklif karşısında kaderinin değişeceğine inanır. Kimbilir, belki de, alacağı paralarla boy uzatma ameliyatı olmayı da düşlemiştir.

Pamuk Prenses'in sonunda cüceler, mutluluktan zıplayıp oynarlar. Oysa, Kader Öztürk oturduğu Ömer Hayyam semtinde kimseciklerin yüzüne bakamaz. Nasıl aldatıldığını, kullanılıp bir köşeye itildiğini anlatamaz mahalle esnafına. Karşılaştığı insan-

lar "fuhuş yapıyormuşsun" diyerek sırt çevirirler Kader'e. Medya gerçekten ekrandan göründüğü gibi yardımsever mi?.. Hayyam bir rubaisinde ne de güzel söylemiş:

Şeyh fahişeye demiş ki: —Utanmaz kadın;
Her gün sarhoşsun, onun bunun kucağındasın.
Doğru, demiş fahişe, ben öyleyim; ya sen?
Sen bakalım şu göründüğün adam mısın?

Kader Öztürk, kırılan onuruyla Beyoğlu'nda gezinirken "İstanbul Sokakları" adlı şarkının sözlerini mırıldanır: "Onu benden siz aldınız, onu benden siz çaldınız, İstanbul sokakları"...

1852'de yolu İstanbul'a düşen Fransız şair Gautier de, sokaklardan şikayetçi olmuştur: "Kimi sokakların geleneksel isimleri var. Bu isimler, bir hanın ya da bir caminin yakınlığından gelir. Sonradan öğrendim ki, benim sokağın ismi Derviş sokağıymış; ama hiçbir yerde yazılı olmadığından yolunuzu bulmak imkansız oluyor."

İstanbul'da, yeni bir uygulamayla tüm sokakların köşebaşlarına adlarının yazılı olduğu tabelalar konur. Tabelaların kiminde "Sokağı" yazarken, kiminde "Sokak" sözcüğü okunur. "Sokak yazan tabelalara "Street" yazsalar daha doğru olur. Merak etmeyin, yanlış olduğunu kimse söylemez. Yabancı sözcüklerle dolu olan tabelalara herkes alıştı nasıl olsa!

Alman şair Goethe'nin önsezileri çok güçlüydü. 1783 yılının 5 Şubat gecesi, hizmetkârı Seidal'i uyandırarak "Şu anda, yeryüzünün bir köşesinde korkunç bir deprem oluyor" der. Anılarında, iki hafta sonra Sicilya'da büyük bir deprem olduğunu söyleyen Seidal, şairin bu gibi olayları önceden hissettiğini, bazen de aynı anda haber verdiğini açıklar. Ama, Goethe aslında "Türk" olduğunu bilemez!.. Bu haber 1996 yılının Türkiye'sinde yayınlanan bir gazetede çıkar. Meğer Goethe'nin aslı Türkmüş. Bunun yazımızın konusuyla ne ilgisi var, demeyin?.. Böylelikle ünlü şa-

irin adının İstanbul'da bir sokağa verilmesi olasılığı doğmaktadır. Evinizin bulunduğu sokağın köşebaşında şöyle bir tabela düşünebilir misiniz: "Goethe Sokak"...

Siz, iyisi mi sokağınızın adını "Kuğu Kuşu" olarak düşünün... Ve de, etrafınızdaki sokak tabelalarına kuş adları yazacak kadar kanat takın düşlerinize: Toy Kuşu... Ardıç Kuşu... Keklik Kuşu... Balaban Kuşu... Karakuş... Çaylak... Çayır Kuşu... Gece Kuşu... Sarısasma Kuşu... Ördek... Kırlangıç... Bıldırcın Kuşu... Üveyik... Şakrak Kuşu... Kız Kuşu... Zümrüt Anka... Saka Kuşu... Serçe Kuşu... Martı... İspinoz... Çoban Aldatan Kuşu... Akbaba... Piliç... Penguen... Arı Kuşu... Atmaca... Pelikan... Çalı Kuşu... Kumru... Bülbül... İskete... Mavi Kuş... Alakarga... Gök Kuşu ... Tarla Kuşu... Muhabbet Kuşu... Karabatak...

Sıra geldi sokağınızın bağlı olduğu caddenin adını koymaya. Tavuskuşu Caddesi olabilir mi? Ya da, Ağaçkakan Caddesi... Leylek Caddesi'ne ne dersiniz? Ebabil, Güvercin, Şahin, Sülün, Balıkçıl, Flaman Kuşu, Bozdoğan Kuşu, Florya Kuşu, Saksağan...

Yukarıda saydığımız tüm kuş adlarını İstanbul'un sokak tabelalarında okuyabilirsiniz. Bunu yapmak için kenti boydan boya dolaşmanız gerekmez. Çünkü, hepsi de, aynı semt içinde, yanyana sıralanmaktadır. Sirkeci'den bir banliyö trenine binip "Kanarya"da inmeniz yeterlidir.

1934 yılında, İstanbul Belediyesi tarafından yayınlanan "İstanbul Şehir Rehberi"ne bir göz atacak olursak Fatih Semti, Şehremini Nahiyesi, Veledi Karabaş Mahallesi'nde "Kürtler Sokağı"nın olduğunu görürüz. Hayrettin Lokmanoğlu'nun hazırladığı ve 1955'de basılan "Haritalı Şehir Rehberi"nde de, Kürtler Sokağı yerinde durmaktadır. Kürtler Sokağı'nın batısında Elektrik Sokağı, doğusunda Keresteci Veli Sokağı, kuzeyinde Yayla Caddesi, güneyinde ise Tıryakçı Sokağı bulunmaktadır.

90'lı yılların İstanbul'unda "Kürtler" adını taşıyacak bir sokağın varolabileceğini elbette düşünemeyiz. Orhan Peksayar'ın hazır-

ladığı "İstanbul Rehberi"ne bakacak olursak sokağın adının değiştirilmiş olduğunu anlarız. Anadolu'nun doğusu kan gölüne dönerken Kürtler Sokağı'nın adını değiştirenlerin gayesinin ne olduğunu kestirmek hiç de zor değil.

Zaten sokağın yeni adı da, "Gaye Sokağı"dır!..

Kötü Türkü Söyleyen Şair

Halk türkülerini ve alaturka şarkıları sevmeyenlerin şair olamayacağını söyleyen Cemal Süreya, en neşeli şarkıların bile mutlaka hüzün getirdiğini, en acıklı türkülerin ise mutlaka umut taşıdığına inanır. Türküler, baskı altındaki insanların direnen sesleridir. Bu gerçeği çok iyi bilen Yaşar Kemal, yabancı bir dergide Kürt sorununa ilişkin sözlerinden dolayı yargılandığı DGM'de, 9 Şubat 1995 tarihli savunmasında şunları söyler: "Çocukları ölmüş analaron ağıtları, aşıkların türküleri, şimdiden bütün Anadolu köylerini sardı. Ağıtlar, şarkılar, lanetler, türküler zincirine halka halka eklenerek yüzyıllar boyu sürecektir. Kanunları yapanların çocukları bile onları unutacak, savaşı yapanların adları sanları kalmayacak ama türküler bütün güçleriyle sürecektir. Ben türkülere güveniyorum. Şu bir iki yazımla türkülere küçücük bir halka olmuşsam bana ne mutlu."

Orhan Veli'nin "Kâzım'ım türküsünü söylerler / Üsküdar'da / Efkarlanırım" dizelerindeki şairi etkileyen türküyü bulmak amacıyla tek tek dolaşmıştım, Üsküdar kahvelerini. Ama boşunaydı arayışım. Tavla oynayan, kaldırıma çıkarılan iskemlelerde güneşlenen yaşlı insanların kurumuş dudaklarından, İstanbul'un

sokak çeşmeleri gibi, Kâzım'ım türküsünün susuzluğumu dindirecek bir tek dizesi bile akmamıştı. Bedri Rahmi Eyuboğlu'nda da aynı türküyle karşılaşınca çöle düşmüştü merakım:

Nasıl unutur nasıl
Ömründe bir defa
Kâzım'ım türküsünü dinleyen

Mehmet Kemal, Cumhuriyet gazetesindeki "Politika ve Ötesi" adlı köşesinde bana seslenerek, türkünün Üsküdar değil, Orta Anadolu türküsü olduğunu yazınca son vermiştim arayışıma. Orhan Veli'nin dizelerinden yola çıkarak Kâzım'ım türküsünü Üsküdar kökenli sanmam yanılgıydı. İşte, Orhan Veli'nin ilk kez Esen Park'ta, Ürgüplü Refik Başaran'dan dinlediği ve efkarlandığında söylediği Kâzım'ım türküsünün ilk dizeleri:

Meyhaneden çıktım yan basa basa
Ciğerlerim kurudu kan kusa kusa
Beni de vuran arabacı Musa
Aslanım Kâzım'ım yerde yatıyor
Kaytan bıyıkları kana batıyor

Türküyü ararken, kahvelerin yanısıra berber dükkanlarını da gezmiştim Üsküdar'ın. Koltuğa oturmadan önce bir şart koymuştum kendi kendime: Berber yaşlı olacak!.. Genç bir insandan eski bir türküyü bilmesini beklemek doğru değildi ne de olsa. Çay içerken ya da traş olurken dönüp dolaşıp sohbeti "Kâzım"a getirdiğim Üsküdarlıların hepsi de "Katibim" türküsünden söz açmışlardı. Oysa, dillerden düşmeyen bu türkünün öyküsünü bilen çok azdır.

Kırım savaşı sırasında, İstanbul'a gelen İngiliz ordusunda, İskoç askerleri de vardır. İstanbullular, gördüklerinde kahkahalara boğuldukları kısa etekli İskoçyalılara lakap takmakta geç kalmazlar: "Donsuz asker"

Bir İskoç besteci, halkın alayı üzerine bir marş besteler. Bir İstanbul külhanisi de, genç katipler için yazdığı şiire beste olarak donsuz askerlerin marşını alır. Böylelikle de, ünlü "Katibim" türküsü doğmuş olur.

Savaşın bitmesinin ardından şarkı unutulmaya yüz tutar. Ama, günlerden bir gün, İskoçya'dan gelen sandıklar bir dağ oluştururlar, İstanbul gümrüğünde. Sandıkların içindeki küçük konsol saatleri halk tarafından kapışılır. Saatin nağmelerinden biri de, Katibim türküsüdür. Saatçi dükkanlarında satılan "Katibim türkülü saat"ler ile de, nağmeler geri döner İstanbul'a.

Türkü söyleyen şair, yalnızca Orhan Veli midir? Elbette hayır. Turgut Uyar'ın "Sularda Ürkü" adlı şiirinde Edip Cansever ile türkü söylediğini okuruz. Cemal Süreya, türkülere katıldığını, her türkünün kendisini değiştirdiğini yazar. Bu konudaki düşüncelerini öğrenmek için Nâzım Hikmet'e kulak verelim:

Türkü söylüyorum içimden
yağmur sesini
kendi sesimden çok severim

Nâzım Hikmet'in, sesini beğenmediğini dizelerine dayanarak söyleyebiliriz. Sesi çirkin olduğu halde türkü söylemekte direnen şair var mıdır?..

Evet, vardır!

Kim olduğunun yanıtı da Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun şiirindedir:

İzmir'de bir ağaç gördüm
Adı karabiberdi
Ya karabiber türküsü Allahım
Necati Cumalı söylerdi
Soba borusu gibi bir sesi vardı
Karabiberim derdi karabiberim
Candarmalar geliyor kalk gidelim

Zihni Derin

Çalışma masam ile duvar arasındaki boşluğa düşen ve elimle uzanıp alamadığım elmanın kokusu odaya yayıldıkça Alman şair Schiller'i anımsıyorum. Şiir yazmak için en uygun yerin, içi soğuk su dolu bir küvet olduğunu savunan şair, çekmecesinde sakladığı çürük elmaların kokusuyla hayal gücünün arttığını söylerdi. Fransız şair Baudelaire, çalışacağı zaman ağır kokular ve lavanta sürünürken, Gautier odada otlar ve yapraklar yakardı. İngilizlerin ünlü şairi Lord Byron'ın da, şiir yazarken bir çeşit mantar kokladığı bilinir.
Sunay Akın ise eline bir bardak çay almadan çalışma odasına girmemektedir. Her yudumda Çinli düşünür Tien Tiheng'in "Bir bardak çay insana dünyanın gürültülerini unutturur" sözüyle içini ısıtan şair, Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun kulağına "Zihni Derin" adını şu dizelerin yanıtı olarak fısıldar:

Bir ilimiz var adı Rize
Durup dururken bir bardak çay sundu bize
Rize'de çayı kim yetiştirdi Rize'de
Misisipi'ye karışan çayları öğretirler bize
Rize'de çayı kim buldu Rize'de
Kimdi o sessiz sedasız
Kumral mumral demlenen mübarek adam

Nâzım Hikmet, 1934 yılının, 13 Aralık günü, Akşam gazetesinde "Orhan Selim" imzasıyla yayınladığı yazısında bir bardak çayı şöyle anlatır: "Önümde bir bardak çay duruyor. Ağzı geniş, beli ince, altı yayvan, çevresinin yaldızlı çizgileri dökülmüş ve bu cam bardağın içindeki ılık, kokusuz, boyasız, solgun suya bakıyorum."

Çay bardağına Nâzım Hikmet gibi "beli ince" diyebiliriz. Peki ama, çay fincanı için aynı tanımlamayı yapabilir miyiz? Orhan Pamuk, Kara Kitap'ında bu yanılgıya düşer: "masanın üzerindeki ince belli bir çay fincanını inanılmayacak bir nesne gibi algılayabildiği zamanlarda..."

İnce belli bir çay fincanı gerçekten ne "inanılmayacak" bir nesnedir! Tahsin Yücel "Kötü bir yazar iyi bir romancı olabilir mi?" sorusuyla başladığı yazısında Orhan Pamuk'u sert bir dille eleştirir: "...türünden kullanımlar, Türkçeyi sonradan öğrenmiş bu acemi çevirmenin, hem dilbilgisi, hem de sözcük dağarcığı açısından daha işin çok başında olduğunu, bu nedenle, bir dili sonradan öğrenen herkes gibi "ince belli çay fincanı" (s. 299), "pencerenin kulpu" (s. 300) gibi gülünç sözler etmekten kurtulamadığını gösterir."

Kara Kitap tartışmalarını karbonatlı bir çay gibi önünüze koyduğumu sanmayın. Orhan Pamuk, kitaplarını severek okuduğum bir yazar. Yeni çıkan her kitabının okura "pamuk eller cebe" dedirtmesinin ardında "Türkçeyi sonradan öğrenmiş" bir acemi çevirmen olmadığı gerçeği yatar. Tıpkı, şair Edip Cansever gibi!.. O da nerden çıktı mı, diyeceksiniz? İşte sizlere, şairin "Dostlar" adlı şiirinden birkaç dize:

Gelsene diyordu İzmir'deki sevgilim
Son mektubunda
Kemeraltındaki kahveleri anlatıyordu
İnce belli çay fincanlarını

Görüldüğü gibi Edip Cansever de, çay fincanını "ince belli" diye tanımlamıştır. Bu yanılgı, Orhan Pamuk'u "kötü bir yazar" yapmadığı gibi Edip Cansever'i de kötü bir şair yapmaz.

Orhan Pamuk'un Kara Kitap'tan sonra yayınladığı "Yeni Hayat" adını bir zamanların ünlü karamelasından almaktadır. Yazarın, bu adı Dante'nin Beatrice için yazdığı kitaptan aldığı söylense de, Maksim Gorki'nin "Yeni Hayat" adlı bir gazete yayınladığı akıllara pek gelmez. Oysa, Yeni Hayat diye bir karamela vardır ve Ziya Osman Saba'nın "Garip İstanbul'umun "Garip İstanbul'umun Türküsü" adlı şiirinde satılmaktadır:

Oturmuş Yenicami merdivenine
"Yeni Hayat" satan ak saçlı nine.
Bir duvar dibinde el açar kimi,
Yalvarışı ninni olur dudağında,
Bir anadır: çocuğu kucağında.

Gazeteci Musa Ağacık, insanların kendisini Orhan Pamuk sanarak önünü kestiğini söylüyor. Yazarımız ise buna şu yanıtı veriyor: "Beni kimse Musa Ağacık'a benzetmiyor"... Nihat Ziyalan, ise Şarlo'yu anlatan bir şiirinde bakın neler yazıyor:

kanadını kullanacağı zamana taşıyan
bastonu sincap adımlı
Chagall'a bir horoz
bir Orhan Pamuk gülüşlü

Orhan Pamuk, Beyoğlu'nda bir akşamüstü, girdiğimiz kitapçıdan bir kitap alarak, şu soruyu sormuştu: "Ben, bu adama benziyor muyum?"

Sorunun yanıtını şimdi veriyorum: Evet, Orhan Pamuk, benziyorsun. Çünkü, Stephen Hawking'in de, senin gibi zihni derin!..

Işık Dostluğu

Neler çağrıştırır insana bir kibrit kutusu? Çocukluğunu, evet, ilk önce çocukluğunu çağrıştırır. Kibrit kutularıyla oynanılmayan çocukluk var mıdır? Neler yapılmaz ki, o kutulardan: Evler, kaleler, trenler, vapurlar...

İlk sevgilinin karşımıza çıkmasıyla sorular kemirir düşlerimizi: Nereye varacak bu aşkın sonu? O da beni seviyor mu?.. Kibrit kutusu yetişir imdadımıza ve sorulara yanıt arayan bir fal oluverir. Aşkın ateşi sarınca yüreğimizi iki kibrit çöpünü kutunun köşelerine yerleştiririz. Biri biz, öbürü ise sevdiğimiz insandır. Aynı anda yakılan çöplerin başları birbirine doğru eğilirse bu iş oldu demektir. Yok eğer, ayrı yönlere doğru eğiliyorlarsa, kapıyı çalması yakındır ayrılığın.

Alır götürürler sonra askere ya da cezaevine. Dört duvar arasındaki oyunların baş kahramanı kibrit kutusudur yine. Masanın kenarına konulan kutuya misket atar gibi vurulur alttan. Havada taklalar atan kutunun masaya düşüş biçimine göre verilen puan-

lar oyunun galibini belirler. Kutunun dik duruşu 10 puan kazandırır. Çöpün sürtüldüğü kısım 5, yazılı taraf O, resimli yüz ise 1 puan getirir.

Birçok insan, gidip görmediği yerlerin resimleriyle kibrit kutularında karşılaşır ilk kez: İstanbul'daki Rumelihisarı ve Fenerbahçe Koyu, Edirne'deki Selimiye Cami önünde güreşen pehlivanlar, Ürgüp'teki peri bacaları, Afyon'daki zafer anıtı... Ve saat kuleleri: İzmir, Kayseri, Bilecik, Kocaeli...

Kimi zaman, yanımızda taşıdığımız küçük birer uyarı tabelasına dönüşür kibrit kutuları. Üstündeki yazılarla sigara tablamızı sokağa dökmeme konusunda uyarır bizleri. Çiçeklere basmamamızı ve ekmeğimizi ihtiyacımız kadar almamızı söyler. Turizm anlayışının topluma yerleşmesi konusunda da memur görevi üstlenen kibrit kutuları, diş sağlığımıza önem vermemizi önerir.

Kibrit kutusu, burnunu bu kadar çok soruna uzatır da, başı derde girmez mi? Ne gariptir ki, ülkemizde düşünce suçlusu olarak yargılananlar arasında kibrit kutusu da vardır. Ülkü Tamer'e kulak verelim: "Kibrit kutusunun üstünde Marks'ın resmini aramaya, bulmaya meraklı bir milletiz aslında. Yani bayağı bir kibrit kutusu üstünde bir orman resmi var. Vay, bunu 14 derece sağa çevirirseniz ağaçların arasında Marks'ın resmi görünüyor diye soruşturmalar açıldı. Öküz altında buzağı aramaya meraklı bir milletiz."

1935 yılının 22 Haziran günü bir kutu "cıgara" ve bir kutu kibrit satın alır Nâzım Hikmet. Sonra ne mi olur? Şair versin bu sorunun yanıtını: "Cıgaramı içmek için yakayım dedim, yakmak için kibriti çakayım, dedim, çaktım bir kibrit. Şöyle bir 'Pıf' dedi, ateş almadı, söndü. Olur a, dedim, doğru çakmadık. Bir kibrit daha çaktım kutuya, yine ateşlenmedi. Hak oyunu üçtür, dedim, üçüncü kibriti çaktım, yine 'Pıf', ateş yok."

Bir kutu kibriti çaksa da, Nâzım Hikmet ateşe kavuşamaz. Yeni bir kibrit alırken de satıcıya "Kuru tarafından olsun" demeyi unut-

maz. Ne var ki, sonuç değişmez. O yıl, kibrit satışında "10 para" indirim yapılmıştır. Şair, bu indirimin şaka olduğunu düşünür. Yanmayan kibritler ile karşılaşınca da, indirimin şaka değil, "şakaya hazırlık" olduğunu anlar ve Tan gazetesindeki yazısını şöyle bitirir: "Kibrit İnhisarı'nın bu yanmayan kibritler latifesi satışı çoğalsa bile, halk için hiç de latif değil."

Satın alabileceğimiz en ucuz Mikado oyunu olan kibrit kutusu, gün gelir, küçük bir hapishaneye dönüşür. Bu özelliğe Nâzım Hikmet'in "İyimser Adam" şiirinde rastlarız:

Çocukken sineklerin kanadını koparmadı
teneke bağlamadı kedilerin kuyruğuna
kibrit kutularına hapsetmedi hamam böceklerini

Orhan Veli de, "Sinek tuttum, bir kibrit kutusu" dizesiyle aynı özellikten söz eder. Ama, Orhan Veli, kibrit kutularının gri renkli kartonlardan yapıldığını göremeden, genç yaşta ölür. Onun zamanında kutular, incecik tahtadan yapılıyordu. Her şey kartonlaştı sonradan. Şairin, bir kibrit ile sigarasını yakarken çektirdiği fotoğrafı taklit edildi, şiirde küçük hesaplar peşinde olanlar tarafından!..

Ayaküstü yazılan telefon numaraları ve adresler ile not defterine dönüşen kibrit kutuları koleksiyonculuğuna "Filumeni" denir. Bunun anlamı şudur: Işık dostluğu... Her şair bir kibrit kutusudur. Aralarında ortak özellikler olsa da, birbirlerine benzemezler. Çöpler bu gerçeği kavrayamazlar ama!.. Çünkü onlar, kutunun karanlığına tutsaktırlar. Vasat düşüncelidirler ve "vasati" olarak değerlendirilirler. Amaçları, diğer çöpler arasında en üste çıkmaktır. Kendilerini ne kadar yukarıda görürlerse görsünler, kutunun içinde bir ayrıcalığa sahip olamazlar. Sonuç hep aynıdır: Karanlık, karanlık, karanlık!..

Ahmed Arif'in şu dizelerini ne zaman okusam, kızgın bir anında

annemin, biriktirdiğim yüzlerce kibrit kutusunu kırıp, çöpe atmış olmasının acısını yeniden duyumsarım:

Seni, bağırabilsem seni,
Dipsiz kuyulara,
Akan yıldıza,
Bir kibrit çöpüne varana,
Okyanusun en ıssız dalgasına
Düşmüş bir kibrit çöpüne.

1998 yılının Mayıs ayında Diyarbakır'a düşmüştü yolum. Bir kibrit kutusu görmüştüm masanın birinde. Üstünde "Çocuklardan uzak tutunuz" uyarısı vardı. Öyle ya, çocukların kibrit kutuları ile oynamaları tehlikeli olabilir. Ama, ne gariptir ki, köyleri yakılan çocukların, köşe başlarındaki kırmızı ışıklarda, ellerindeki bez parçalarıyla otomobillerin camlarına çarparak ölen böcek ve kelebek leşlerini silerek, ekmek parası kazanmak uğruna kanat çırptıkları bu kentte, kibrit kutusunun üstünde kocaman harfler ile şu yazıyordu: BARIŞ...

Trene Bakan Mamut!..

Fillerin atası olarak kabul edilen Mamut'un soyu yüzyıllar öncesinde tükenmiş olsa da, 1900'lü yılların başında bir tanesine Chicago'da rastlanılır. İri cüssesiyle görenleri hayrete düşüren Mamut'un uzun dişleri ve yere kadar uzanan tüyleri yoktur. Bir demiryolunun kenarında geçmesini beklemektedir trenin!..

O yıllarda çekilen fotoğrafları büyütmenin olanakları son derece kısıtlıdır. Chicago and Alton Railroad Company'nin sefere yeni koyduğu bir trenin fotoğrafının çekilebilmesi için dev bir fotoğraf makinesi yapılır. "Mamut" adı verilen fotoğraf makinesi özel bir vagon içerisinde çekimin gerçekleşeceği tren yolunun kıyısına getirilir ve bu iş için 15 insan görevlendirilir. 635 kilo ağırlığındaki Mamut, trenin görüntüsünü 1.37x2.40 metre ebatlarındaki yüzey üzerine hapsetmeyi başarır. Film banyosunda ise 45 litre kimyasal madde kullanılır. Bu olay dışında bir daha kullanılmayan dev fotoğraf makinesi 1990 yılında, Paris'de düzenlenen fuarda büyük ödülü alarak tarih sayfalarındaki köşesine çekilir.

Günümüzde bir fotoğraf makinesi karşısında gülümsemek bir saniyemizi alıyorsa da, bu işlem tam anlamıyla bir işkenceydi eskiden. Fotoğrafın ortaya çıktığı ilk yıllarda bir portrenin çekimi yarım saati aşıyordu. Hele fotoğrafınızı çeken Bayan Camaron ise kendinizi mahkum yerine koymakta haksız sayılmazdınız.

1838'de, bir İngiliz subayı ile evlenen Julia Camaron, fotoğraf çekmeye 48 yaşından sonra başlar. Hindistan'da yaşayan Bayan Camaron, portrelerini çekmek istediği insanları zorla iskemleye oturtur ve fotoğrafın çıkabilmesi için gerekli olan yarım saatlik süreçte kımıldamamaları konusunda sert uyarılarda bulunurdu. Modellerine köle gibi davranan Bayan Camaron'un işkencesinden geçenler listesinde Prusya Prensi Frederic de yer almaktadır. Dostlarının misafirliğe gitmeye çekindiği kadının komşusu da, ünlü şair Alfred Lord Tennyson'dur. Julia Camaron, Tennyson'un, Kral Arthur ile ilgili olan "Idylls of the King" adlı şiirini fotoğraflarla anlatarak bir ilke imzasını atar. Bayan Camaron'u tersleme cesaretini ise yalnızca Tennyson'u ziyarete gelen bir İtalyan gösterir. Çok sert bir dille portresini çekmek istediğini belirten sömürgeci subayın karısına "Toz ol" yanıtını veren İtalyan devrimci Giuseppe Garibaldi'dir. İstanbul'da, Linerdi (Çiçekçi) Sokağında kaldığı yıllarda kurulan "İtalyan İşçi Derneği"nin başkanlığına getirilen Garibaldi'nin 55. yaşgünü de, 1862'de Naum Tiyatrosu'nda kutlanmıştır.

Yetişkinler bir yana, en çok da, küçük çocukların portrelerini çekmek zor olurdu o yıllarda. Fotoğrafçı Lewis Carroll, bu işin üstesinden çocuklara masal anlatarak gelir. Masalın sürükleyiciliğine yakalanan çocuklar makinenin karşısında dakikalarca kımıltısız bir şekilde durmakta, böylelikle de fotoğrafları güzel çıkmaktadır. Asıl adı Charles Dodgson olan Lewis Carroll, 1859 yılında Alice Liddell adlı bir kız çocuğunun fotoğrafını çeker. İskemleye sol tarafına doğru yan olarak oturan çocuğun yerdeki bir noktaya sabitlenen bakışlarından öylesine etkilenir ki Carroll, oturup bir roman yazar. Bu kitap, dünya çocuk edebiyatının başyapıtlarından biri olan "Alice Harikalar Diyarında"dır.

Almanya'nın Kassel kentinde, katılmış olduğumuz bir etkinlik sonrasında sevgili hocam Server Tanilli ile şarap içerken yaptığımız bir konuşmayı unutamam. Tarihin bir fotoğraf makinesi olduğunu söyleyen Tanilli, her insanın bu makineyle bir kez, ama yalnızca bir kez fotoğrafının çekildiğine inanır. Ve insanlar, yıllar sonra o fotoğrafa bakılarak anılırlar. Server Tanilli'nin sözleri hiç silinmez kulaklarımdan: "Sunay, tarih bir gün senin de fotoğrafını çekecek. Dikkat et de, o fotoğrafta gözlerin kapalı çıkma!.."

Sanatçıların canlı canlı yakıldığı Sivas katliamının sorumlularının, Millet Meclisi'nin koltuklarında oturduğu 1997 Türkiye'sinde, gözaltında polis tarafından dövülerek öldürülen gazeteci Metin Göktepe'nin katilleri tahliye olurken, Susurluk kazasında gözler önüne serilen çetenin üyeleri de serbest bırakılır. Ama, "Barış için bir milyon imza" kampanyasının öncüsü, insan hakları ve düşünce özgürlüğünün savunucusu avukat Eşber Yağmurdereli, yasal bir mitingte yaptığı konuşmadan dolayı cezaevine gönderilir!..

Bilim ve sanatın sınır tanımamazlığına inananlar, görme özürlü Eşber Yağmurdereli'nin gözlerinin, tarihin çekmiş olduğu fotoğrafta açık çıktığını çok iyi bilmektedirler!..

Dar Yaptılar Kaldırımları...

Yeni bir otomobil fabrikası açılmış İzmit'e. Bu haber, kaldırımların daha fazla işgal edileceği anlamına geliyor. Otopark olarak kullanılan kaldırımların özgürlüğü için kavga vermeyen bir toplumda trafik kazalarının gündemde olması hiç de rastlantı değildir. Kaldırımda yürürken yolumuzun üstüne park etmiş bir arabaya sessiz kalışımızla gaz veriyoruz farkında olmadan, ülkenin herhangi bir yerindeki hatalı sollamaya! Evinin önündeki kaldırıma sahip çıkmayan bir toplum insan hakları konusunda elbette sınıfta kalacaktır.

Hilmi Yavuz, Orhan Veli'nin "Bir yosma geçiyor kaldırımdan" ve Necip Fazıl Kısakürek'in ünlü "Kaldırım" şiirini anımsadıktan sonra oturur şunları yazar: "Bu iki şiirden başka acaba hangi şiirde 'kaldırım' sözcüğü geçiyor diye araştırdımsa da, Apollinaire'in Sabahattin Eyüboğlu ile Necati Cumalı tarafından yapılan 'Marizıbıll' şiirinin çevirisinde geçen 'Bitince kaldırım gider içerdi / Basık meyhanelerde yorgun argın' dizelerinden başka bir şey bulamadım."

Araştırmasını biraz daha derin tutsaydı, Ziya Osman Saba'nın şu dizelerini de belki bulabilirdi Hilmi Yavuz:

Misakimillî Sokağı! Senin
Esen rüzgar, yağan karını sevdim
Camın önüne her oturuşta seyrettiğim
Arnavut kaldırımlarını sevdim

Üstünde yürüyemediğimiz kaldırıma şiirimizde pek rastlanılmamasına şaşırmamak gerekir. Oysa, roller değişikmiş yıllar öncesinde. Kaldırımlar geniş olsa da, yayalar otomobillere ayrılan yollarda yürüyorlarmış. Bana inanmayan, buyursun, Nâzım Hikmet'in 14.11.1936 tarihli Akşam gazetesinde Orhan Selim takma adıyla yazdığı yazıyı okusun: "Dün sabah Taksim Ayaspaşa Caddesi'nden Dolmabahçe'ye iniyordum. Az kaldı, bugünkü gazetelerin zabıta haberleri arasında: 'Orhan Selim dün bir otomobil kazası neticesinde ölmüştür' diye bir satır okutturacaktım size. Yani caddeden aşağı doğru inerken bir otomobili durdurdu: 'Kardeşim' dedi, 'bu kadar geniş kaldırım varken caddenin ortasında ne arıyorsun?..' Şoför haklıydı ama, ben de haksız değildim. Ve şoföre haksız olmadığımı ispat eden ben olmadım. Kaldırımına çıkmış olduğum apartmanlardan birisinin balkonu açıldı ve tepemden aşağı, cinsi meşkûk bir leğen su döküldü. Şoför bana baktı. Ben şoföre baktım. Koskoca kaldırım dururken niçin caddenin ortasından yürümek tehlikesini göze almış olduğumu anladı."

Şairin almış olduğu zorunlu duş tehlikesi günümüzde de, kaldırımları tehdit etmektedir. Ama, buna bir de, başınıza her an düşme tehlikeleri savuran tabelalar eklenmiştir. Rüzgarlı havalarda, tepesinin üstünde sallanan tabelalardan korkmadan, rahatlıkla yürüyebilenleri hiç, ama hiç anlayamıyorum. Öylesi insanların, kayıplardan, faili meçhul cinayetlerden, işkencelerden gerçek anlamıyla rahatsızlık duyduklarını da hiç sanmıyorum. Kaldırım duyarlığını içinde taşımayan bir toplumun orman kanunlarıyla yönetilmesi son derece doğaldır.

Nâzım Hikmet, kaldırımlara sahip çıktığı için birbirinden güzel şiirler yazabilmiştir. Kaldırımların özgürlüğünü savunarak durdurabiliriz akıtılan kanı. Birey olarak yürümeleri için kendilerine ayrılan alandaki haklarına sahip çıkmayanların biraraya gelerek yapmış oldukları bir eylem "toplu gösteri" yasağı adıyla elbette engellenecektir... Ve, işte Nâzım'ın dizeleri:

Masam, kâatlarım, yazı makinam,
üstüm başım kan içinde,
kan içinde kaldırımları geçtiğim şehirlerin

İstanbul'a gökdelenler dikilirken, kaldırımların giderek daralması size bir şey anlatmıyor mu? Osman Serhat Erkekli'nin dizelerini bir kağıda yazın ve yanınızda taşıyın sürekli olarak. Arada bir açıp okursunuz:

dar yaptılar kaldırımları
yavaş yürüsün diye kalabalıklar

Ah! Onlar Tutunacak Birer El Arıyorlar...

Her gün biraz daha artıyor sayıları. İstiklal Caddesi'ne çıkan ara sokakların köşebaşlarında bekleşip el açıyorlar gelen geçene. 15 yaşındaki Rasim konuşuyor: "Sokak bir pislik. Şu anda çok kötü. Sokakta herhangi bir kişi gece kalamaz. Çünkü ya soyulur, ya gasp edilir ya da, tecavüze uğrar. Sokakta çete olayı var. Çetede ispiyonun sonu ölüm. Buna sokak kanunu derler. Tiner sokak kanununun bir parçasıdır."

Annemin eve çağıran sesini duymamazlıktan gelip sokak lambaları gölgemi taşlara serene kadar oyuna dalınca garip bir mutluluk sarardı tüm benliğimi. Annem, terli sırtıma havlu koyarken çıkışırdı: "Sokak çocuğu mu olacaksın?"... Sokak çocuğu olmak! Yani oynamak, yorgunluktan bir köşede uyuyup kalıncaya kadar oynamak... Büyüyünce ne olacaksın sorusunun yanıtı buydu benim için: "Sokak çocuğu olacağım"

Gecenin geç vaktinde, bir binanın giriş kapısında kıvrılıp yatan

çocuklar görünce üstlerinde oynanan oyunlarla nasıl da yorgun düştüklerini düşünürüm. 10 yaşındaki Koray konuşuyor: "Benim babamla sorunum vardı. Beni döverdi, annemi döverdi, kardeşimi döverdi. Dayanamadım kaçtım. Dışarda dört sene kaldım; tiner çektim, sokaklarda yattım. Orada, burada karnımı doyurdum. Böyle birşey hiçbir kimsenin başına gelmesin."

Sokaklarda tiner çeken çocuklara dizeler arasında da rastlarız. Erdal Alova, "Bütün öpüşlerde tinerci çocukların yanaklarını gördüm" derken Oğuzhan Akay şöyle seslenir: "Elime alacaktım istikbalimi, Bali koklayacaktım" Akgün Akova'da bir oto hırsızını anlattığı "Sansürttürme şair Abüüü" adlı şiirinde çocukları sokağa yönlendiren koşullara değinir:

yetim'anede, sübiş'anede, memiş'anede
tekmeyle düşüp yumrukla kalkarak
ana/baba kısmısı nüfus cüzdanımı
saygıyla ve sevgiyle kalaylayarak

Edebiyatımızda sokak çocuklarını konu alan ilk şiir belki de, 25 Kasım 1926 tarihli Servetifünun dergisinde yayınlanandır. Şairin göstermiş olduğu duyarlık günümüzde bile geçerliliğini korumakta, şiirde sormuş olduğu sorular yanıt beklemektedir:

Kimbilir ki bu çocuk ne işler işleyecek?
Belki üç kuruş için birini şişleyecek,
Yahut bir mağazanın delecek kasasını,
Bu vaka artıracak mücrim piyasasını:
Hemen kolundan tutup atacaklar hapse...
Fakat ya onun cürmü tamamen bizdeyse?..
Çünkü o, cemiyetin, bizim mağdurumuzdur...
Onu bu hale koyan bizim kusurumuzdur...

Şiirin adını okuyacak olursak, Haliç'in bir köşesine sürgüne gönderilen tarihi bir yapıyla karşılaşırız: "Köprünün Çocukları"... Ga-

lata Köprüsü Uzun Ömer, Sülün Osman ve Fok Balığı Yaşar'ın yanında, dubalarının kuytu köşelerinde barınan kimsesiz çocuklarıyla da ünlüydü. Sokak çocukları bir zamanlar suyun üstünde beşik gibi sallanan Galata Köprüsü'nde uykuya dalarlardı. Köprünün bu özelliği unutuldu gitti çoktan... Sokak çocuklarına sahip çıkılmasını isteyen, onlardan toplumun sorumlu olduğu gerçeğini haykıran şairin unutulması gibi!.. Kim midir bu şair? Yanıtı, şiirinden bir kaç dize daha okuduktan sonra verelim:

Bir parça düşünelim biz de vazifemizi..
Çünkü bu nesil yarın tel'in edecek bizi..
Bu biçare sürüyü geliniz kurtaralım!
Biz onları bir öz kardeş gibi saralım..
Onlar kendilerine açılan bir âgûşa
Nasıl atılacaklar bilseniz koşa koşa..
Ah! Onlar tutunacak birer el arıyorlar,
Bize yalvarıyorlar!. Bize yalvarıyorlar...
Sırayla oturmuşlar dubanın kenarına
Güneş hayat veriyor köprü çocuklarına...

9 yaşındaki Nesim konuşuyor: "Gideceğim, suçluları, hırsızları yakalayacağım. Hırsızlardan sonra kaçak uyuşturucu satanları. İnsanları koruyacağım. Çocukları kandıranları hapse atacağım. Benim yaşadığım dünya iyi çocuklar ve iyi kalpli insanlarla dolu olacak."

"Köprü Çocukları" adlı şiiri yazan, dünyanın iyi insanlarla dolu olması için kavga veren ve bu yolda öldürülen Sabahattin Ali'den başkası değildir!..

Akgün Akova'dan iki dize okumanın tam sırasıdır:

Çocuklar biriktirilir dokuz ay on gün
Ömür boyu harcanmak için

Başı Ağrıyan Boksör!..

İstanbul'un en eski eczanelerinden biri Bahçekapı'da bulunur. 1757 yılında açılan "İki Kapılı Eczane"nin ilk sahibi bilinmemektedir. İstanbul'da, 10 Temmuz 1894 tarihinde meydana gelen büyük depremin ertesi günü eczanenin kapısında cenaze nedeniyle kapalı olduğunu bildiren bir kağıt okunur. Eczanenin bulunduğu binada herhangi bir hasar görülmez. Eczanenin sahibi Carci Tülbentçiyan da deprem anında dükkanda değil tramvaydadır. Tramvay devrilmemiş olsa da, 54 yaşındaki eczacı heyecan sonucu kalbinin durmasıyla son nefesini vatmanın kollarında verir.

İstiklal Caddesi'nde bulunan "Rebul Eczanesi" de, İstanbul'un eski eczanelerindendir. Trabzon-Erzurum karayolunun yapımında çalışan bir Fransız yol mühendisinin oğlu olan Jean Cesar Reboul, 1870 yılında Trabzon'da doğar. Paris'te eczacılık okuyan Reboul, İstanbul'a dönerek "Büyük Paris Eczanesi"ni açar. Devlet-i Osmaniye Eczacıları Cemiyeti'nin kurucularından olsa da, 1911 yılının Mart ayında alınan "Cemiyet başkanı bundan sonra Osmanlı uyruklu olacak" kararıyla görevinden istifa eder. Eczanenin tabelasının 1940'da değiştiği görülür. Reboul'un orta-

ğı Kemal Müderrisoğlu, eczaneyi devren satın alır ve tabelasına da, ölen arkadaşının adını yazar!..

Sunay Akın'ın yolu 1997 yılının Aralık ayında Zürih'e düşer. Dadacıların toplandığı binanın bakımsızlığa terk edildiğini gören şair, yazarların, sanatçıların buluşma yeri olan ünlü "Odeon Cafe"nin bir kısmının eczane yapıldığına tanık olunca Salâh Birsel'in "Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu" kitabında anlattığı "Nisuaz"ı anımsar. Kuloğlu Sokağı'nın İstiklal Caddesi'yle buluştuğu köşede yer alan Nisuaz, İstanbul'un eski eczanelerinden biri olan "Büyük Eczane"nin yerine açılmıştır!

Nisuaz'ın gediklilerinden olan Arif Dino'nun şiirlerini beğenmemeye kimse cesaret edemezdi. Boyu iki metreye yakın olan ve üstüne çıktığında tartı aletinin ibresini 130'a getiren şairin yurtdışında Ziraat, Siyasal bilimler ve de Geometri eğitimi görürken boksörlük yaptığını da herkes çok iyi bilmektedir.

Müslim Çelik'in "Erzincan'da Yağmurun Şarkısı" adlı şiir kitabının arka kapağında şunlar yazar: "Ozanın boksörlüğü de var... Ama bir maçta karşısındaki boksöre acıyıp da dayak yiyince insanların ancak şiirle sevilip şiirle dövülebileceğini anlamış ve şiirde yoğunlaşmış."

Müslim Çelik, eski boksör, yeni şair... Şüphesiz ki, bu olumlu bir gelişmedir. Bir de bunun tersini düşünelim: Şiiri bırakıp boksör olan şair var mıdır?

Fransız şair Arthur Cravan, dönemin ünlü eleştirmeni Gide'ye şu notu bırakır: "Sayın Gide, rahatsız ettim ama boksu edebiyata yeğlediğimi size açıklamam gerekiyordu."

Eski şair, yeni boksör Arthur Cravan, 23 Nisan 1916'da, Avrupa Şampiyonu zenci boksör Jack Johnson'a karşı Madrid'de ringe çıkar. Birinci rauntta nakavt olan Cravan, ince alaydan vazgeçmez: "Ah! Bırakın beni, bırakın da, Jack Johnson gibi güleyim!.."

Tek başına çıkardığı "Şimdi" adlı dergiyi işportada satan Arthur

Cravan, 1920 yılında, 39 yaşındayken, en son küçük bir tekneyle Atlas Okyanusu'na açılırken görülür ve kendisinden bir daha haber alınamaz. Kız Kulesi'ni Şiir Cumhuriyeti ilan eden şair ise Cravan'ın sözlerini hiç unutmaz: "Kendi başıma bir cumhuriyet kurabilmek için yeterince büyük biri olmayı düşledim hep."

1939 yılında, Fransız gazetelerini karıştıran Nâzım Hikmet'in gözüne bir resim ilişir. Sağ elini "kürek gibi" açan bir adamın faşist selamı verdiği resmin altında "Boksör Karnera Habeşistan'a gidiyor" yazılıdır. Nâzım Hikmet, resimdeki faşisti tanır. Prime Karnera bir vakitler dünya boks şampiyonudur. Karnera'nın yahudi bir boksörden bir temiz dayak yediğini anımsayan Nâzım, gazetedeki köşesinde şu yorumu yapar: "Boksör Karnera'nın bu çok uzak olmayan geçmişiyle, milis Karnera'nın arasında bir benzerlik buldum."

Milattan önce yaşamış Yunan şair Lukillius'un dizeleri bir boksör için yazılmış en güzel şiirdir:

Düşünceli boksör
Apis'e bu heykeli
Biz minnettar hasımları diktik
Apis yumruk atarken bile
Hiçbirimize acı vermemiştir.

Sarhoş Gecenin Hatırası...

Sunay Akın'ın ilk imza günü Hatay Lokantası'nda olmuştur. 1989 yılının Aralık ayında ilk kitabı Makiler'i sanatçıların uğrak yeri olan bir içkievinde imzalamış olmanın Kız Kulesi'ni su katılmış rakı kadehine benzeten şair için apayrı bir önemi vardır. İmza gününde bir süredir dargın olan Cemal Süreya ve Arif Damar barışarak, kadeh tokuşturmuşlardır!..

Hatay Lokantası'nda saatler ilerledikçe kirlenen masa örtülerinin üzerine beyaz yapraklı koca defterler açılır... Birçok ünlü sanatçının şiirler yazdığı, resimler, karikatürler çizdiği defterler yıllar geçtikçe şarap gibi değer kazanıyorlar. Mehmet Ali Işık, yayınladığı defterlerin ilkini Sunay Akın'a şöyle imzalar: "Birbirimize Cemal ağabeyin emanetiyiz"...

Feyyaz Kayacan, 1985 yılının 9 Mayıs akşamında Ahmet Haşim'in "söyleyemediği" üç dizeyi Hatay defterlerinde edebiyatımıza kazandırır: "Akşam, akşam, yine akşam / Bu dem göllere / Bir kamış atsam"!.. Haşim'in ünlü iki dizesi şöyledir:

Akşam, yine akşam, yine akşam
Göllerde bu dem bir kamış olsam

Bu dizelere, yün yumağıyla oynayan kedi gibi tırmık atan şair Orhan Veli'dir. Orhan Veli, eski şiire sıkıca bağlı kimselerin Garip hareketinden memnun olmayacağını biliyordu. Çıkarmış olduğu Yaprak gazetesinde "Biz de görmek istediğimiz işin ne olduğunu belirtmek için birtakım softaların damarına basmaktan hoşlanıyorduk" der. "Eskiler Alıyorum" adlı şiirin son dizesi, işte, böylesi bir "damara basma" olayıdır:

Şiir yazıyorum
Şiir yazıp eskiler alıyorum
Eskiler verip musikiler alıyorum

Bir de rakı şişesinde balık olsam.

Ahmet Haşim, göllerde kamış olmak isterken, Orhan Veli rakı şişesinde balık olmayı düşler. 1947'de, Yedigün dergisinde çıkan bir söyleşisinde rakı şişesinde balık olmak isteyen adama getirir sözü: "O sırada yoksulluklar içinde yaşayan bir adamın hayatını anlatır o şiir. Böyle bir insan birçok şeyler ister. Esvap ister, yemek içmek ister. Bu arada rakı içmek ister. Bu istek mübalağalı bir şekilde anlatılmıştır."

Orhan Veli'nin rakı şişesinin içine bir balık gibi dalamadığını ama rakı şişesinin etiketinde bir şairin resmi olduğunu yazmıştık. Kulüp Rakısı'nın etiketinde çizili masada oturanlardan birinin Grafiker İhap Hulisi, öbürünün ise Şair Fazıl Ahmet Aykaç olduğunu Sunay Akın okurları çok iyi bilirler. Sunay Akın'ın merak ettiği, *Orhan Veli'nin Kulüp Rakısı'nın etketinde kadehi sol eliyle tutan* adamın bir şair olduğunu bilip, bilmediğidir!?.

Lafı daha fazla uzatmadan yakaladığımız balığı çilingir sofrasına getirelim: Orhan Veli, Kulüp Rakısı'nın etiketinde bir şairin

resmi olduğunu bilir. Ama, etiket şişenin dışına yapışıkken, o, bir balık olup rakı şişesinin içinde olmayı düşünür. Dillere dolanan ünlü "Bir de rakı şişesinde balık olsam" dizeşinin Kulüp Rakısı'nın etiketinden çıktığını söyleyerek, edebiyat sofrasında herkesin içtiği bir bardağa elimizi uzatmadan kendimize yeni bir kadeh doldurmuş oluyoruz. İyi de yapıyoruz!..

"Adabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası"nın kitabını yazan Vefa Zat da ilk söz olarak Orhan Veli'nin masasına meyve salatası gönderir: "Alkol balığa benzer, onunla flört etmek istiyorsak eğer, önce yüzmeyi öğrenmemiz gerekir".

1935 yılında, Galata'daki Mumhane Caddesi 67 numarada üretilen Bilecik Rakısı "Rakıların Kralı" olarak tanıtılırken, İnhisarlar İdaresi tarafından çıkarılan Kulüp Rakısı "Kralların Rakısı" iddiasıyla masalardaki yerini alır. Sertlik derecesi 50 olan Kulüp Rakısı'nın tahtına günümüzde 5 derece düşük olsa da, Yeni Rakı oturmuştur.

Orhan Veli Kulüp Rakısı içer miydi?.. Bu sorunun yanıtını vermek çok kolay. Ümit Yaşar Oğuzcan'ın "Orhan Veli'nin Ardından" adlı şiirinin kapağını açıyoruz:

Yıl bindokuzyüzkırkaltı
Ankara Şükran Lokantası.
Köşede bir masa
Masanın üstünde bir tabak
Tabakta marul salatası
Bir sandalyede sen vardın Orhan Veli
Bir sandalyede ben,
Kadehlerimizde Kulüp Rakısı
Ve dudaklarımızda yarım kalmış mısralar
Hâlâ gözlerimin önündedir
O sarhoş gecenin hatırası

Orhan Veli, böylesi bir gecede Kulüp Rakısı'nın etiketine uzun

uzun bakar... Masadan kalktığında dudağında "yarım kalmış mısralar" vardır... Ve, birkaç gün sonra şiirin son dizesini yazar:

"Bir de rakı şişesinde balık olsam."

Kelebek Hafifliği...

Orhan Veli'nin şiirimizdeki yeri nedir? Bu sorunun yanıtını Cemal Süreya şöyle verir: "Orhan Veli'nin kavgası edebiyatımızın en büyük kavgasıdır. Bu kavganın yurdumuzdaki bütün şiir köklerini büyük büyük ırgalayan bir işlevi oldu. Irmağın yatağını daha doğal bir vadiye indirdi. Şiire kasket giydirdi, sivilleştirdi onu. Bugünkü şiir verimleri onun verimleridir biraz."

Erdoğan Alkan ise "Şiir Sanatı" adlı kitabında Orhan Veli ve arkadaşlarınca başlatılan Garip Hareketi'nin hiçbir yararı olmadığı ama çok zararı dokunduğunu yazar. Garipçilerin, İsviçre'de bir grup genç şair tarafından başlatılan 'Dada' hareketinden etkilendiğini belirten Alkan'a göre 'Dada' sözcüğünün bile "ciddi bir anlamı yoktur"... Neden mi? Çünkü, Dada, çocuk dilinde at demekmiş! Bir şiir hareketine ad olarak çocuk dilinden bir sözcüğün seçilmesinin ciddiyetsizlik ile ne gibi bir ilgisi olabilir?.. Vural Bahadır Bayrıl ve arkadaşları da "Şiir Atı" adı altında kitap biçiminde bir seçki yayımlamışlardı. Simge olarak da çocukluğumuzun rüyası olan, hiçbir yere gidemeyen ama düşlerimizde dörtnala ko-

şan sallanan atı seçmişlerdi. Ciddiyetlik gözlükleriyle şiire değil de, devlet dairelerinde uygulanan kılık ve kıyafet yönetmeliklerine bakılsa daha doğru olmaz mı?

Orhan Veli'nin şairliği üstüne kesin bir yargıya varmanın zor olduğunu söyleyen Alkan, şu saptamayı yaparken acaba ne kadar ciddidir: "Bugünkü hafif müzik ve arabeskin saçma sapan ilk kaynağını rahatça Garip'te arayabilirsiniz."

Erdoğan Alkan'ın "Şiir Sanatı" adlı kitabı masamın üzerinden eksik etmediğim bir çalışma. Yazarın yaklaşımına katılmıyor olsam da şiir akımlarını ve Fransız şiirinden etkilenen şairlerimizi açıklayan, ortaya çıkaran emeğine saygı duyuyorum. Ama içimden de, "keşke şairlerimizi hırsızlık suçlamasına getirecek bir dil kullanmasaydı" diyorum. Böyle bir çalışmaya şiirimizin Fransız şiiriyle olan akrabalığı demek daha doğru olur. Tıpkı, Saraybosnalı şair İzzet Sarayliç'in "İstanbul Günleri" kitabının arka kapağında yazılmış olduğu gibi: "İzzet Sarayliç'in şiirinde bir Orhan Veli akrabalığı var. Birden bire, doğaçtan ve kendiliğinden söylenen bir açık, duru deyişin tanıştırdığı akrabalık..."

Şiir Sanatı'nın sayfalarında egemen olan bakışa ayna tutalım. Yani, Orhan Veli'den etkilenen yabancı şairlerin kimler olduğuna olanaklarımız elverdiğince bir göz atalım: İlk sırada elbette ki İzzet Sarayliç var... İşte Sarayliç'in dizeleri:

İstanbul günleri üstüne
Söylenti çeşit çeşit.

Biri der orada
politik olaylara karışmışım.

İkincisine göre
bir aşk serüveni geçmiş başımdan.

Üçüncü söylentiyse söz eder
uyuşturucu işlerinden.

İstanbul'a hiç gitmediğim gerçeği üstüne
tabi kimsecikler durmaz.

Bu dizelerde Orhan Veli'nin "Dedikodu" şiirinin etkisi açıkça görülmektedir. Ne diyordu Orhan Veli:

Kim söylemiş beni
Süheyla'ya vurulmuşum diye?
Kim görmüş, ama kim,
Eleni'yi öptüğümü,
Yüksekkaldırımda, güpegündüz?
Melahat'i almış da sonra
Alemdar'a gitmişim, öyle mi?

Danimarkalı şair Henrık Nordbrandt'ın "Ayaklarımın Altına Serdim Dünyayı" adlı kitabının arka kapağında da şunları okuruz: "Bizim ozanlarımızdan; özellikle Yunus Emre ile Orhan Veli'yi çok seven Nordbrandt'ın şiirinde, bu ozanların da etkisi (öykünme değil, özümleme biçiminde) açıkça görülmektedir." Danimarkalı şairde Orhan Veli marka dizeler:

Cüretli kızları severim
Doğayı da severim
Doğaya aldırmayan cüretli kızları
Her şeyden çok severim.

Nordbrandt 1945 doğumlu. Bunlar da Orhan Veli'nin Mehmet Ali Sel" adıyla 15.3.1940 tarihli Varlık'da yayımladığı 'Quantitatif' şiirinin dizeleri:

Güzel kadınları severim,
İşçi kadınları da severim;
Güzel işçi kadınları
Daha çok severim.

Alman şair Helmut Mader de, Erdoğan Alkan'ın Orhan Veli hakkındaki düşüncelerine herhalde katılmazdı. Herhalde değil, mutlaka katılmazdı! Bu yargıya nereden mi varıyorum? Elbette, Mader'in Orhan Veli'nin Bilge Şiirlerine Giriş" adlı şiirindeki şu iki dizeden:

Orhan Veli'nin balığı olsam,
Hani o yaşamı boyunca rakı şişesinde yüzen

Erdoğan Alkan ile aynı düşüncede olmayan şairlerden biri de İsveçli Lassa Söderbeng'dir. Şöyle sesleniyor Orhan Veli'ye İsveçli şair:

Ey! şiirlerindeki güzelliğin
kelebek hafifliğini
hapsetmeye çalıştığım şair.

Hiçbir şair "şiiri ben keşfettim" diye ortaya çıkmaz. Bir şairin şiir hareketlerinden etkilenmesi ve bu sürecin dizelerine yansıması son derece doğaldır. Cemal Süreya ile başlamıştık yazımıza, onunla bitirelim: "Orhan Veli'nin giriştiği ve başardığı kavgayı anlamak istemeyen arkadaşların, gelenek ve ulusallık adına ancak 'gerici' bir sanat kesiminde at oynatabileceklerini bilmeleri gerekir. 1940 şiirini benimsemeyebiliriz, ama o şiirin giriştiği ve kazandığı kavgayı iyi niyetle incelemek, bir yerde haklı bulmak, bunu yaparken ikiyüzlü olmamak zorundayız. 1940 savaşı şiirin özgürlüğü konusunda olduğu gibi toplum sorunları konusunda da büyük ve önemli bir savaştır."

Suud Makinesi

20. yüzyılın sona ermesine üç yıl kala insanoğlunun Mars gezegeninine ayak basıp basamayacağı tartışmaları gündeme gelir. Hem de, yeryüzüne gömülü 110 milyon mayın olduğu unutularak!...

Gün gelecek, uzay yolculukları asansör ile belli bir kata çıkar gibi yavanlaşacak. Sahi, gökyüzünün katlarına doğru yapılan yolculukların tarihçesine asansör neden katılmaz ki? Bir binanın katları arasında hareket eden asansör yapılmadan, uzay araçları elbette geliştirilemezdi. Asansörün bir yolculuk aracı olarak algılanışı Ronald Dahl'ın, onu uzayın derinliklerine gönderen "Çarli'nin Büyük Cam Asansörü" adlı çocuk romanıyla sınırlıdır.

Oysa, asansör ile yapılan tırmanışlar uzun uzadıya yazılırdı bir zamanlar. Günümüzde ise binanın asansörün hareket edişini anlatan bir yazara rastlanılmıyor. Bir üst katlarına doğru insanları taşıyan bu aracın heyecan vericiliğinin unutuluşu kadar kısa bir süreç olmasa da, uzaya yapılacak yolculukların aynı şekilde sıradanlaşacağından şüphe duyulamaz.

Edebiyatımızda asansör anlatımının ilk örneklerini araştıracak olursak, Ahmet Mithat Efendi ile karışılaşırız. Yazar, 1890 yılında yayınlanan "Avrupa'da Bir Cevelan" adlı eserinde Stockholm'de kaldığı oteli anlatır: "Bize üçüncü katta bir oda bulunabildi. Ama bunda da bir iş görülemedi. Zira otelin ikinci katında asansör yani suûd makinesi bulunduğundan bunlarla katların birincisinde, ikincisinde, hatta dördüncüsünde, beşincisinde bir fark kalmamıştır."

Bir çok aydın, II. Abdülhamit'in zulmünden kaçarak Avrupa kentlerine, özellikle de Paris'e sığınırlar. Ubeydullah Efendi ise daha ileriye, Amerika'ya kadar gider. 1937 yılında İstanbul milletvekiliyken ölen Ubeydullah Efendi, gözlemlerini yazarak haftalık bir gazeteye postalar. Yazıların sayısı 25'i bulunca da, son noktayı koyar. Keten helvası ve yüzük halkası yaparak geçimini sağlayan Ubeydullah Efendi, Chicago kentinin yüksek binalarını anlatırken asansörlerden de söz açar: "Bunlardan birinin yüksekliği iki yüz elli kademdi. En yukarısına kadar yirmi, otuz kişilik asansörlerle çıkılıyor, oradan her taraf ayaklar altında seyrediliyordu."

Chicago'da görmüş olduğu asansörlere binişini "Hamdolsun bana birşey olmadı" diyerek anlatan Ubeydullah Efendi "ama" der ve sürdürür yazısını: "ertesi günü binenlerin başına öyle bir kaza geldi ki, ne siz sorun, ne de ben söyleyeyim: "Asansör, aşağıda seyreden bizlerin gözü önünde yukarı hareket etti. Yolun beşte üçünü almıştı ki, birden durdu. Bire aman... Ne ileri gider ne geri. Çabala bire çabala. İmkanı yok. Şimdi herkeste bir korku var: Ya olduğu yerde tutunamaz da aşağı düşerse? Takriben yüz elli kadem kadar yükseklikten içindeki otuz kişi ile bir düşecek olursa, maazallah, içindekiler hurdalaş olacaklar. Yukarıda bir feryattır başladı. Biz aşağıdan seyredenler için heyecanlı, fakat ne latif, ne gülünç bir manzara. İnsanoğlu tuhaftır. Yukarıdakiler can havliyle acayip çığlıklar koparırken biz aşağıdakiler kendimizi tutamıyor, gülüyor da gülüyoruz."

Kurtarma çalışmaları yirmi dört saat sürer. Bu arada, işine gidip gelen Ubeydullah Efendi sorular sorar kendi kendine: "Yirmi dört saat bu asansör halkı orada ne yiyip, ne içecekler diye mi soruyorsunuz? Mesele orada değil. Bir kaç saat evvel yiyip içtiklerinin neticesini, kadın-erkek bir arada, ne suretle becerecekler?"

1925 yılında New York'u gezen Sovyet şair Mayakovski kentin sabah saatlerini çok sever. Bunun nedeni, her tarafın emek ordusunun işçileri ile dolu olmasıdır. İşçilerden sonra bürolarda, resmi dairelerde, mağazalarda çalışan insanların günışığına çıktığını belirten Mayakovski de, asansöre getirir sözü: "Bu insan kalabalığı Downtown'un gökdelenlerinin tüm katlarına, onlarca asansörün ana kapısının açıldığı tüm koridorlara dağılıp gidiyor. Her katta duran onlarca yerel ulaşım asansörleri ve yalnızca yedinci, yirminci ve otuzuncu katlarda duran onlarca ekspres asansör. Özel saatlerden asansörün o anda kaçıncı katta bulunduğunu okuyabiliyorsunuz. Kırmızı ışıklı lambalar inişi, beyaz ışıklılar çıkışı gösteriyorlar."

Sovyet şairin yazdıklarından on yıl sonra Faik Sabri Duran, Amerika'ya gezmeye giden kızı Lütfiye Hanım'ın göndermiş olduğu mektupları "Amerika Yolculuğu" adlı kitabında yayınlar. New York'taki asansörlerin bir gün içinde taşıdığı yolcu sayısının kentteki tüm taksilerin, otobüslerin ve trenlerin taşıdıklarından daha fazla olduğunu belirten Lütfiye Hanım, asansörlerin yine bir gün içerisinde yaptıkları yolun dümdüz uzatılsa Chicago'ya varacağını yazdıktan sonra da çok önemli bir konuya değinir: "Geçenlerde New York'un asansörcüleri: 'Şunu isteriz bunu isteriz, yapmazsanız hep birden grev yapar, çalışmayız' diye bir korkutma yapmışlar. Bunun tesiri hemen görülmüş. Çünkü bu grev şehir hayatını altüst edebilirdi."

Mayakovski, "Amerika'yı Keşfim" adlı kitabında, Lütfiye Hanım'ın asansör konusunda yapmış olduğu değerlendirmeyi keşfedemez!...

Bit Yeniği

Üniversitelerdeki kültür kollarının etkinlikleri arttıkça polisin öğrenciler üzerindeki baskısı da yoğunlaşıyor. Öyle ki, şiirlerin, barışın ve halkların kardeşliğini içeren sözlerin yazılı olduğu afişler yırtılıyor, duvar gazeteleri tahrip ediliyor. Bir korku filminin içinde, kareden kareye atılıyoruz sanki... Güneş ışığının kendisini yok edeceğini çok iyi bilen vampir bütün pencereleri siyah perdelerle kapatmak istiyor. Cenazelere örtünerek katılan yas içindeki gözü yaşlı kadınlar ve bir pencere gibi kapanan her tabut kapağıyla vampir daha da güçleniyor.

Öğrenciler de, kan emerek beslenen canavarı yok etmek için sanat etkinlikleriyle, söyleşiler ve panellerle aydınlığı okullarına taşımaya kararlılar. Bütün çabaları Prometheus'un Zeus'dan çalıp insanlara verdiği ateşin sönmemesi ve 2 Temmuz 1993'de olduğu gibi yobazların ellerine bir daha geçmemesidir.

Rıfat Ilgaz, bir öğle rakısı içmek üzere Orhan Kemal ile birlikte Sirkeci Garı'ndaki lokantaya gider. İki arkadaş edebiyattan, ülke

sorunlarından konuşurlarken, Rıfat Ilgaz, yan masada tek başına oturup sohbetlerine kulak misafiri olan adamdan rahatsız olur!.. Ve, bir rakı kadehi hazırlamasını söyler Orhan Kemal'e... Orhan Kemal önündeki kadehin daha bitmediğini söyleyerek Rıfat Ilgaz'ın istediğine bir anlam veremez. Üçüncü kadehi eline alan Ilgaz Hoca yanlarındaki masada kendilerine doğru yan oturan adama "Buyurmaz mısınız?" diyerek uzatır. Kulak misafirinin verdiği yanıt Rıfat Ilgaz'ın şüphelerini haklı çıkarır: "Teşekkür ederim, görevdeyken kullanmam!"

Faşizme, insan kanıyla beslenen vampire karşı olan şair, yazar ve aydınların peşinde üçüncü bir gölge vardır. Amerikalı zenci şair Ray Durem'i de, yaşantısı boyunca bir sivil polis takip etmiştir; kimlerle görüştüğünü, nerelere gittiğini rapor alarak yazmıştır. 1915 yılında doğan şair, ondört yaşında donanmaya katılmak düşüyle evinden kaçar... Ama, İspanya İç Savaşı'nda gönüllüler arasında yer alarak Cumhuriyetçilerin safında savaşır. Amerika'ya geri döndüğünde FBI tarafından çoktan dosyalanmıştır! Baskılar nedeniyle kitap yayımlayamayan şair, yaşamının son yıllarında Meksika'ya yerleşmek zorunda kalır ve 1963 yılında ölünce FBI peşini bırakır.

Ray Durem, peşinden hiç ayrılmayan sivil polise kendisini takip etmesinin 25. yıldönümünde "Ödül" adlı bir şiir yazar. Şiirin ithaf bölümünde şunlar okunur: "Beni 25 yıl boyunca izleyen FBI adamı için altın bir kol saatidir." Amerika'da 25. yılını dolduran memurlara altın bir kol saati hediye edilirken, parası olmayan şair çam sakızı, çoban armağanı olarak bir şiir yazar gölgesine! Şiir şu dizelerle başlar:

Evet, yaşlı casus / bana benzeyen.
Seni çıkmaz sokaklarda gezdiren, / birkaç kez
Meksika'ya götüren, / Yüksek Sierralar'da
balık avlatan, / Philharmonic'te caz dinleten / hep benim.

Şair nereye giderse gitsin peşindedir sivil polis. Şairin yemek yediği lokantada karnını doyuracak, dinlediği müziği paylaşacak ve onun sevdiği filmleri izleyecektir. Kendi zevklerine uymamış olsa da, buna mecburdur. Şiir şöyle devam ediyor:

Sen yaşamın boyunca beni izledin
bende senin karını giydirdim iki çocuğunu
kolejlerde okuttum.

Evet, doğru! Sivil polis Ray Durem'in peşinde yaşlanırken kendisine iş veren şairimiz değil midir? Ev kirasını, telefon faturasını, karısının kuaför parasını, mutfak masraflarını kimin sırtından karşılamıştır?

ne yararı oldu peki?
İşte güneş her sabah doğmayı sürdürüyor hâlâ
ve sen söyle bana hiç gördün mü beni
bir başkan yardımcısını satın alırken ya da okul kapatırken
ya da Triujillo'ya faizle borç verirken?
Hiç yakaladın mı beni uçak biletleriyle oynarken?

Ray Durem, şiirin akışında kapitalizmin çirkinliklerini sorgular. Hesap sorulması gerekenin kendisi değil, FBI görevlisine maaş verenler olduğunu açıkça ortaya koyduğu şiirinde, işlediği bir suçtaki ortağını açıklar:

Los Angeles'te barların kapalı olduğu saatlerde
biraz yasak viski bulupta aldığım olmuştu, evet
ama patronda bundan payını almıştı

İroninin ustalıkla kullanıldığı şiirin sonlarına doğru emperyalizmin kokuşmuşluğunu sivil polisin suratına vurur:

ne bir Koreli öldürdüm şimdiye kadar
ne de Missisipi'de ondört yaşında çocukları,

ne Guatemala'yı bombaladım,
ne de silah sattım Cezayirli avcılara.

Dünya edebiyatında belki de, kendisini takip eden gölge adama bir şiir ithaf eden tek şair olan Ray Durem, son dizelerde büyük bir itirafta bulunuyor. Şairin çiğnediği kural bağışlanacak gibi değildir. Yüz kızartıcı bir suçtur bu!.. FBI'ın peşine bir polis takmakta ne kadar haklı olduğu anlaşılır. İşte, Ray Durem'in vatan hainliği sayılabilecek başkaldırısı:

evet, yadsımıyorum;
zenci bir çocuğu beyazlara özel bir salona
sokmuştum bir kez
ama o benim kızımdı,
daha üç yaşındaydı, çişi gelmişti işemek zorundaydı.

Oh be! Barışı, insan haklarını, düşünce özgürlüğünü savunanları rapor edenlerin yüzlerini güldürmüş olduk. Seslerini duyar gibiyim: "Biz anlamıştık zaten Ray Durem denilen bu herifte bir bit yeniği olduğunu."

Bir adam var bilir misiniz ? Her gece deniz ilk dalgalarla uyanana değin, umutları, hüzünleri, bekleyişleri ve ruhun ışığını, eski kitapların hamuruna katarak rengarenk ayçörekleri yaratan; özgürlük adına, barış adına, emek adına...

Peki, hiç yediniz mi onun bu sihirli ayçöreklerinden? Eğer kocaman bir parça ısıracak olursanız, kendinizi bir anda, küçücük ışıklardan oluşmuş bir gemide bulabilirsiniz; minareler arasında uyuyan bir mahyaya yelken açmış... Belki de birdenbire duyuverirsiniz tulumbacıların o alevlenen şarkılarını; cariyelerin aklına başından alan... Ya da bir tarlanın başucundan, koşarak geliverir yanınıza bir korkuluk -emeğin bu en eski koruyucularından sevimli ve cesur varlık- ve onunla elele gidersiniz miting alanlarına, yine kucaklamaya; sevgiyi, alınterini, kardeşliği... Korkmayın sakın, başınızın üzerinden ansızın uçuverirse bir cadı; kaçmaktadır belki o da yakılmaktan...

Sunay Akın "Ayçöreği ve Denizyıldızı"nı yine bir filozof zekası ve inceliğini, bir çocuğun kalbi, bir şairin duyarlılığı ve bir serüvencinin düşgücüyle sunuyor bizlere. Kitabın her lokması; yaşamın bir başka ucu, dünyanın bir başka köşesi...

Ayçöreği ve Denizyıldızı tam bir Sunay Akın'sal deneme... Ama kitaptaki her denemenin sonunu, bir roman okuyormuşçasına merakla beklediğiniz için; yazılanlar belki bir roman, dizelere yansımış, neredeyse hiçbir gerçek kalmadığı için dünyada; belki de bir şiir tüm yazdıkları. Yine de her şeyden önce, çok düşünen, merak eden, araştıran, kolay ikna olmayan bir kitap gezgininin görüp keşfettikleriyle dolu, bambaşka bir iklim bulutu bu yapıt...

Kitabı okuyup bitirdikten sonra bazı geceler "Anne Frank"ın solgun şarkılarıyla uyanacaksınız uykularınızdan... Ve birlikte, ayışığında titreyen bir kumsalda bulacaksınız kendinizi...İşte o an, eğilip deniz yıldızlarını topladığını göreceksiniz "Anne Frank"ın... Sabahın ışıklarıyla, hiç beklemedikleri bir anda, onlar da yanıp kül olmasınlar diye...

Yeşim Saygın Armutak

ISBN 975 - 348 - 126 - 8

9 789753 481267